

A KERESETEK SZÍNVONALA ÉS SZÓRÓDÁSA AZ 1990-ES ÉVEKBEN MAGYARORSZÁGON*

ÉLTETŐ ÖDÖN

A piacgazdaságok többségében a jövedelmek lényegesen nagyobb szóródást mutattak az elmúlt évtizedekben, mint általában a volt szocialista országokban, nevezetesen hazánkban is. Várható volt ezért, hogy a rendszerváltozás, a piacgazdaságra való fokozatos áttérés következményeként nálunk is erősen differenciálódnak a jövedelmek. Ez be is következett, szembetűnően növekedett mind a szegények, mind az igen gazdagok aránya, bár ezekről az arányokról, a jövedelemegyenlőtlenség jelenlegi mértékéről inkább csak vélekedések, mintsem megbízható statisztikai adatok állnak rendelkezésre.

Noha az 1990-es években, az előző évtizedhez képest radikálisan nőtt a lakosság vállalkozásból, illetve tulajdonból származó jövedelme, a rendelkezésre álló jövedelmek zömét (1994-ben több mint 55 százalékát), még az időszak első felében is az alkalmazásban állók keresete tette ki, amint ez egyébként elég általános a piacgazdaságokban. Így a keresetek szóródása, ha nem is határozza meg a lakossági jövedelmek egyenlőtlenségét, de jelentősen kihat annak mértékére.

A jövedelemeloszlástól eltérően az alkalmazásban állók kereseteinek eloszlásáról az 1990-es évekre is rendelkezik a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) megbízhatónak tekinthető adatokkal, az 1970-es évek elejétől rendszeresen kétévente – sőt az 1992–1994. években évente – végrehajtott ún. szeptemberi keresetkategorias felvételekből. Ezek a felvételek 1988-ig bezárólag teljes körűek voltak, eltekintve az akkoriban még jelentéktelen súlyú önálló alkalmazottaitól. 1990-ben az 50-nél több alkalmazottat foglalkoztató vállalkozásokra terjedt ki a felvétel szintén teljeskörűen, az 1992–1994 években viszont már a 10-nél nagyobb létszámú vállalkozásokat is felölelték, igaz, a kisebb vállalkozások esetén a felvétel ezekben az években nem teljes körű, hanem reprezentatív volt. A felvétel során az érintett munkáltatók megadják a KSH által előzetesen rögzített kereseti kategóriákba eső teljes munkaidős foglalkoztatottaik számát bizonyos bontásokban (például férfi–nő, szellemi–fizikai stb.) a szeptemberi bruttó kereset alapján, hozzászámítva ehhez a kiegészítő kereseti tételek (prémium, jutalom, 13. havi bér stb.) éves összegének egyhavi átlagát.

Noha részben a kisebb vállalkozásoknál alkalmazott reprezentativitás, részben egyes munkáltatóknál az adminisztráció hibái okozhatnak kisebb pontatlanságokat az adatok-

* Készült az Országos Kutatási Tudományos Alap (OTKA) támogatásával (T 01 7981 sz. téma).

ban, e keresetkategorias felvételek, véleményem szerint, még az 1990-es években is igen megbízható adatokat eredményeztek, amelyek kiterjedt elemzések és megalapozott következtetések levonására alkalmasak. Az a tény pedig, hogy a felvételeknél azonos fogalmakat, módszertant alkalmaztak, megfelelő alapot ad a kereseteloszlások időbeli összehasonlítására, annak vizsgálatára, hogyan változott az utóbbi hat-hét évben a keresetek egyenlőtlensége.

Mielőtt azonban rátérnék a kereseteloszlások vizsgálatára, célszerűnek látszik mintegy jellemezni háttérként egyrészt néhány makrostatisztikai mutatóval azt a gazdasági környezetet, amelyben ezek a kereseteloszlások kialakultak, másrészt bemutatni maguknak a bruttó és a nettó kereseti átlagoknak az alakulását a szóban forgó időszakban.

Néhány gazdasági mutató alakulása az utóbbi tíz évben

Hazánkban, mint a többi volt szocialista országban is, számos gazdasági és társadalmi problémával jár együtt az átmenet a piacgazdaságba. A makrostatisztikai mutatók azonban egyértelműen jelzik, hogy a gazdaság stagnálása, illetve hanyatlása nem a rendszerváltozással kezdődött, hanem jóval korábban. Mint az 1. táblából kitűnik, egy sor gazdasági mutató már az 1980-as évek második felében jelezte a magyar gazdaság mélyreható problémáit. Az ipari termelés már 1988-tól, a mezőgazdasági 1989-től kezdett csökkenni, az iparban foglalkoztatottak száma pedig 1986-tól folyamatosan csökkent. A nettó reálkeresetek 1987-től ugyancsak folyamatosan csökkentek, csak 1994-ben volt átmeneti javulás. A gazdaság állapotát jól jellemzi a lakásépítések száma is. Nos, e tekintetben szintén folyamatos csökkenést tapasztalunk 1986-tól, 1990-ben az újonnan épített lakások száma – az állami és a helyi igazgatási szervek lakásépítési tevékenységének fokozatos leépülése következtében – csak 60 százaléka volt az 1985. évinek.

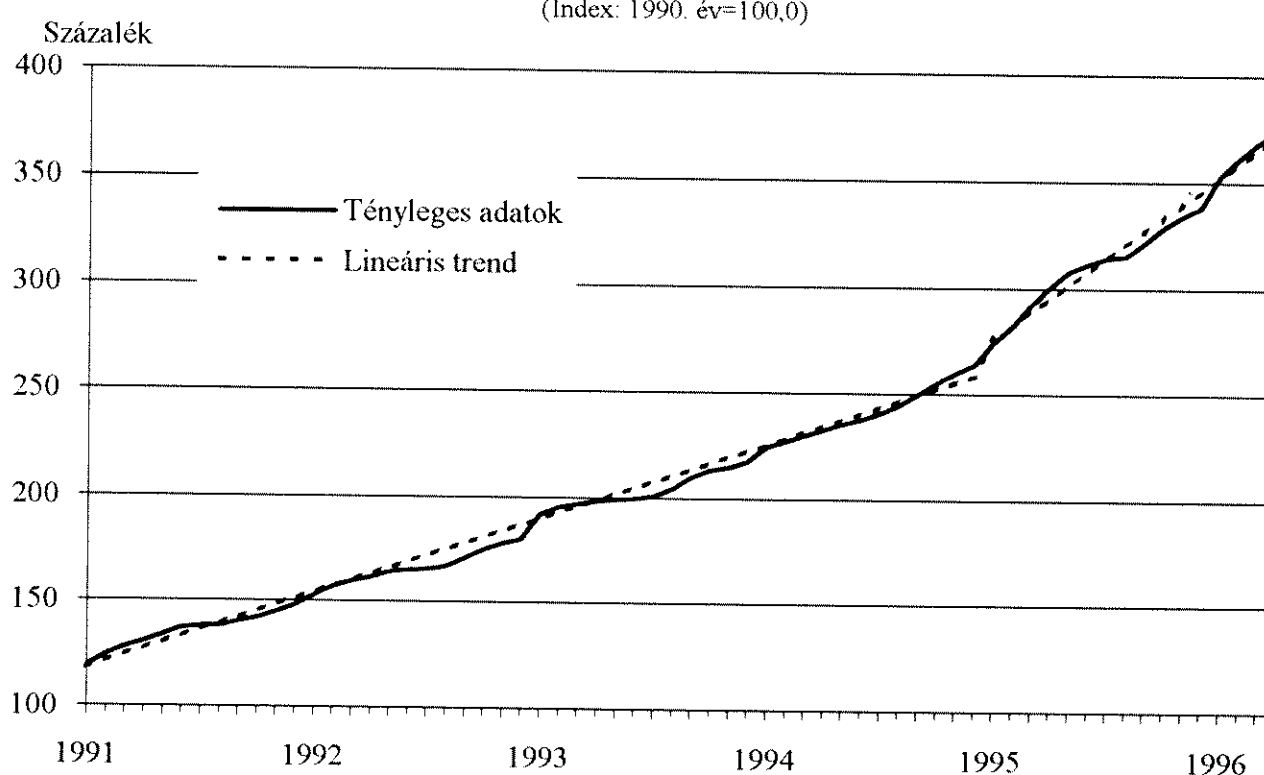
1. tábla

Néhány gazdasági mutató alakulása Magyarországon
(Index: 1985. év = 100,0)

Év	Ipari	Mezőgazdasági	Kiskereskedelmi, vendéglátóipari forgalom	Az iparban foglalkoztatottak	Újonnan épített lakások	Fogyasztói árindex	Nettó reálkeresetek	Egy főre jutó rendelkezésre álló reáljödvelem	GDP változatlan áron
	termelés			száma					
	volumene								
1986	101,8	102,4	103,6	99,2	95,8	105,3	101,9	102,6	101,3
1987	104,2	100,4	109,0	96,8	78,9	114,3	101,5	103,4	105,7
1988	103,1	104,7	102,0	94,3	69,7	131,6	96,5	102,5	105,7
1989	97,9	102,9	101,0	92,7	71,0	155,0	97,4	105,3	106,4
1990	88,8	98,0	90,2	87,6	60,4	199,9	93,8	104,2	102,7
1991	72,5	91,9	81,3	77,9	45,7	269,6	87,2	100,9	90,3
1992	65,5	73,5	79,3	66,1	35,6	331,9	85,5	98,8	87,6
1993	68,1	66,3	81,4	65,5	28,9	406,6	82,1	93,0	86,9
1994	74,6	68,5	76,4	65,3	28,9	482,9	88,0	96,9	89,6
1995	78,4	78,0	70,4	61,8	34,1	619,1	77,2	91,2	90,9

Az infláció sem a rendszerváltással kezdődött, már az 1980-as évek második felében is igen jelentős volt. 1990-ben az árszínvonal már kétszerese volt az 1985. évinek. Igaz, a fogyasztói árak legnagyobb éves növekedését az 1990-es években tapasztalhattuk, nevezetesen 1991-ben és 1995-ben. Ha nem az éves, hanem a havi árváltozásokat tekintjük, az 1990-es években két időszakot lehet elkülöníteni: 1990 elejétől 1994 végéig, majd az azt követő hónapokat. Mint az 1. ábrából látható, mindkét időszakban egy lineáris trend jól leírja a fogyasztói árak növekedését, de míg az első öt évben az árak átlagos havi növekedése 1,67 százalék volt, 1995-től felgyorsult az infláció, ebben az időszakban már közel 2 százalék volt az átlagos havi árnövekedés.

1. ábra. A havi fogyasztói árindex
(Index: 1990. év=100,0)

Ami viszont kétségtelenül a rendszerváltáshoz, illetve azt követően a termelés, a külkereskedelem jelentős átstrukturálódásához kötődik, az a nyílt munkanélküliség látványos növekedése. A munkanélküliségi ráta 1993. I. negyedévben érte el a maximumát, körülbelül 14 százalékot, utána csökkenő tendenciát mutatott, illetve 10–11 százalék körüli értékkel stabilizálódni látszik.

A rendszerváltás utáni években a gazdaság állapotát jelző mutatók általában tovább romlanak, bár az utóbbi években a javulás némi jelei is felfedezhetők. Így például nőtt az ipari termelés valamelyest az utóbbi két évben és 1995-ben a mezőgazdasági termelés is. 1994-től a GDP is némi növekedést mutat. A lakosság életszínvonalát közvetlenebbül jellemző mutatók – a fogyasztói árindex, a reálkeresetek, a reáljövedelmek – még nem mutatnak javulást. Hozzá tartozik a képhez, hogy 1995-ben a munkaerő fele már a magánszektorban dolgozott, és néhány éve már e szektor állítja elő a GDP nagyobb részét.

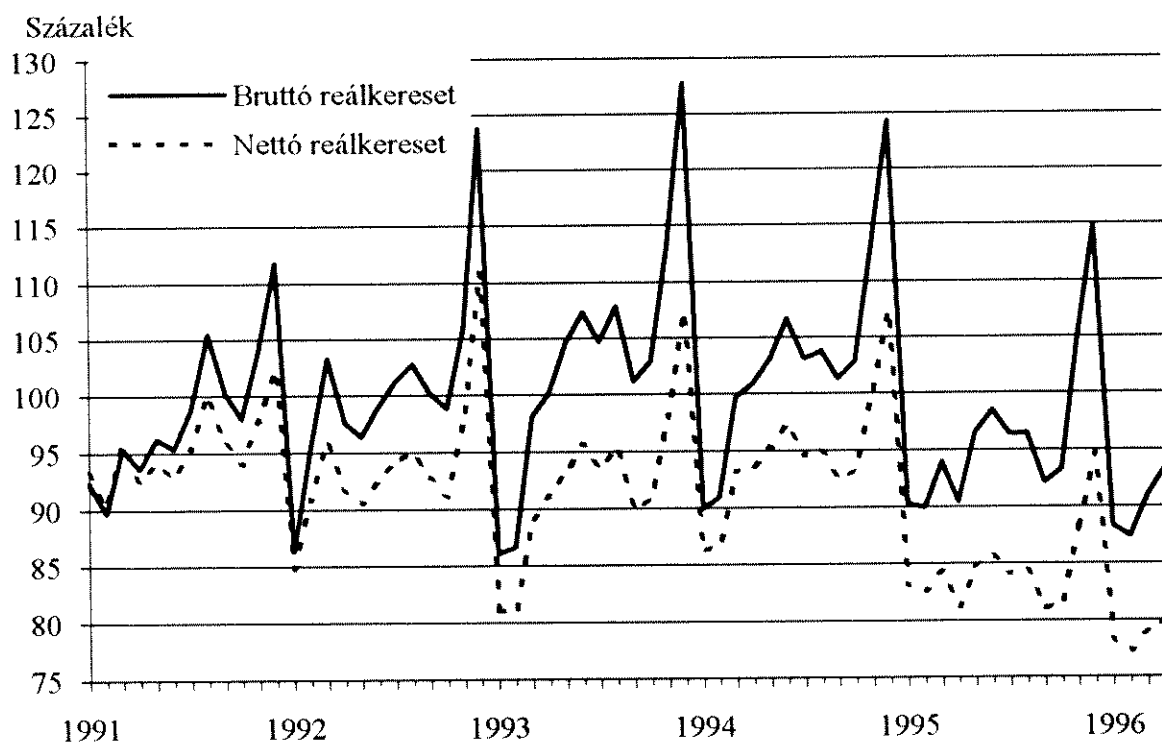
A reálkeresetek trendje

Az alkalmazásban állók keresetének alakulása általában nemcsak egy adott ország gazdaságának teljesítményét tükrözi, hanem egyúttal azt is, hogy a háztartások jóléte

nő-e vagy csökken, esetleg stagnál. Elsősorban természetesen a reálkeresetek számítanak, különösen a jelentős infláció időszakában. Jóléti szempontból a nettó keresetek a fontosak, főleg ha az adókulcsok erősen progresszívek, és az adók és egyéb elvonások jelentősen csökkentik a bruttó kereseteket, mint ahogy ez jellemzi a hazai helyzetet 1988, a személyi jövedelemadó (SZJA) bevezetése óta. Ha az 1990 és 1995 közötti éveket tekintjük, az első négy évben a bruttó reálkeresetek nagyjából az 1990. évi szinten maradtak, sőt 1994-ben még meg is haladták azt 4,5 százalékkal. Csak 1994-ről 1995-re következett be 10 százalékot meghaladó csökkenés a bruttó reálkeresetekben, elsősorban az 1995 márciusában bevezetett gazdasági megszorítások következményeképpen. A nettó reálkeresetek alakulása ugyanebben az időszakban más képet mutat. 1993-ig bezárólag folyamatosan csökkentek a nettó reálkeresetek, összesen 10,5 százalékkal. 1994-ben átmeneti 7 százalékos növekedés volt, majd ezt követte 1995-ben az eddigi legnagyobb, több mint 12 százalékos újbóli csökkenés. Úgy tűnik, ez a csökkenés idén is tovább tart, 1996 áprilisában a nettó reálkeresetek közel 5 százalékkal voltak alacsonyabbak az 1995. évinél.

Ha most a reálkereseteknek nem az éves, hanem a havi adatait vizsgáljuk, akkor – mint a 2. ábrából látható – igen érdekes kép adódik. A vizsgált öt év mindegyikére az jellemző, hogy mind a bruttó, mind a nettó reálkeresetek az év elején meglehetősen alacsony szintről indulnak, majd bizonyos ingadozással növekednek, hogy az év utolsó két hónapjában elérjék éven belüli csúcsukat. Az éven belüli ingadozások erőteljesebbek a bruttó kereseteknél. 1993-ban például 42 százalékpontos különbség figyelhető meg a decemberi és a januári bruttó reálkeresetek között (1990-et tekintve bázisnak). A nettó reálkeresetek valamivel kisebb mértékben ingadoznak éven belül, de ezekben is több mint 26 százalékpontos a különbség 1993-ban a maximum és a minimum között.

2. ábra. A havi bruttó és nettó reálkeresetek
(Index: 1990. év=100,0)

A 2. ábrán mutatkozó ciklikussághoz mind a keresetekben, mind a fogyasztói árindexben mutatkozó éven belüli jellegzetességek hozzájárulnak. Novemberben és különö-

sen decemberben mindig nagymérvű keresetnövekedés tapasztalható, mivel számos munkáltató ekkor fizet ki prémiumokat, jutalmakat alkalmazottainak, s a költségvetési szervek dolgozói is általában decemberben kapják meg az ún. 13. havi bérüket. Ezt a tendenciát erősíti a reálkereseteket illetően, hogy az árindex az év utolsó két hónapjában általában alacsonyabb az éves átlagnál. Év elején viszont éppen ellentétes tendenciák érvényesülnek. Az utóbbi öt év adatai arra utalnak, hogy januárban a bruttó, illetve a nettó átlagkeresetek rendszerint nem érik el – még nominál értékben sem – az előző év nyarára jellemző átlagkereseteket. A munkáltatók – még bizonytalanok lévén az éves eredményekben – feltehetően visszafogják az év eleji béreket, de lehet, hogy más tényezők is hozzájárulnak a viszonylag alacsony januári, februári átlagkeresetekhez. A havi árindex ugyanakkor az utolsó öt évben mindig januárban volt a legmagasabb, ami tovább növelte az év végi és az év elejei reálkeresetek különbségét.

A keresetek szóródása, egyenlőtlensége

Most térjünk rá a legérdekesebb kérdés vizsgálatára, növekedett-e – s ha igen, milyen mértékben – a keresetek szóródása, egyenlőtlensége az 1990-es évek első felében. A vizsgálathoz a KSH 1990., 1992., 1993. és 1994. évi, illetve – hogy legyen egy rendszerváltozás előtti év is viszonyítási alapként – az 1988. évi keresetkategóriás felvételeinek adatait használtam fel. Mint említettem, a felvételek adatai a teljes munkaidős alkalmazásban álló keresők bruttó kereseteire vonatkoznak. A nettó keresetek szóródására nincsenek közvetlen adatok, de az biztos, hogy az erősen progresszív adókulcsok eredményeképpen ezek mértéke minden vizsgált évben kisebb, mint a bruttó kereseteké, s nem valószínű, hogy a nettó keresetek egyenlőtlensége időben jelentősen másképp alakult volna, mint a bruttó kereseteké. Az, hogy a felvételek csak a teljes munkaidős keresőket ölelik fel, nem jelent igazán korlátozást, hiszen nálunk – ellentétben számos nyugat-európai országgal – elenyésző a részmunkaidőben dolgozók aránya. Egyébként sem lenne indokolt a keresetek szóródása vizsgálatánál összekeverni a teljes és a részmunkaidősök adatait.

Nehézségeket jelenthetne viszont mind az adott év adatainak vizsgálatánál, mind az időbeli összehasonlításnál az a tény, hogy a felvételekből csak csoportosított adatok – az egyes keresetkategóriákba esők száma, illetve aránya – állnak rendelkezésre, ráadásul mind a kategóriák száma, mind a kategóriahatárok felvételtől felvételre módosultak, követvén a nominálkeresetek eloszlásának infláció okozta jelentős eltolódását. E nehézséget azáltal lehetett áthidalni, hogy a vizsgált keresetmegoszlások mindegyike igen jó közelítéssel leírható volt egy analitikus eloszlásfüggvénnyel, nevezetesen a háromparaméteres lognormális eloszlással.

Háromparaméteres lognormális eloszlásúak a jövedelmek, keresetek, ha az egy paraméterrel eltolt keresetek logaritmusai normális eloszlást követnek, illetve az $Y = \ln(X - \tau)$ változóra

$$P(Y \leq y) = N(y | \mu, \sigma^2),$$

ahol $N(y | \mu, \sigma^2)$ a μ, σ^2 paraméterű normális eloszlásfüggvényt jelöli. Az analitikus eloszlásfüggvénnyel való közelítés figyelemre méltó előnye, hogy miután becsültük az elosz-

lásfüggvény paramétereit, lehetőség nyílik mind a deciliselozlás, mind a különböző szóródási, egyenlőtlenégi mutatók viszonylag egyszerű meghatározására, s így az egyes keresőcsoportokra, illetve különböző időpontokra vonatkozó kereseteloszlások egyértelmű összehasonlítására.

Alapvető az egész eljárás alkalmazhatósága szempontjából, hogy elég megbízhatóan tudjuk becsülni az eloszlások paramétereit. Egyedi adatok esetére megalapozott becslési eljárások ismeretesek (például maximum likelihood vagy momentum-módszer), ha azonban csak csoportosított adatok állnak rendelkezésre – és ez a helyzet a keresetkategorias felvételeknél –, ezek az eljárások nem alkalmazhatók vagy kevésbé hatékonyak. Különösen vonatkozik ez az ún. küszöb-paraméterre [τ küszöb-paraméter, mert ellentétben a kétparaméteres lognormális eloszlással, amelynek $(0, +\infty)$ az értelmezési tartománya, háromparaméteres eloszlásnál ez a tartomány $(\tau, +\infty)$]. Csoportosított adatok esetén a paramétereket grafikus eljárással lehet viszonylag jól becsülni. Ennek lényege, hogy a kumulatív eloszlás pontjait ún. lognormális skálára visszük fel, amelynek vízszintes tengelye logaritmikus skálázású, a függőleges tengely pedig a normális eloszlásfüggvény inverze szerint skálázott. Ekkor a kétparaméteres lognormális eloszlásfüggvényt egyenes ábrázolja. Háromparaméteres eloszlás esetén az eloszlást addig kell eltolni, amíg a pontok jó közelítéssel egy egyenesen helyezkednek el, az eltolásból adódik a τ paraméter becslése. A másik két paraméter grafikus becslése a lognormális eloszlásra érvényes

$$M_e = e^{\mu}, x_{16\%} = e^{\mu - \sigma}, x_{84\%} = e^{\mu + \sigma}$$

összefüggésekből adódik, ahol M_e a mediánt jelöli, $x_{16\%}$, illetve $x_{84\%}$ pedig az eloszlás 16, illetve 84 százalékos kvantiliseit. Ezek a pontokra fektetett egyenes alapján olvashatók le a lognormális skáláról. Így

$$\hat{\mu} = \ln M_e \quad \text{és} \quad \hat{\sigma} = \ln \left\{ \frac{1}{2} \left(\frac{M_e}{x_{16\%}} + \frac{x_{84\%}}{M_e} \right) \right\}$$

Az 2. tábla tartalmazza a férfi, a női és az együttes kereseteloszlásokra illesztett háromparaméteres lognormális eloszlások paramétereire kapott becsléseket.

2. tábla

A kereseteloszlásokra illesztett lognormális eloszlások paramétereinek becslése

Év	Férfi			Nő			Együtt		
	τ	$\hat{\mu}$	$\hat{\sigma}$	τ	$\hat{\mu}$	$\hat{\sigma}$	τ	$\hat{\mu}$	$\hat{\sigma}$
1988	2000	8,82615	0,54679	2000	8,42068	0,58971	2000	8,65869	0,61072
1990	3500	9,12696	0,62784	3500	8,77184	0,69053	3500	8,94115	0,71473
1992	2000	9,83092	0,60351	4000	9,46110	0,65693	3000	9,66777	0,62269
1993	3000	10,00785	0,59958	5000	9,63037	0,66045	5000	9,77962	0,66564
1994	4000	10,19429	0,60397	5000	9,91591	0,60684	4000	10,08789	0,58332

Mint említettem, a paraméterek ismeretében a további mutatók egyszerűen számíthatók.

A helyzeti mutatók (módusz, medián, átlag) az eltolt kétparaméteres eloszlás mutatóiból egyszerűen τ hozzáadásával adódnak. Így például az α átlag becslése:

$$\hat{\alpha} = \hat{\alpha}' + \hat{\tau} = e^{\frac{\hat{\mu} + \frac{1}{2}\hat{\sigma}^2}{\alpha}} + \hat{\tau}$$

A szórási, egyenlőtlenségi mutatók számításánál lényeges szerepet játszik a $\gamma = \alpha'/\alpha$ arány. A háromparaméteres eloszlás relatív szórása (variációs koefficiense) például $\eta = \gamma\eta'$ alapon számolható a megfelelő kétparaméteres eloszlás

$$\eta' = \sqrt{e^{\sigma'^2} - 1}$$

relatív szórásából. Hasonlóképpen a Gini-féle egyenlőtlenségi mutatónál

$$G = \gamma G' \quad \text{és} \quad G' = 2\phi(\sigma'/\sqrt{2}),$$

ahol $\phi(x)$ a standard (0,1 paraméterű) normális eloszlásfüggvény. A Theil-féle egyenlőtlenségi mutató esetében is a háromparaméteres eloszlás T értéke γ -szorosa a megfelelő kétparaméteres eloszlás T' értékének és $T' = \frac{1}{2}\sigma'^2$.

Végül a deciliseloszlás – a keresők egyes tizedeinek részesedése az összes keresetből – is számítható a paraméterek és γ segítségével. Kétparaméteres lognormális eloszlás esetén a deciliseloszlást meghatározó ún. első momentum-eloszlásfüggvény szintén lognormális eloszlású, $\mu + \sigma^2, \sigma^2$ paraméterekkel. Ha q_i jelöli a standard normális eloszlás i -edik decilisét, azaz $\Phi(q_i) = 0.i$, akkor a háromparaméteres lognormális eloszlás első momentum-eloszlásfüggvényének i -edik decilisét a

$$\phi_1(i) = \gamma\Phi(q_i - \sigma) + (1 - \gamma)i$$

kifejezés adja, s ebből maga a deciliseloszlás $\phi_1(i) - \phi_1(i-1)$ módon számolható.

A 3. tábla mutatja a vizsgált kereseteloszlások egyenlőtlenségére vonatkozó számítások eredményeit, nevezetesen az alsó és a felső tized részesedésével kiegészített kvintiliseloszlásokat, valamint négy egyenlőtlenségi mutatót: a relatív szórást, a Gini-, illetve Theil-féle mutatókat és a maximális kiegyenlítési hányadot, E -t. E közvetlenül a deciliseloszlásból származtatható, az összkeresetnek azt a hányadát jelöli, amelyet ha elvonnánk a 10 százaléknál nagyobb részesedésű tizedektől és a kisebb részesedésű tizedek között osztanánk szét, teljes egyenlőtlenséget lehetne elérni.

A tábla adataiból számos érdekes következtetés vonható le. Először is megállapítható, hogy a női keresetek szóródása – talán az 1990. évi kivételével – kisebb, mint a férfi kereseteké, és az összes keresőre vonatkozó keresetek eloszlása általában számottevően egyenlőtlenebb, mint a férfi, illetve női kereseteké. E tekintetben az 1994. év tűnik kivételnek, amikor a férfi keresetek határozottan egyenlőtlenebbeknek mutatkoznak, mint az összes keresőre vonatkozó keresetek.

Ami a kereseti egyenlőtlenség időbeli változását illeti, 1988-ról 1990-re határozottan és egyértelműen nőtt a keresetek szóródása mindhárom metszetben. Úgy tűnik, mind a

férfiak, mind a nők körében 1992-ben volt legnagyobb a keresetek egyenlőtlensége. Az összes kereső esetében viszont 1990-ben szóródtak legnagyobb mértékben a keresetek. Bár az 1992–1994. évek kereseteloszlásai nem mutatnak jelentős különbségeket a szóródást illetően, mégis úgy tűnik, 1994-ben valamelyest inkább mérséklődött az egyenlőtlenség mindhárom keresőcsoport esetében. A mérséklődés az összes kereső tekintetében tűnik legszámottevőbbnek, különösen az eloszlás felső részén.

3. tábla

A kereseteloszlások egyenlőtlensége

Év	Alsó tized	1.	2.	3.	4.	5.	Felső tized	Egyenlőtlenségi mutatók:				
		ötöd						relatív szórás (százalék)	Gini-	Theil-	maximális kiegyenlí- tési hányad (százalék)	
	százalékos részesedése az összes keresetből								féle mutató			
	Férfi											
1988	4,8	10,6	14,4	17,8	22,5	34,7	20,5	47,1	0,2402	0,1193	17,2	
1990	4,5	10,3	13,7	17,3	22,3	36,4	21,9	53,0	0,2614	0,1502	18,7	
1992	3,5	8,4	12,8	17,0	22,9	38,9	23,7	60,8	0,3032	0,1671	20,6	
1993	3,7	8,7	12,8	17,3	22,8	38,4	23,3	59,1	0,2951	0,1615	21,2	
1994	3,7	8,8	13,0	17,1	22,8	38,3	23,2	59,0	0,2940	0,1622	21,1	
	Nő											
1988	4,9	11,0	14,4	17,7	22,3	34,6	20,6	47,1	0,2338	0,1269	16,9	
1990	4,7	10,4	13,7	17,1	22,0	36,8	22,4	54,8	0,2624	0,1670	18,8	
1992	4,1	9,4	13,1	16,9	22,4	38,2	23,3	58,7	0,2862	0,1725	20,6	
1993	4,2	9,4	13,2	17,0	22,3	38,1	23,0	58,5	0,2843	0,1725	20,4	
1994	4,2	9,6	13,5	17,3	22,5	37,1	22,4	55,4	0,2756	0,1528	19,6	
	Együtt											
1988	4,5	10,1	13,9	17,4	22,4	36,2	23,3	52,2	0,2594	0,1448	18,6	
1990	4,0	9,0	12,7	16,2	22,6	39,5	24,5	64,0	0,3089	0,2004	22,1	
1992	3,7	8,7	12,9	16,8	22,7	38,9	23,8	59,5	0,2942	0,1677	21,6	
1993	4,0	9,1	12,9	16,9	22,4	38,7	23,8	60,9	0,2952	0,1806	21,1	
1994	4,0	9,3	13,3	17,4	22,4	37,6	22,5	55,8	0,2807	0,1492	20,0	

Természetesen felmerül a kérdés, hogy a várakozással ellentétben miért nem növekedett tovább a keresetek szóródása 1992 után, illetve miért mutatkozik inkább csökkenés 1994-re, hiszen eléggé köztudott, hogy bizonyos foglalkozási csoportokban, illetve területeken – például menedzserek, pénzügyi szféra – viszonylag nagy számban fordulnak elő kiemelkedően magas alkalmazotti keresetek. Az adott év kereseteloszlása – még nemeken belül is – számos tényező összhatása eredményeképp alakul ki. E tényezők némelyikére állnak rendelkezésre bizonyos információk, másokra nem. A keresetkategorias felvételek sajátossága továbbá, hogy az adatok nem adnak információt a keresetek kategórián belüli eloszlásáról. Ez különösen a felső, nyitott kategória esetében jelenthet problémát. Az 1992–1994. évi felvételeknél a felső kategóriába a havi 100 ezernél nagyobb bruttó keresettel rendelkezők tartoztak, de arról, hogy aki ebbe a kategóriába esett, annak 110 ezer vagy 1 millió forint volt-e a keresete, nincs információ. Ahhoz, hogy az

adatok a kereseti egyenlőtlenség némi csökkenését mutatják 1993-ról 1994-re, hozzájárulhatott például az is, hogy a valóságban ugyan nőhetett a 100 ezer forint feletti keresetűek átlagkeresete s ennek következtében a teljes eloszlás egyenlőtlensége is, hiszen az ilyen keresetűek aránya 1,2 százalékról 2,4 százalékra nőtt, de ezt a rendelkezésre álló csoportosított adatok nem tükrözik.

Van azonban egy másik tényező is, amely előidézhette a kereseti egyenlőtlenség 1990, illetve 1992 utáni stagnálását vagy legalábbis hozzájárulhatott ahhoz. Az említett magas keresetűek viszonylag vékony réteget alkotnak az alkalmazásban állók összességében. Magas kereseteik szóródásnövelő hatását bőven ellensúlyozhatta az a tény, hogy a munkanélküliek zöme előzőleg az alacsony keresetűek közé tartozott, hiszen köztis mert, hogy az alacsony iskolázottságúak-képzettségűek (például a volt segédmunkások) tényleges súlyuknál jóval nagyobb arányban szerepelnek a munkanélküliek között.

Összességében megállapítható, hogy bár az 1980-as évek végéhez viszonyítva a rendszerváltás első éveiben jelentősen nőtt a teljes munkaidős alkalmazásban állók bruttó kereseteinek egyenlőtlensége, a következő években a szóródás nem nőtt tovább, sőt az adatok inkább némi csökkenést mutatnak, aminek lehetnek valós és számbavételi okai is.

TÁRGYSZÓ: Jövedelem. Kereset.

SUMMARY

After sketching the general economic background by trends in some macrostatistical indicators the paper investigates the trends in gross and net monthly real earnings in the 90s pointing out their peculiar yearly periodicity and the possible underlying causes. Then the distribution and inequality of gross earnings in the period 1988–1994 are analyzed based on data of the surveys on earnings by categories of the Hungarian Central Statistical Office. Data indicate that while a considerable increase in the inequality of earnings can be detected from 1988 to 1990, after 1992 earning disparities remained at about the same level.

A MUNKANÉLKÜLIEK JÖVEDELEMPÓTLÓ TÁMOGATÁSA

DR. SZIVÓS PÉTER

A Szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény a következőképp határozza meg a munkanélküliek jövedelempótló támogatását (JPT): „A települési önkormányzat a megélhetés alapjául szolgáló jövedelem pótlására jövedelempótló támogatásban részesíti azt a munkanélkült, aki a Foglalkoztatási törvény alapján munkanélküli-járadékban részesült és a munkanélküli-járadék folyósítása időtartamának lejártát követően a Foglalkoztatási törvény alapján munkanélküli-ellátásra nem jogosult, továbbá azt is, aki a munkanélküli-járadék folyósítását követően újabb munkaviszonyt létesített és annak megszűnése után munkanélküli-ellátásra még nem szerzett jogosultságot, feltéve, hogy családjában az egy főre jutó havi jövedelem nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 80 százalékát.” A törvény 1992. évi bevezetése után az ellátottak száma előbb növekedett, 1992-ben 41 ezer, 1993-ban 141 ezer, 1994-ben 207 ezer fő részesült e támogatásban – az adott évek végén –, majd 1995-ben számuk mérsékelten csökkent, az év végén 193 ezer fő kapta ezt a juttatást. (Ez év márciusában 217 ezer, júniusában 209 ezer fő jutott ilyen jövedelemhez.¹ A kifizetett összeg a kezdeti, 1992-es év 0,6 milliárd forintjáról rendre 4,9 milliárd, 13,9 milliárd, illetve 1995-ben körülbelül 16 milliárd forintra növekedett, míg az idei tervekben 21 milliárd forint szerepel. Többször változott a finanszírozás rendszere is, azonban ezzel a kérdéssel e rövid tanulmány nem kíván foglalkozni, lévén témája a JPT-t kapó személyek, illetve háztartások demográfiai, társadalmi-gazdasági jellemzőinek leírása, a JPT jövedelmeiken belüli szerepének feltárása, illetve e jövedelemfajtának a szegénységgel való összefüggésbe helyezése.

Két okból tartom fontosnak az empirikus elemzés² elvégzését. Egyrészt a munkaerőpiac és a szegénység szoros összefüggése, másrészt a tartós munkanélküliség terjedése olyan társadalmi-gazdasági tények, melyek szociálpolitikai következményekkel járnak. A helyzet kezelésének egy lehetséges eszköze a JPT. A szegénységbe kerülés egyik legfontosabb tényezője a munkaerő-piaci státus. A munkából, vállalkozásból származó jövedelmek teszik ki a háztartási jövedelmek jelentős részét, ugyanakkor a bérek, keresetek egyenlőtlenségének az elmúlt időszakban tapasztalható növekedése jól

¹ Statisztikai havi közlemények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. évi 6. sz. 23. old.

² Az elemzés tábláit *Kéki Zsuzsa* készítette.

érzékkelhető nemcsak ágazati bontásban, hanem az életkor, iskolai végzettség, szakképzettség dimenziói mentén is. Az alacsony iskolázottságúak, a segéd-, betanított munkások, valamint az állami szektorban dolgozók relatív helyzete romlott. Náluk is rosszabb helyzetben vannak azonban a munkanélküliek, az alkalmilag foglalkoztatottak, az állami támogatásból élők. A számítások azt mutatják, hogy az iskolai végzettség és a foglalkozási státusz a szegénység legfontosabb meghatározó tényezői.³ Közismert e két jellemző szoros összefüggése is. Egy 1993-as adatokon nyugvó elemzés azt mutatta, hogy a munkanélküli személlyel rendelkező háztartások körében a szegénységi ráta jóval meghaladja az ilyen személlyel nem rendelkező háztartásokét, s ha nem is egy munkanélküli van, hanem több, a ráták eltérése még karakteresebb. A munkanélkülit nem tartalmazó háztartások szegénységi rátáját 1-nek véve, az egy munkanélkülis háztartások értéke 3,2, a kettőt tartalmazóké 4,7, a hármat vagy ennél is többet tartalmazó háztartásoké pedig 5,4.⁴

A másik elem, ami fontossá teszi a JPT elemzését az, hogy a munkanélküliség időtartama fokozatosan és folyamatosan emelkedik. A tartósan, tehát egy évnél hosszabb ideig munka nélkül levők munkanélkülieken belüli aránya – minden évben az utolsó negyedév adatát kiemelve – 1992-ben 26,7, 1993-ban 38,6, 1994-ben 42,1 és 1995-ben pedig 52,8 százalék volt. Ha a létszámadatokat tekintjük, a tartósan munkanélküliek száma 1992 eleje és 1995 vége között 68 ezerről 199 ezerré növekedett, ami különösen figyelemre méltó, ha tekintetbe vesszük, hogy a munkanélküliek száma 1993 közepe óta folyamatosan csökken.⁵ A tendencia folyamatos, hisz csak az 1995-ös évben az első negyedév 28,4 százalékaról a negyedik negyedévben 34,2 százalékra nőtt azon munkanélküliek aránya, akik több mint 18 hónapja kerestek munkát. Jellegzetességük, hogy körükben a korábban alacsony képzettséget igénylő munkát végzők aránya 40 százalék feletti, illetve a legfeljebb szakmunkásképzőt, szakiskolát végzettek aránya 80 százalék körüli. A kormegoszlás jellemzője, hogy a tartós munkanélküliség magasabb a középkorúak és a nyugdíj előtt állók között, mint a többi csoportban.

Az adatforrás

Az általunk használt adatforrás a háztartás-statisztika 1994. évi felvétele, melynek során 7900 háztartást, benne 21 ezer személyt kérdeztek meg. A megtagadások okozta demográfiai torzulásoknak a korrigálása, a népesedési statisztikák felhasználásával, az adatfeldolgozás részét képezik. Az 1994. évi felvétel eredményeinek szöveges interpretálása, a jövedelmek és a fogyasztás általános tendenciáinak leírása, kiemelve a nyugdíjas és gyermekes háztartások néhány jellemzőjét, 1996 elején megjelent,⁶ a szokásos táblázatos kiadvány⁷ publikálása ezt félévvel követte.

Az eredmények bemutatása előtt röviden ki kell térni két, JPT-vel kapcsolatos számbavételi problémára. Egyrészt a háztartás-statisztika 1994-ben ezt az „ápolási díj”-jal együtt kérdezte, ami azonban mind összegét, mind pedig a részesülők számát tekintve nem túl jelentős, így a teljes összeget JPT-ként értelmeztük. Másrészt a felvétel a naptári

³ Magyarország: Szegénység és szociális támogatások. Világbank. Washington. 1996. 100 old.

⁴ Szivós Péter: Profile of Poverty in Hungary. 1993. A Világbank számára készült háttér tanulmány. (Kézirat.)

⁵ Társadalmi helyzetkép. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 32–33. old.

⁶ Családi költségvetés, 1994. I. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 43 old.

⁷ Családi költségvetés, 1994. II. Adattár. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 307 old.

év egésze alatt kapott jövedelmeket veszi számba, tehát akkor is megjelenik egy összeg, ha az például csak decemberre vonatkozik. Az említettek miatt az elemzésnek van egyfajta bizonytalansága, de a főbb jellemzők nagy biztonsággal kitapinthatók, különösen azért, mert a háztartás-statisztika közismert és nemzetközileg is tapasztalható gyengéje, a jövedelmek letagadása és a magas jövedelműek hiánya, a JPT-ben részesülők körét nem nagyon érinti, inkább csak az általános arányok meghatározásánál jelent problémát. Az alapadatokban a számítások előtt egyetlen módosítást hajtottunk végre, egy kombinált ellenőrzés alapján három kirívóan magas értékkel bíró háztartást elhagytunk.

A JPT főbb adatai

A JPT viszonylag jó számbavételét bizonyítja, hogy a felvétel mintegy 247 ezer esetet rögzít, 11,3 milliárd forint éves összeggel, ami 81–82 százalékos bevallási aránynak felel meg. (A 247 ezer fős esetszám természetesen ún. felszorozott, súlyozott érték, a súlyozatlan, ténylegesen JPT-t kapó személyek száma a mintában 534.) Az éves JPT átlag 45 854 forint, a másik két középérték a medián 47 944, a módusz 71 888. További eloszlási jellemző, hogy a 25. percentilis érték: 10 400 forint, míg a 75. percentilis, tehát aminél a részesülők negyede kap többet, 71 520 forint, s ez közel van a módusz értékéhez. Ennek a jellegzetességnek egy újabb mutatója, hogy a 90. percentilis értéke 76 085 és a 95. percentilis értéke is csak 88 600. Összességében tehát, e jövedelemtípus erősen jobboldali aszimmetrikus eloszlási jellemzőkkel rendelkezik.

A személyi jellemzők

A fenti középérték- és eloszlási jellemzők önmagában mutatják a JPT-t, ennél tartalmasabb, ha az ilyen jövedelemben részesülők néhány személyi jellemzőjét vizsgáljuk. Az összehasonlíthatóság kedvéért a referencianépesség nem a teljes, hanem a 15–59 éves népesség, így azonban mintegy 24 ezer fő kikerül a vizsgálat e szakaszából, ők túlnyomórészt 60 évesnél idősebbek, de részesülnek JPT-ben. Négy dimenziót vizsgáltunk: nem, kor, iskolai végzettség, családi állapot.

A JPT-ben részesülő 224 ezer fő közül 126 ezer férfi, ami 56,2 százalékot jelent, s ez magasabb, mint a referencianépességnél található 49 százalékos arány. Természetesen ennek fordítottjaként a nők alulreprezentáltak, a JPT-t kapók 43,8 százaléka tartozik e nemhez, s ez 7 százalékponttal kevesebb mint a 15–59 éveseknél található arány. Életkor szerint egy karakteres fordított U alakú görbe írja le az eloszlást, legalacsonyabb a 15–20 évesek aránya (4,7 százalék, ami 10 százalékponttal kevesebb, mint a referencianépességnél található arány), legmagasabb a 30–39 évesek aránya (34,6 százalék, ami 13 százalékponttal magasabb, mint a „teljes” csoport ezen aránya). Az arányeltérések mértékében tükröződik az adott korcsoportban JPT-ben részesülők eltérő rátája, aminek a fent említett két szélső csoportban az értéke 1,1, illetve 5,6 százalék. Az átlagos ráta 3,5 százalékos.

A JPT-os személyek 43 százaléka 8 osztályt vagy kevesebbet végzett, szemben a 15–59 évesek 37 százalékos arányával, ennek meghatározója az 1–7 osztályt végzettek 5,1 százalékos JPT-rátája, ami jóval magasabb, mint a többi csoporté. A felvétel szerint a szakközépiskolát végzettek körében ez a jövedelemforrás a többiekénél kisebb arányban

fordul elő, náluk 2,5 százalék tapasztalható. A családi állapot szerinti két szélső érték, az elváltak, 4,8 százalékos rátája, illetve a nőtlenek, hajadonok 2,8 százaléka, de ami a megoszlást illeti, a házasok adják a JPT-t kapók többségét, mintegy kétharmadát.

A JPT összegét vizsgálva a férfi-nő dimenzióban nem találunk nagy különbséget, a 47 813 forintos átlagtól hasonló mértékben térnek el (lefelé és felfelé), ami érdekes, hogy a férfiak kapnak kevesebbet. Az életkor szerinti különbségek jelentősebbek: a 15–20 évesek mindössze 23 717 forintot, a 30–39 évesek – ez a csoport kapja a legtöbbet – 51 876 forintot kapnak, s közel hasonló összeget találunk a 50–59 évesek korcsoportjánál is. Az iskolai végzettség szinte semmilyen hatással nincs a folyósított összegre. A családi állapot szerint már találunk különbségeket, a nőtlen, hajadon 39 113 forintos éves JPT-nél mintegy 11–12 000 forinttal magasabb a házasoké. (A kor és a családi állapot bizonyos mértékben összefüggnek, de ennek vizsgálatára a keresztábrákat nem tudtuk alkalmazni a viszonylag kis esetszám miatt.)

Háztartási jellemzők

E metszetben az előzőknél több, kilenc dimenziót tudunk vizsgálni, igaz némelyiket „csak” a főkereső, háztartásfő csoportosításán keresztül. Így az előzőkhöz hasonlóan – más jelentéssel – egyrészt a nem, a kor, az iskolai végzettség mellett a háztartásfő gazdasági aktivitási kategóriája, másrészt a háztartástípus, a munkanélküliek száma, és a lakóhely két dimenziója határozzák meg a további jellemzőket. (A táblákban az 5000 alatti felszorozott esetszámú adatok bizonytalanok.)

1. tábla

A háztartások jellemzői

Megnevezés	A jövedelempótló támogatásban					
	nem részesülő háztartások			részesülő háztartások		
	száma	aránya	megoszlása	száma	aránya	megoszlása
A főkereső neme						
férfi	2 653 048	93,51	75,57	184 153	6,49	85,76
nő	857 523	96,56	24,43	30 578	3,44	14,24
A főkereső iskolai végzettsége						
1–7 osztály	574 945	95,84	16,38	24 930	4,16	11,61
általános iskola	929 150	92,55	26,47	74 843	7,45	34,85
szakmunkásképző	876 147	92,88	24,96	67 117	7,12	31,26
szakközépiskola	486 935	96,79	13,87	16 152	3,21	7,52
gimnázium	241 235	95,39	6,87	11 663	4,61	5,43
főiskola, egyetem	402 159	95,26	11,46	20 026	4,74	9,33
A főkereső korcsoportja (éves)						
15–20	4 623	90,06	0,13	510	9,94	0,24
20–29	260 402	94,70	7,42	14 561	5,30	6,78
30–39	583 227	91,25	16,61	55 912	8,75	26,04
40–49	760 456	92,17	21,66	64 626	7,83	30,10
50–59	631 065	93,40	17,98	44 584	6,60	20,76
60–69	625 205	97,81	17,81	14 026	2,19	6,53
70 és idősebb	645 593	96,92	18,39	20 512	3,08	9,55

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Megnevezés	A jövedelempótló támogatásban					
	nem részesülő háztartások			részesülő háztartások		
	száma	aránya	megoszlása	száma	aránya	megoszlása
A háztartás típusa						
egyedülálló	141 761	97,28	4,04	3 967	2,72	1,85
2 felnőtt	346 427	95,89	9,87	14 851	4,11	6,92
1 felnőtt 1 gyermek	39 034	99,53	1,11	184	0,47	0,09
1 felnőtt 2 vagy több gyermek	40 971	96,70	1,17	1 397	3,30	0,65
2 felnőtt 1 gyermek	367 233	95,21	10,46	18 462	4,79	8,60
2 felnőtt 2 gyermek	454 994	94,31	12,96	27 446	5,69	12,78
2 felnőtt 3 vagy több gyermek	96 364	96,79	2,74	3 195	3,21	1,49
3 felnőtt 1 gyermek	137 572	94,39	3,92	8 183	5,61	3,81
3 felnőtt 2 gyermek	40 705	93,42	1,16	2 865	6,58	1,33
3 felnőtt 3 vagy több gyermek	6 069	92,73	0,17	476	7,27	0,22
egyéb	400 918	90,51	11,42	42 057	9,49	19,59
inaktív gyermekes	131 617	75,61	3,75	42 457	24,39	19,77
inaktív egytagú	564 433	98,25	16,08	10 078	1,75	4,69
inaktív egyéb	742 473	95,00	21,15	39 113	5,00	18,21
A főkereső foglalkozási típusa						
vezető, irányító	163 707	95,18	4,66	8 296	4,82	3,86
felsőfokú szellemi	139 245	97,86	3,97	3 051	2,14	1,42
középfokú szellemi	165 405	96,96	4,71	5 192	3,04	2,42
vállalkozó	137 976	93,76	3,93	9 177	6,24	4,27
szakmunkás	704 681	96,38	20,07	26 501	3,62	12,34
betanított munkás	293 538	96,77	8,36	9 791	3,23	4,56
segédmunkás	78 499	85,58	2,24	13 226	14,42	6,16
segítő családtag	3 953	100,00	0,11	0	-	-
nyugdíjas	1 581 325	96,45	45,04	58 258	3,55	27,13
munkanélküli	176 381	70,09	5,02	75 258	29,91	35,05
gyeses, gyedes	18 446	95,64	0,53	841	4,36	0,39
egyéb	47 415	90,22	1,35	5 140	9,78	2,39
A munkanélküliek száma						
nincs	3 084 253	97,62	87,86	75 075	2,38	34,96
1 fő	373 367	78,31	10,64	103 390	21,69	48,15
2 fő	47 982	58,88	1,37	33 515	41,12	15,61
3 és több fő	4 969	64,37	0,14	2 751	35,63	1,28
A település típusa						
Budapest	738 071	95,63	21,02	33 716	4,37	15,70
város	1 544 977	95,10	44,01	79 604	4,90	37,07
község	1 227 523	92,37	34,97	101 411	7,63	47,23
Lakóhely						
Budapest	738 071	95,63	21,02	33 716	4,37	15,70
Pest megye	330 490	97,88	9,41	7 153	2,12	3,33
Észak-Magyarország	416 560	90,12	11,87	45 687	9,88	21,28
Észak-Alföld	492 475	90,60	14,03	51 098	9,40	23,80
Dél-Alföld	480 838	94,03	13,70	30 541	5,97	14,22
Nyugat-Dunántúl	347 426	97,05	9,90	10 553	2,95	4,91
Észak-Dunántúl	368 461	94,00	10,50	23 499	6,00	10,94
Dél-Dunántúl	336 250	96,42	9,58	12 484	3,58	5,81
<i>Összes háztartás</i>	<i>3 510 571</i>	<i>94,24</i>	<i>100,00</i>	<i>214 731</i>	<i>5,76</i>	<i>100,00</i>

A 3 725 ezer háztartás 5,8 százaléka kapott az 1994. év folyamán JPT-t, ami 215 ezer háztartást jelent. (A Magyar Háztartás Panel felvételében ennél 1 százalékponttal kisebb arányt találunk, ott a 1994/95-ös időszakban a háztartások 4,8 százaléka részesült ilyen jövedelemben.⁸) A férfi háztartásfőjű háztartások, (ilyen az összes háztartás háromnegyede), 6,5 százaléka szerzett ilyen jövedelmet, ez a ráta a női háztartásfőjű háztartásokban 3,4 százalék. A támogatásban részesülő háztartások 86 százalékát férfi „vezeti”. A korcsoport – mégegyszer hangsúlyozva, hogy a háztartásfőre vonatkozik – első ránézésre az előzőtől eltérő, bár a legfiatalabb JPT-t kapó csoport 510-es háztartásszáma e felvételben egy háztartást takar, ezért ebből következtetést levonni nem lehet. Az mindenestre jól látható, hogy a középkorúak csoportjaiban magas a ráta, és mivel ezek népes csoportok is, ez a korosztály (30–49 éves) 56 százalékot tesz ki, a nem részesülőknél az arányuk 38 százalék. A ráták jelentős eltérései miatt, az előzők ellentétéként az idősek (60 év feletiek) a JPT-t kapó háztartások között 16 százalékot tesznek ki, a nem kapók között 36 százalékot. A két középkorú korosztályban 121 ezer háztartás szerez ilyen jövedelmet, az időseknél is 35 ezer.

A JPT-ben részesülő háztartások „vezetőjének” iskolai végzettsége szerint, az 1–7 osztálynál van a legkisebb ráta, ami talán meglepő lehet, azonban ezek a háztartások többnyire idős személyekből, nyugdíjasokból állnak, akik nem aktív szereplői a munkaerőpiacnak (az előző részben ezért voltak kizárva a 60 év feletti személyek). Ettől eltekintve, mint oly sok helyen, az általános iskolát és a szakmunkásképzőt végzetek csoportjai egymáshoz nagyon hasonlóak, rátájuk 7 százalék körüli, a szakközépiskolás csoport rátáját a gimnáziumot végzett háztartásfőjű háztartások rátája mintegy 1,5 százalékponttal haladja meg, de a felsőfokúak csoportjában ennél is magasabb rátát tapasztalhatunk. (Az adatforrást jelző részben tett megjegyzés azonban itt is érvényes, miszerint ennek lehetséges oka, hogy a felvételtől hiányoznak a magas jövedelmű, felsőfokú végzettségűek.)

A családtípus szerint az „inaktív gyermekes” kategória kiugróan magas, 24 százalékos rátája említendő elsősorban, hisz ez az arány majdnem ötszöröse az átlagrátának. Így ez a csoport, mely az összes háztartás 5 százalékát teszi ki, a JPT-t kapó háztartások majd egyötöde. A másik nagy, közel hasonló méretű csoport az ún. „aktív egyéb”, tehát aktív taggal és 3-nál több felnőttel rendelkező háztartások, ezek a teljes sokaság tizedét, a részesülő háztartások ötödét jelentik. Szintén hasonló méretű csoport, bár ez a teljes sokaságban is hasonló nagyságú, az ún. „inaktív egyéb”, ami a nem gyermekes, nem egytagú, aktív tagot nem tartalmazó háztartásokat jelenti.

Az átlagnál magasabb rátát találunk a vállalkozó háztartásfőjű háztartásoknál, ezek 6,2 százaléka kapott 1994-ben JPT-t, a segéd munkásoknál 14,4 százalék, és természetesen a munkanélkülieknél 30 százalék. Ha a munkanélküliek számát vizsgáljuk, a ráta emelkedik: 1 fő esetén 22 százalék, 2 fő esetén 41 százalék volt; 3 és több fő esetén azonban csökkent 35 százalékra, de a legutóbbi kategória a csekély esetszám miatt bizonytalan. Ami a településtípust illeti: a ráta Budapesten a legkisebb (4,4 %), utána a városok következnek (4,9 %), míg a községekben a legnagyobb (7,6 %). A régiókat tekintve Észak-Magyarország és az Észak-Alföld 9–10 százalékos rátával kiemelkedik, itt

⁸ Társadalmi páternoszter, 1992-1995. Magyar Háztartás Panel. 4. hullám. Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem – Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés – Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 54 old.

minden tizedik háztartás kap JPT-t, más oldalról, a JPT-ben részesülő háztartások 45 százaléka e hat megyében él. Nem meglepő, hogy a ráta Pest megyében és a Nyugat-Dunántúli megyékben alacsony, 2–3 százalék.

A jövedelmek szintje

A felvétel szerint 1994-ben a háztartások átlagosan 164 ezer forint egy főre jutó jövedelemmel rendelkeztek és átlagos nagyságuk 2,7 fő volt. A JPT-ben részesülő háztartások jövedelme 130 ezer forint, ez a jövedelemszint 20 százalékkal alacsonyabb az átlagosnál, 22 százalékkal alacsonyabb az ilyen jövedelemmel nem rendelkező háztartások átlagánál. A háztartásnagyságuk magasabb az átlagnál, 3,3 fő, így összességében e jövedelemtípus 709 ezer ember életkörülményeire van közvetlen hatással. Az előzőkben vizsgált nyolc dimenzióban a háztartások átlagos létszámát és átlagos egy főre jutó jövedelmét mutatja be a 2. tábla. (A táblában érzékelhetők egy-egy kategóriában némi – az adatfelvételre visszavezethető – bizonytalanságra okot adó értékek.)

A JPT szerepe, súlya

Miután megvizsgáltuk a JPT személyi és háztartási incidenciáját (eloszlását), annak jellemzőit, áttekintettük a JPT-ben részesülő háztartások jövedelmi helyzetét, a következő – talán legfontosabb – metszet, a JPT-nek mint jövedelemforrásnak a háztartások összjövedelmében betöltött szerepét számszerűsíti (lásd a 2. tábla utolsó oszlopát).

2. tábla

A jövedelempótló támogatásban részesülő, illetve nem részesülő háztartások létszám- és jövedelmi jellemzői

Megnevezés	Nem részesülő háztartások		Részesülő háztartások		
	átlagos létszáma	egy főre jutó jövedelme	átlagos létszáma	egy főre jutó jövedelme	JPT/jövedelem aránya
A főkereső neme					
férfi	3,02	166 382	3,46	128 644	11,72
nő	1,58	166 103	2,32	138 318	12,10
A főkereső iskolai végzettsége					
1–7 osztály	1,81	151 552	3,41	97 927	15,13
általános iskola	2,47	153 188	3,42	120 779	13,35
szakmunkásképző	3,36	152 411	3,44	118 896	12,72
szakközépiskola	2,84	181 002	3,04	150 910	10,98
gimnázium	2,56	170 833	2,82	147 307	8,73
főiskola, egyetem	2,71	224 723	2,71	236 432	5,31
A főkereső korcsoportja (éves)					
15–20	1,75	200 141	5,00	67 807	1,68
20–29	2,99	146 989	3,28	100 637	13,24
30–39	3,55	151 499	3,82	115 450	13,28
40–49	3,46	157 966	3,48	123 410	12,23
50–59	2,63	191 632	3,08	147 580	11,15
60–69	1,90	183 232	2,71	176 202	8,44
70 és idősebb	1,58	171 737	2,16	168 506	8,97

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Megnevezés	Nem részesülő háztartások		Részesülő háztartások		
	átlagos létszáma	egy főre jutó jövedelme	átlagos létszáma	egy főre jutó jövedelme	JPT/jövedelem aránya
A háztartás típusa					
egyedülálló	1,00	261 541	1,00	250 837	10,26
2 felnőtt	2,00	228 286	2,00	172 197	15,58
1 felnőtt 1 gyermek	2,00	166 578	2,00	180 583	34,62
1 felnőtt 2 vagy több gyermek	3,16	142 046	3,00	144 287	2,77
2 felnőtt 1 gyermek	3,00	175 511	3,00	136 545	9,78
2 felnőtt 2 gyermek	4,00	149 614	4,00	139 149	9,24
2 felnőtt 3 vagy több gyermek	5,19	123 124	5,14	103 612	7,40
3 felnőtt 1 gyermek	4,00	161 542	4,00	158 886	5,63
3 felnőtt 2 gyermek	5,00	136 712	5,00	129 054	9,60
3 felnőtt 3 vagy több gyermek	6,18	112 816	6,00	64 662	8,39
egyéb	3,74	180 287	3,93	156 119	8,56
inaktív gyermekes	3,64	97 961	3,97	79 753	20,04
inaktív egytagú	1,00	179 437	1,00	149 981	24,58
inaktív egyéb	2,11	168 739	2,42	131 930	14,60
A főkereső foglalkozási típusa					
vezető, irányító	3,39	222 464	3,67	252 153	3,55
felsőfokú szellemi	3,02	219 824	3,35	257 604	6,20
középfokú szellemi	2,70	194 583	2,98	184 662	4,33
vállalkozó	3,37	146 531	2,82	150 597	6,17
szakmunkás	3,47	165 630	3,59	145 766	9,34
betanított munkás	3,23	147 736	3,89	125 612	8,20
segédmunkás	3,27	124 344	3,63	122 739	11,98
segítő családtag	4,00	149 588	-	-	-
nyugdíjas	1,91	169 867	2,85	143 707	10,94
munkanélküli	3,31	116 279	3,45	94 637	19,01
gyeses, gyedes	3,70	103 537	2,96	133 594	16,02
egyéb	3,04	140 667	3,29	84 732	19,04
A munkanélküliek száma					
nincs	2,55	173 624	2,99	172 303	6,46
1 fő	3,48	131 607	3,31	115 904	14,67
2 fő	3,67	105 841	3,82	96 794	18,44
3 és több fő	5,03	105 376	5,14	79 814	18,65
A település típusa					
Budapest	2,45	184 762	2,68	166 740	9,05
város	2,70	165 061	3,23	136 161	10,85
község	2,76	158 115	3,56	115 683	13,51
Lakóhely					
Budapest	2,45	184 762	2,68	166 740	9,05
Pest megye	2,82	158 487	3,39	109 554	10,40
Észak-Magyarország	2,70	164 087	3,35	117 049	13,74
Észak-Alföld	2,72	153 830	3,59	112 285	13,87
Dél-Alföld	2,61	156 478	3,27	134 054	11,98
Nyugat-Dunántúl	2,74	175 912	3,15	161 425	7,05
Észak-Dunántúl	2,76	166 999	3,50	136 092	10,31
Dél-Dunántúl	2,80	162 060	3,40	134 305	12,52
<i>Összes háztartás</i>	<i>2,67</i>	<i>166 342</i>	<i>3,30</i>	<i>129 611</i>	<i>11,76</i>

Összességében, azokban a háztartásokban, amelyek JPT-t kapnak, ez a jövedelemforrás 11–12 százalékot jelent az összes nettó jövedelemben. A háztartásfő neme nem játszik jelentős differenciáló szerepet, mindössze 0,4 százalékpont a különbség e jövedelemforrás súlyát tekintve, összege azonban a férfiaknál 52 ezer, a nőknél 39 ezer forint. A kor szerint sem nagyobbak a különbségek, a 20–39 éveseknél 13 százalék (itt a legmagasabb), majd 11–12 százalékos arányt képvisel a JPT. A 30–39 éveseknél tapasztalható magas arány összefügg a JPT összegének e csoportban található legmagasabb voltával.

A háztartásfő iskolai végzettsége szerint a legmagasabb jövedelmi arány az általános iskolát be nem fejezők között tapasztalható, 15 százalék, majd kicsit csökkenve a szakmunkásképző, szakközépiskolai végzettségűeknél 10–13 százalékos ez az arány. A legmagasabb értéket (55 ezer forintot) az általános iskolát végzetek csoportjában találhatjuk. A legkisebb arány, 5 százalék, a felsőfokú végzettségűeknél van, bár itt összegszerűen is viszonylag alacsony a JPT.

A háztartás típusa dimenzióban magas érték van az 1 felnőtt és 1 gyermek csoportban, ez utóbbinál mind az összeg, mind az arány kiugró, hangsúlyos a JPT szerepe mindhárom inaktív háztartástípusban is. Az átlagnál nagyobb e jövedelem szerepe a segédmunkás, nyugdíjas, gyeses, gyedes és természetesen a munkanélküli háztartásfőjű háztartásokban. A kettő vagy több munkanélkülivel rendelkező családokban e jövedelemforrás súlya közel egyötöd. A jövedelmi létrán fölfelé haladva – természetesen – e tétel jelentősége egyre csökken, míg az alsó jövedelmi ötödben 20 százalék, a legfelső jövedelmi kategóriában 5 százalék.

A településtípus szerint nemcsak az ilyen jövedelemben részesülő háztartások aránya, hanem ahhoz hasonlóan e jövedelem súlya szerint is egyértelmű a sorrend, nevezetesen Budapesten a legkisebb a szerepe (9 %) és a községekben a legmagasabb (13–14 százalék). Az előzőkben mondottakhoz hasonlóan egyértelmű az észak-magyarországi és az észak-alföldi régió gyenge pozíciója, ezeken a területeken 14 százalékot tesz ki a JPT az ilyen jövedelemben részesülő háztartások összjövedelméből. Az átlagosnál magasabb arány található a dél-dunántúli megyékben is.

JPT és a cigány háztartások⁹

Úgy vélem, hogy a teljesség kedvéért – az elemzés eddigi témaköréhez kapcsolódóan – érdemes egy olyan metszetet is vizsgálat tárgyává tenni, amelyet felhasznált adatforrásunk egyébként nem tesz lehetővé, nevezetesen a cigányságét. Nagyon sok adat támasztja alá, hogy a munkanélküliség és a szegénység a cigányság körében a nem cigány népességét messze meghaladó, ezért érdemes az 1993-as országos reprezentatív cigányfelvétel alapján néhány empirikus ténnyel kiegészíteni az eddigieket. A munkaképes korú cigány népesség (232 ezer fő) 12,5 százaléka, a férfiak 17, a nők 8 százaléka kapott JPT-t. A férfiak jelentősen felül vannak reprezentálva a JPT-ben részesülők között, azonban iskolai végzettség és kor szerinti megoszlásuk nem különbözik lényegesen a teljes munkaképes korú cigány népesség eloszlásától. Egyéni szinten vizsgálva a

⁹ E részben, a szerzők hozzájárulásával felhasználtam *Ábrahám Árpád – Kertesi Gábor: A JPT szerepe a cigány munkanélküliek és a cigány háztartások esetében* című kéziratát.

JPT relatív jövedelmi súlyát azoknál, akik kapnak ilyen, átlagosan igen magas, 80 százalékos arányt találunk, úgy hogy a JPT-t kapók több, mint felének ez az egyetlen jövedelemforrása, csak negyedüknél kisebb ez az arány 50 százaléknál. A háztartások szintjén folytatva, azok mintegy negyede részesült e jövedelemben, 4 százalékukban egynél több személy. A JPT-vel rendelkező cigány háztartásokban átlagosan a jövedelem harmada származik ebből a forrásból, negyedüknél e ráta magasabb, mint 40 százalék.

A JPT és a szegénység

Visszatérve az eredeti gondolatmenethez és adatforráshoz, vizsgálatunk következő eleme a JPT-ben részesülő háztartások szegénységi jellemzőit térképezi fel, illetve számszerűsítjük a „mi lenne, ha nem lenne JPT” hipotetikus helyzetet. Mielőtt mindezt megtennénk, definiálni kell, hogy a sok lehetséges változathoz (szegénységküszöb-értékek, mérési és vizsgálati egység, jövedelem vagy fogyasztás, illetve ezek kombinációi) melyiket választottuk. A számítás egy abszolút (létminimum) és egy relatív (az átlag kétharmada) küszöbértékkel végeztük el, és sorrendben ekvivalens, illetve egy főre jutó jövedelmeket használtunk. Mindkét esetben személyek alapján számítottuk a szegénységi rátát, ami mellett a szegénységi rést, tehát a szegények átlagjövedelmének küszöbértéktől való elmaradását is meghatároztuk. A következőkben a relatív típusú szegénységről lesz csak szó, tehát az átlagjövedelem kétharmada, egy főre havi 9100 forint a szegénységi határ. (A 3. táblában a *-os adatok a kis esetszám miatt bizonytalanok.)

3. tábla

A jövedelempótló támogatásban részesülő, illetve nem részesülő háztartások relatív szegénységi mutatói

Megnevezés	Nem részesülő		Részesülő		A hipotetikus verzió szegénységi	
	háztartások szegénységi				rátája	rése
	rátája	rése	rátája	rése		
A főkereső neme						
férfi	18,05	22,06	45,26	27,60	56,79	36,30
nő	15,94	21,26	33,24	20,53	45,05	30,01
A főkereső iskolai végzettsége						
1–7 osztály	15,99	29,43	64,75	32,20	70,57	43,04
általános iskola	21,75	22,97	49,15	27,70	66,68	33,56
szakmunkásképző	22,80	19,44	48,01	24,04	58,23	34,96
szakközépiskola	13,08	20,66	25,31*	27,90*	27,47	58,44
gimnázium	14,78	21,51	14,29*	16,98*	31,20*	17,24*
főiskola, egyetem	4,94	25,75	5,77*	30,47*	11,81*	27,68*
A főkereső korcsoportja (éves)						
15–20	30,13*	30,02*	100,00*	38,00*	100,00*	39,04*
20–29	29,95	25,20	69,29	29,17	76,24	39,51
30–39	26,09	20,17	56,10	27,85	64,54	37,57
40–49	21,31	23,13	46,32	26,50	56,81	37,74
50–59	11,01	21,82	26,79	24,35	43,33	29,03
60–69	6,85	21,79	24,06*	31,94*	48,46*	27,79*
70 és idősebb	5,89	14,72	14,77*	15,37*	21,14*	25,69*

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Megnevezés	Nem részesülő		Részesülő		A hipotetikus verzió szegénységi	
	háztartások szegénységi				rátája	rése
	rátája	rése	rátája	rése		
A háztartás típusa						
egyedülálló	4,81	24,61	-	-	9,02*	79,33*
2 felnőtt	6,93	32,55	20,42*	5,40*	35,49	40,70
1 felnőtt 1 gyermek	9,09	23,47	-	-	-	-
1 felnőtt 2 vagy több gyermek	28,44	19,13	54,19*	6,26*	54,19*	12,05*
2 felnőtt 1 gyermek	13,94	19,09	35,56	15,97	44,17	24,23
2 felnőtt 2 gyermek	20,07	16,48	35,00	18,95	46,19	24,58
2 felnőtt 3 vagy több gyermek	42,73	18,25	65,56*	32,96*	65,56*	43,59*
3 felnőtt 1 gyermek	13,33	22,72	30,53*	23,50*	30,53*	34,28*
3 felnőtt 2 gyermek	27,74	20,76	20,94*	24,27*	67,05*	18,90*
3 felnőtt 3 vagy több gyermek	37,61*	22,68*	100,00*	40,88*	100,00*	45,84*
egyéb	11,77	25,21	21,29	30,77	32,31	31,44
inaktív gyermekes	67,49	29,54	89,73	31,89	96,57	43,78
inaktív egytagú	3,39	24,06	35,41*	21,82*	50,99*	69,15*
inaktív egyéb	10,75	20,36	30,64	20,66	54,38	29,60
A főkereső foglalkozási típusa						
vezető, irányító	5,83	20,50	-	-	-	-
felsőfokú szellemi	5,31	21,23	-	-	-	-
középfokú szellemi	4,62	14,48	6,07*	8,60*	6,07*	19,57*
vállalkozó	35,51	23,12	22,35*	22,43*	30,89*	21,13*
szakmunkás	15,31	15,90	23,04	16,91	29,75	36,40
betanított munkás	23,44	20,77	44,79	14,26	55,37	22,43
segédmunkás	41,23	30,47	47,02	26,32	68,34	25,56
segítő családtag	11,93*	27,46*	-	-	-	-
nyugdíjas	10,70	19,54	26,75	22,94	43,81	27,23
munkanélküli	52,49	28,72	71,05	30,45	82,78	41,60
gyeses, gyedes	69,55	20,51	-	-	53,90*	22,42*
egyéb	28,25	32,15	87,91*	31,23	92,65	43,86
A munkanélküliek száma						
nincs	13,14	19,79	14,96	23,61	22,97	25,48
1 fő	39,48	25,43	51,88	25,49	66,98	34,03
2 fő	55,60	27,42	71,71	28,94	81,81	42,30
3 és több fő	73,24*	17,33*	66,86*	50,76*	70,19*	62,20*
A település típusa						
Budapest	15,22	22,88	13,54*	25,09*	23,49*	36,74*
város	17,79	21,89	40,62	25,86	53,22	33,43
község	19,04	21,63	54,12	27,83	65,65	37,07
Lakóhely						
Budapest	15,22	22,88	13,54*	25,09*	23,49*	36,74*
Pest megye	19,71	26,51	61,38*	25,07*	65,39*	34,36*
Észak-Magyarország	18,30	16,29	53,53	28,36	66,42	36,65
Észak-Alföld	22,78	21,81	55,49	28,00	68,53	36,62
Dél-Alföld	21,48	21,43	43,84	25,61	51,07	38,08
Nyugat-Dunántúl	9,95	27,45	26,47*	18,04*	34,50*	26,01*
Észak-Dunántúl	16,64	21,04	41,30	30,60	47,95	40,78
Dél-Dunántúl	16,92	21,29	35,13	18,76	68,30	22,32
Összes háztartás	17,75	21,95	44,06	27,07	55,62	35,79

A JPT-ben nem részesülő háztartások körében a szegénységi ráta 18 százalékos, a részesülő háztartások körében ennél lényegesen magasabb, 44 százalék. A másik szegénységi mérőszám, a rés esetén – amely robosztusabb mérőszám – a különbség 5 százalékpont, természetesen a JPT-s háztartások hátrányára. A szegénységi küszöbnél kisebb jövedelemből élő ilyen háztartások jövedelme 27 százalékkal kevesebb, mint a küszöbérték. A szegénység tehát körükben nem csak kiterjedtebb, hanem intenzívebb is.

A háztartásfő neme inkább a JPT-t kapó háztartásoknál meghatározó, itt a szegénységi rátában 12 százalékpont különbség található a férfi és női háztartások között, az ilyen jövedelemmel nem rendelkezőknél a különbség mindössze 2 százalékpontos. Mindkét esetben a női háztartásokban tapasztalhatunk kevésbé kiterjedt szegénységet. A szegénységi rés – ha más mértékekkel is – pontosan hasonló tendenciát mutat. Az életkor szerint a fiataloktól az idősök felé haladva mind a JPT-ben részesülő, mind a nem részesülő háztartásoknál csökkenő a szegénység jelenléte, természetesen a két csoportban a szint nagyon eltérő, például a 30–39 éveseknél, rendre 26, illetve 56 százalék. A szegénységi rés a részesülőknél rendre magasabb, az értékelhető csoportoknál 3–8 százalékpontos a különbség, az átlagos értéknél magasabb a fiatal, 15–29 és az idős, 60–69 éves korcsoportban.

Az iskolai végzettség szerint a referenciacsoportban a kép a megszokott, tehát az iskolai végzettség emelkedésével csökken a szegénységbe kerülés valószínűsége, az általános iskolai és a szakmunkásképző végzettségűek, valamint a szakközépiskola és a gimnázium egy-egy csoportot képez, a felsőfokú végzettség pedig kifejezetten jó esélyt nyújt a szegénység elkerüléséhez. A JPT-vel rendelkező háztartásoknál hasonló jellemzőkkel találkozunk, bár feltűnő a szakközépiskolát végzetek gimnáziumi társaiknál rosszabb helyzete. Az általános iskola 8 osztályánál kevesebbet végzetek csoportja a két esetben eltérő irányban jelentősen devial, a JPT-ben részesülőknél magas, majdnem kétharmados szegénységi rátát találunk. Figyelemre méltó, hogy a szegénységi rés mindkét esetben magas körükben, s szintén az a felsőfokú végzettségűeknél is.

A háztartástípus kibontása a JPT-vel rendelkezők esetén nehézségekbe ütközik a csekély elemszám miatt, a referenciacsoportban azonban jól tapintható a gyermekszám meghatározó ereje, a több gyermek nagyobb szegénységi valószínűséggel jár együtt. Ez igaz az egy, a kettő és a három felnőttel rendelkező háztartásokra egyaránt.

A szellemi foglalkozású háztartásfők családjában a ráta igen alacsony és a szegénység sem mély, különösen érdekes a középfokú szellemiek – szakmunkásokhoz hasonló – igen alacsony szegénységi rése. Mintegy ez előzők ellentétéként e dimenzióban az inaktív csoportok, és a segéd munkások átlagot többszörösen meghaladó mértékű szegénysége a kiemelendő tény. Körükben, különösen a segéd munkás és munkanélküli kategóriában, a szegénység intenzitását mutató számok is magasak. A JPT-vel rendelkezők másik csoportjában az előbb jelzett, rossz pozícióban levőkhöz a betanított munkások is „csatlakoztak”, bár náluk a szegénység csekélyebb. (Érdekes, bár inkább a számbavétel nehézségeit mutatja a vállalkozók magas szegénységi rátája a nem részesülők csoportjában.) Megítélésem szerint komolyabban kell venni a munkanélküliek száma szerint képzett dimenziót, ugyanis a háztartások szegénységének mértéke drámaian eltér a szerint, hogy él-e bennük munkanélküli vagy sem; az egy háztartásban élő munkanélküliek számának növekedése pedig – nem meglepő módon – emeli a szegénységi határ alá kerülés valószínűségét.

A lakóhely nem önmagában, hanem az adott terület gazdasági–társadalmi jellemzőin keresztül határozza meg a szegénységet. A települési hierarchia fokain lefelé mozogva a szegénység kiterjedése egyre nő, intenzitása azonban nem változik jelentősen. A regionális dimenzió a jól ismert viszonyokat mutatja, a Dunántúl (különösen annak nyugati része) és az alföldi területek szegénységi jellemzői eltérnek egymástól. Árnyalja azonban a képet, ha a szegénységi rést is tekintetbe vesszük, ez Pest megyében és a Nyugat-Dunántúlon magas. A JPT-vel rendelkezőknél a helyzet más. A szegénység a legkiterjedtebb e csoportban a pest megyei és az északi megyékben, s a szegénységi küszöbtől való elmaradás is az átlagosnál magasabb e területeken.

Végül, egészen röviden, említést érdemel annak az egyszerű számításnak az eredménye, amely a „Mi lenne, ha a JPT-jövedelem nulla lenne, minden más változatlan?” kérdésre ad választ. Természetesen a „ceteris paribus” feltétel jelentős egyszerűsítés, hisz valószínűleg megváltozna az érintettek munkaerő-piaci viselkedése, bár kérdés, hogy a keresleti oldal változna-e, és minden bizonnyal a szociális rendszer többi eleme sem lenne változatlan. Az összes háztartás szintjén a JPT elmaradása nem nagyon befolyásolja a szegénységi arányt, a ráta 19,6 százalékról 20,4-re növekszik (és a rés is 2 százalékponttal emelkedik), amiben tükröződik az összes jövedelemben játszott csekély súlya, de azoknál, akiknél van, illetve volt ilyen jövedelem, a ráta 44,1-ről 55,6 százalékra növekedett (a rés is az előzőnél jobban, 8–9 százalékponttal emelkedett). Különösen nagy a szegénység kiterjedésének növekedése a JPT kikapcsolásával az általános iskolát végzett, 50–59 éves, az egyéb inaktív, a betanított munkás, a nyugdíjas, az egy munkanélküli háztartásokban. Ez egyben azt jelenti, hogy e csoportokban a JPT a szegénységi szint fölött maradásban nagy szerepet játszik. Az intenzitást mutató értékek különbsége a JPT-ben ténylegesen részesülők és a hipotetikus eset szegényei esetében az átlagot meghaladó a szakmunkásképzőt végzettek, a 20–50 évesek, az egygyermekes párok, az inaktív gyermekes, a szak- és betanított munkás háztartásokban. Ezeknél tehát nem változik jelentősen a szegények száma, „csak” a szegénység ereje nő jelentősen.

Zárómegjegyzések

A munkanélküliek jövedelempótló támogatása, ha nem is a legnagyobb, mindenesetre nem elhanyagolható hatókörű szociális támogatás olyan speciális élethelyzetben levő személyek és családjaik számára, akik anyagi gondokkal küzdenek. Ezen a helyzeten van hivatva segíteni a JPT mellett a gyermeknevelési támogatás, az ápolási díj, az átmeneti segély, a rendszeres szociális és a nevelési segély. Az ilyen jövedelempótló funkcióval bíró támogatásokkal kapcsolatban két súlyos kérdés szokott felmerülni, az egyik a jövedelem mérésének problémája, a másik a segélyezési csapda. A méréssel kapcsolatos problémák nem kerülhetők ki, azonban az ellenőrzés jogi problémái, adminisztrációs és erőforrásigénye nem ígér egyszerű megoldást, különösen, ha tekintetbe vesszük az informális gazdaság témánkkal érintkező elemeit. A csapdahelyzet elkerülése szintén gondos mérlegelést és okos technikai megoldásokat kíván.

A JPT korlátlan folyósítási idejét 1995-ben két évre korlátozták, s bizonyos hosszúságú munkaviszonyhoz kötötték a újrafolyósítás lehetőségét. Az új szabályozásnak 1996 szeptemberében kellett volna hatályba lépni, de ezt decemberre halasztották, nem

utolsósorban a bevezetőben jelzett munkanélküliségi tendenciák miatt. Nem teljesen megoldott ugyanis a JPT két évének lejárta után munkát nem találók ellátása. Végül, közreadjuk az ún. kvázi Gini-mutató értékeit, amelyek a különböző jövedelemforrások egyenlőtlenségét, vagy másképp az újraelosztási hatást, illetve megint másképp – a szociális jövedelmek esetén – a jövedelmi célzottságot számszerűsíti.

Kvázi Gini-mutatók értékei

Összes jövedelem	30,1
Bérek	42,0
Nyugdíj	27,1
Segély	0,0
Munkanélküli-járadék	-24,0
JPT	-37,2

Ezek az értékek azt mutatják, hogy a JPT a néhány kiemelt szociális jövedelem közül a leginkább célzottnak tekinthető, olyan jövedelem, amely a jövedelemlétra legalján állókhoz áramlik, például a segélyek teljesen egyenletes eloszlását meghaladó „hatékonysággal”.

TÁRGYSZÓ: Háztartások jövedelme. Munkanélküliség.

SUMMARY

The article gives a comprehensive overview on the characteristics of income supplement for long-term unemployed. It applies three different approaches, such as, distribution and ratio of recipient persons by demographic and social attributes, more detailed on household level, incorporates the measure of relative importance of this particular source to household income, finally quantifies poverty indices (headcount ratio and poverty gap) for recipient and non-recipient households. There is a simply „what-if” poverty calculation to emphasize the role of this special cash benefit.

A CIGÁNY NÉPESSÉG JELLEMZŐI MAGYARORSZÁGON*

MÉSZÁROS ÁRPÁD – DR. FÓTI JÁNOS

A cigányság helyzetével, életviszonyaival kapcsolatos kutatások Magyarországon hosszú múltra tekintenek vissza. E kutatások különböző forrásokra támaszkodva kíséreltek meg eredményt elérni, mint pontosabb képet adni, és számos értékes következtetésre vezettek.

A tudományos viták azonban mind a kérdéskör egészéről, mind részleteiről folytatódnak, sőt az utóbbi időben mindinkább felerősödtek. A cigányság helyzete megismerésének, a tárgyilagos kép kialakításának az igénye ugyanis napjainkban egyre sürgetőbben jelentkezik.

A hivatalos magyar népszámlálások 1880 óta a nyelvismeretet (anyanyelv, anyanyelven kívül beszélt nyelv), 1941 óta pedig a nemzetiséget is kérdezve adnak információt az egyes nemzetiségekhez, etnikumokhoz tartozók számáról.¹ A hazai cigányság létszámának meghatározása azonban a közvetlen népszámlálási információkból mind a nemzetiiség, mind a nyelvismeret alapján problematikus. A magyarországi nemzeti, etnikai kisebbségekhez tartozók közül a cigányság vesztette el leginkább ősei nyelvét. Az egyetlen nyelvet beszélő cigányok anyanyelve a magyar, a két vagy több nyelvet beszélők körében pedig gyakori, hogy az egyik nyelv a magyar, a másik pedig annak a környező nemzetnek a nyelve, amelynek területén ősök a magyarországi betelepülést megelőzően viszonylag hosszabb időt töltöttek. A „nemzetisége” kérdésre feltételezhetően a valóságosnál kevesebben jelölik meg a cigányt.

A népszámlálási adatok az egyénre vonatkoznak, nem vehetik figyelembe az együtt élő közösség – család, háztartás – szokásait, életmódját, a közösség múltját, felmenőit stb. Nincs lehetőség továbbá a népszámlálási adatok alapján az egyének és a közösség kulturális igényének, népszokásainak vizsgálatára. Ezért célszerű a népszámlálási vagy népszámlálási jellegű felvételek adatait más, a közösségre, annak szokásaira, életmódjára kiterjedő vizsgálatok adataival együtt értékelni. [4] Az ilyen típusú vizsgálatok azt tekintik cigánynak, akit a nem cigány közösség tagjai származása, a hagyományokhoz és tradíciókhoz ragaszkodása, és nem utolsósorban életmódja alapján cigánynak tekintenek, „minősítenek”. ([5], [6])

* A tanulmány összeállítása során felhasználtuk az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) 111. és 112. és az OTKA T 006771 számú kutatások keretében publikált és publikálásra még nem került, kéziratot anyagokat is.

¹ Lásd a mindenkorai népszámlálások publikációit, valamint [1], [2], [3].

A CIGÁNYSÁG LÉLEKSZÁMA

A cigányság lélekszámát az említett forrásokból az elmúlt száz–százhusz év alatt több alkalommal próbálták megállapítani. Mint jeleztük, a népszámlálások 1880 óta az anyanyelvet, 1941 óta a nemzetiséget tudakolják. A népszámlálások mellett a Központi Statisztikai Hivatal a cigány népesség lélekszámának megállapítására 1893-ban, 1963-ban és 1993-ban speciális vizsgálatot is végzett. Az időszakonként megjelenő szakértői becsléseken kívül a Minisztertanács Tanácsi Hivatala több alkalommal, illetve a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatócsoportja végzett adatfelvételt a cigányság lélekszámának megállapítására.

1. tábla

A cigányság lélekszáma Magyarországon, 1893-1993.

Az összeírás		A cigányság lélekszáma		
éve	megnevezése	az anyanyelv alapján	a nemzetiség alapján	a becslés szerint (ezer fő)
		a népszámlálás szerint		
1893	Cigányösszeírás, Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal [7]			65
1900	Népszámlálás	5 662		
1910	Népszámlálás	9 799		
1920	Népszámlálás	6 989		
1929	Szakértői becslés: Gesztelyi Nagy László [8]			80–100
1930	Népszámlálás		7 841	
1930	Szakértői becslés: Kemény Gábor [9]			100
1938	Szakértői becslés: Drózdy Győző [10]			100–150
1941	Népszámlálás	18 640	27 033	
1949	Népszámlálás	21 387	37 598	
1960	Népszámlálás	25 633	56 121	
1963	Reprezentatív adatfelvétel. Központi Statisztikai Hivatal [11]			222*
1970	Népszámlálás	34 597		
1970	Megyei Tanácsok becslései. Minisztertanács Tanácsi Hivatala [12]			220–250
1971	Reprezentatív adatfelvétel. MTA Szociológiai Kutató Csoport [13]			320
1977–78	Megyei Tanácsok becslései. Minisztertanács Tanácsi Hivatala [14]			325
1980	Népszámlálás	27 915	6 404	
1990	Népszámlálás	48 072	142 683	
1993	Reprezentatív adatfelvétel. Központi Statisztikai Hivatal [15]			394**

* Telepeken élő cigányok.

**Magánháztartásokban élő cigányok.

A M. kir. Statisztikai Hivatal 1893-ban szervezett cigányösszeírást, amely a cigány származásúak számát igyekezett megállapítani. E vizsgálat alapján végzett saját számí-

tások szerint Magyarország jelenlegi területén akkor mintegy 65 ezer cigány élt. Az 1893. évi összeírást követően átfogó, teljes körű cigányösszeírásra nem került sor, bár számos állami vagy társadalmi szervezet, intézmény és kutató foglalkozott a cigányok helyzetének megállapításával, adatforrás felkutatásával, az eredmények összevetésével és elemzésével. A KSH 1963-ban készült adatfelvétele 222 ezer főre tette a hazai (telepeken élő) cigányság számát. A Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatócsoportja az 1971-ben végrehajtott reprezentatív felvételekre alapozva 320 ezer főre becsülte a cigányok lélekszámát. A megyei tanácsok 1977–1978-ban végzett felmérése szerint Magyarországon akkor 325 ezer cigány élt. A népszámlálások – önkéntes bevallás alapján – 1960-ban 26 ezer, 1980-ban 28 ezer, 1990-ben 48 ezer cigány anyanyelvű, 1960-ban 56 ezer, 1980-ban csak 6400, 1990-ben 143 ezer cigány nemzetiségű személyt írtak össze.

Az 1893. évi cigányösszeírás, valamint az MTA Szociológiai Kutatócsoportjának 1971. évi reprezentatív felvétele módszerében közös vonás volt, hogy nem az egyént, hanem az együtt lakók közösségét vizsgálta, az egyénekenként bevallott nemzetiségi hovatartozástól, anyanyelvtől vagy nyelvismerettől függetlenül. Az MTA Szociológiai Kutatócsoportjának reprezentatív felvétele során azt tekintették cigánynak, akit a nem cigány környezete cigánynak tartott. [13] Ez a vizsgálati elv közel áll az 1980. évi népszámlálást követő kiegészítő nemzetiségi vizsgálathoz, amikor a település lakóinak származását, felmenőit jól ismerő személy vagy bizottság állapította meg az adott lakóközösség nemzetiségi hovatartozását. [16] (A kiegészítő felvétel – elsősorban az akkori nemzetiségi politika miatt – nem terjedt ki a cigánysághoz tartozók létszámának vizsgálatára.)

Feltételezve azt, hogy a cigány nyelvet döntően azok sajátítják el, akik a cigánysággal vérségi vagy életviteli kapcsolatban állnak, az 1990. évi népszámlálás nemzetiséggel összefüggő kérdéscsoportja alapján a cigányság népszámlálásból kimutatható létszámát a 2. tábla mutatja be.

2. tábla

A cigány etnikumhoz tartozók száma nyelvismeret és nemzetiség szerint, 1990

Nyelvismeret	Cigány etnikumhoz tartozó összesen (fő)	Ebből:	
		cigány	nem cigány
		nemzetiségű	
Beszél cigányul	71 005	49 282	21 723
Ebből:			
anyanyelvként	48 072	43 393	4 679
anyanyelvén kívül	22 933	5 889	17 044
Nem beszél cigányul	93 401	93 401	-
<i>Összesen</i>	<i>164 406</i>	<i>142 683</i>	<i>21 723</i>

Megjegyzés. A népszámlálási eredmények alapján nem becsülhető azoknak a cigány etnikumhoz tartozó személyeknek a száma, akik – vagy mert a nemzetiségi, nyelvi asszimiláció magas fokára jutottak, vagy egyéb ok miatt – nem vallották magukat cigány nemzetiségűnek, illetve nem jegyeztették be sem anyanyelvként, sem második vagy további beszélt nyelvként a cigány nyelvet.

A cigányság életkörülményei, társadalmi helyzete, problémái megismerésének, az objektív kép feltárásának igénye napjainkban felerősödött. Ennek kielégítését különböző koncepciók alapján kísérhetjük meg, amelyek az alapvető nagyságrendeket illetően

egybehangzó, egyes finomabb részleteket tekintve eltérő és további vizsgálatok során mélyebben is tisztázható eredményekre vezethetnek. [27] Az egyik követhető módszer a legutóbbi népszámlálásból rendelkezésünkre álló információk hasonló jellegű, frissebb adatokkal való kiegészítése, összehasonlítása. Erre módot ad a magánháztartásokban élőkre országos reprezentációt biztosító Egységes Lakossági Adatfelvételi Rendszer mintakeretében [17] folytatott rendszeres felvétel.

Az ELAR-minta szerinti 1993. szeptemberi–novemberi felvétel közel 27 ezer háztartásra kiterjedő anyagát kis kiegészítéssel alkalmassá tettük a cigányság lélekszámának az említett 1971. évi reprezentatív felvétel során, illetve az 1980. évi népszámlálás után alkalmazott módszer szerinti becslésére. Az adatfelvételt végző számlálóbiztos helyismerete és helyszíni tapasztalatai alapján – a kérdőíven rögzített információktól függetlenül – az életvitel, életforma alapján három csoportba sorolta az összeírt lakásokban lakókat:

- cigány életvitelű a közösség, ha az együtt élő személyek cigány származásúak, cigány kultúrát, hagyományokat ápolnak;
- átmeneti életvitelű a közösség, ha nem állapítható meg, de egyértelműen nem is zárható ki a közösség tagjainak, illetve tagjai egy részének vérségi vagy életviteli kötődése a cigánysághoz;
- nem cigány életvitelű a közösség, ha a számlálóbiztosnak az a benyomása, hogy a lakásban lakók között cigány származású, cigányokra jellemző életmódot folytató személy nincs.

A magánháztartásokban élők ismertett kategóriák szerinti számát – (azaz a felvétel során összeírt személyek számát az ELAR-felvételek teljeskörűsítéséhez kidolgozott súlyszámokkal felszorozva ([18] és [19]), a következő adatok mutatják:

Cigány életvitelű közösség tagja	393 715
Átmeneti életvitelű közösség tagja	86 368
Nem cigány életvitelű közösség tagja	9 690 171
<i>Összesen</i>	<i>10 170 254</i>

A továbbiakban a cigány népesség száma csak az egyértelműen idetartozónak minősített háztartások tagjait tartalmazza. A vélelmezésből adódó egyedi hibák természetesen nem zárhatók ki teljesen. Megállapítható azonban, hogy a felszorozás után kapott népességszám – az érintett népesség időközbeni gyarapodását is mérlegelve – jól illeszkedik az MTA Szociológiai Kutatócsoportja 1971. évi becslésének eredményéhez.

A következőkben az 1990. évi népszámlálás bevalláson alapuló nemzetiségi és anyanyelvi, illetve a KSH 1993. évi, „minősítésen” alapuló adataira támaszkodva mutatjuk be a cigányság helyzetét Magyarországon. ([20]–[26]) Ezen adatforrások együttes elemzése alkalmas a cigányság és az ország népessége közötti eltérő demográfiai, iskolázottsági, gazdasági aktivitási jellegzetességek bemutatására 1990-ben és 1993-ban, illetve az elmúlt esztendőkből elsősorban a foglalkoztatottság terén bekövetkezett változások differenciált leírására, valamint a cigányság egyes rétegei közti kulturális, társadalmi eltérések közelítésére.

A cigányság helyzetének vizsgálatát megelőzve, ki kell térni a nemzetiségi, nyelvi asszimiláció kérdésére is. Az egyes etnikai csoportok lélekszámának változása ugyanis több tényezőtől függ. Ezek közül említést érdemelnek a természetes szaporodás, a népességmozgási folyamatok és az asszimiláció. Továbbá figyelemmel kell lenni arra is, hogy a szubjektív elemeket is tartalmazó bevallásra, például az egyes etnikumhoz tartozás vállalására a napi politika és a közvélekedés is hatással lehet.

A nemzetiségi, nyelvi asszimiláció mértékét és ütemét befolyásolhatják a házassági szokások, az etnikailag vegyes vagy homogén családok, az együtt élő közösségek kialakulása, fennmaradása. A vegyes házasságok kialakulása a kisebbségek és a többségi nemzet tagjai között szükségszerű és elkerülhetetlen. Mégis bizonyos különbségek figyelhetők meg a vegyes házasság gyakoriságában az egyes nemzetiségek között: az etnikailag homogén családok gyakorisága a cigány kisebbség körében a legmagasabb, ahol is a házaspárok 84–89 százaléka tartozik e körbe. Vannak olyan nemzetiségek, ahol a homogén családok aránya 50 százalék alatt van. A többségi nemzethez történő asszimilációs másik formája, hogy a nemzetiségi szülők gyermekei nem követik szüleik nemzetiségét, anyanyelvét. E tekintetben is azt tapasztaljuk, hogy a cigány gyermekek követik leginkább szüleik nemzetiségét, anyanyelvét: 90–95 százalékuknak anyanyelve, illetve nemzetisége azonos szüleikével.

A vegyes házasságok és a generációk közötti etnikai eltérések azt eredményezik, hogy a háztartásoknak és a családoknak csak bizonyos hányadát teszik ki a homogén közösségek, de az elmondottakból következik, hogy az anyanyelvileg homogén családok, háztartások előfordulása a cigány kisebbség körében igen magas, a háztartásoknak és a családoknak mintegy háromnegyede tekinthető nyelvileg homogénnek.

A CIGÁNYSÁG TERÜLETI ELHELYEZKEDÉSE

Mind a népszámlálási, mind a minősítés szerinti cigány népesség területi elhelyezkedése eltér az ország népességétől. Míg a cigányság bármely csoportjának kevesebb mint 10 százaléka lakik a fővárosban (az ország népességének 19,4 százaléka), addig a községekben él a cigányság 58, illetve 64 százaléka (országosan 38,2 százaléka).

A népszámlálási cigány népesség területi elhelyezkedéséről részletesebb adatokkal rendelkezünk. (Lásd a 3. táblát.) A cigány nemzetiségűeknek közel egynegyede (22 %) Borsod-Abaúj-Zemplén megyében lakik, de igen magas az arányuk Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében is (18 %). Ebben a két megyében a legmagasabb a népességen belüli arányuk is (4,2, illetve 4,4 %), Budapesten, Csongrád, Fejér, Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Vas és Veszprém megyékben pedig a legalacsonyabb. Az anyanyelv szerinti megoszlás ettől részben eltér: a cigány anyanyelvűek viszonylag számottevő hányada a Dunántúl déli részén, főleg Somogy (14 %) és Baranya (12 %) megyében él.

A cigányok által legnagyobb arányban lakott két megyében a községekbe koncentrációdik a cigány népesség. Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben közel két- és félszer, illetve háromszor annyi cigány lakik a falvakban, mint a városokban. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 15 községben (Csenyete 74, Arló 34, Beret 44, Bódvalenke 38, Futókércs 40, Köröm 30, Lak 39, Martonyi 39, Pusztaradvány 47, Rakaca 47, Szín 45, Tornanádaska 32, Vilmány 31, Vizsoly 31 és Zádorfalva 36) 30 és 74 százalék közötti a cigány nemzetiségűek népességen belüli aránya. Emellett sok olyan falu van, amelyekben a cigány etnikum eléri vagy némileg meghaladja a lakosság egyötödét. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye községei közül Aranyosapátit (27 %), Csaholcot (23 %), Jándot (20 %), Kántorjánosit (23 %), Kékcsét (21 %), Kispaládót (41 %), Nyírpilist (36 %), Tizsaszentmártont (22 %), Tiszavidet (29 %), Tisztabereket (29 %), Tuzsért (21 %) emelhetjük ki, mint amelyek nagyobb arányú cigány nemzetiséget tömörítnek.

3. tábla

A cigány népesség területi megoszlása, 1990

Terület	A cigány		A cigány	
	anyanyelvű	nemzetiségű	anyanyelvűek	nemzetiségűek
	népesség területi megoszlása (százalék)		a terület népességének százalékában	
Budapest	7,6	5,7	0,2	0,4
Baranya	12,1	4,8	1,4	1,6
Bács-Kiskun	6,6	3,5	0,6	0,9
Békés	2,3	2,2	0,3	0,8
Borsod-Abaúj-Zemplén	4,5	22,3	0,3	4,2
Csongrád	2,3	1,5	0,3	0,5
Fejér	3,1	1,8	0,4	0,6
Győr-Moson-Sopron	1,7	0,8	0,2	0,3
Hajdú-Bihar	5,2	5,3	0,5	1,4
Heves	2,6	5,7	0,4	2,4
Jász-Nagykun-Szolnok	2,9	6,4	0,3	2,1
Komárom-Esztergom	1,4	1,0	0,2	0,5
Nógrád	4,4	4,1	0,9	2,6
Pest	6,2	4,7	0,3	0,7
Somogy	14,1	5,9	2,0	2,5
Szabolcs-Szatmár-Bereg	9,7	17,5	0,8	4,4
Tolna	3,8	2,0	0,7	1,1
Vas	1,3	1,1	0,2	0,6
Veszprém	2,0	1,3	0,3	0,5
Zala	6,3	2,3	1,0	1,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>0,5</i>	<i>1,4</i>
Ebből:				
Vidéki város	34,3	30,1	.	.
Községek	58,2	64,2	.	.

Megjegyzés. 1993-ban a minősített cigány népességnek 9,8 százaléka Budapesten, 28,9 százaléka a vidéki városokban, 61,3 százaléka a községekben lakott.

Vannak olyan megyék, amelyekben a cigány lakosság aránya a megye népességéhez viszonyítva ugyan nem jelentős, de egyes községeiben a lakossághoz viszonyítva kiugróan magas. Példaként említhető Baranya megyében Alsószentmárton, ahol a népesség majdnem teljes egészében (93 %) cigány nemzetiségű, Gilgánvánfa, ahol 49, Kistamásiban 50 és Siklósnagyfalun 41 százalékát teszik ki a lakosságnak. A Fejér megyei Sárkeresztúron is jóval meghaladja az egynegyedes cigány népességi arány a megyei átlagot (alig 1 %). Heves megyében a cigány nemzetiségűek a lakosságnak csupán a 2 százalékát teszik ki, de Erk és Kerecsend községekben arányuk a lakosság egynegyedét, Tarnabodon és Tarnasádon majdnem egyharmadát jelenti. Jász-Nagykun-Szolnok megyében két faluban, Tiszabőn (40 %) és Tiszaburán (41 %) mutatható ki a megyei átlagnál magasabb cigány nemzetiségi arány. A Nógrád megyei Litkén (28 %) és Sóshartyánban (27 %), a Somogy megyei Istvándiban (39 %), Somogysámszonban (28 %) és Szenyéren (31 %), valamint a Vas megyei Torony (31 %) községben átlagon felüli a cigány népesség aránya.

A CIGÁNYSÁG DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI

Egy etnikai kisebbség fennmaradásának lényeges eleme az etnikai hovatartozás érzésének, illetve a nyelvnek továbbélése, de nem tagadható a természetes reprodukció szerepe sem.

Önreprodukció, korstruktúra

Az önreprodukció egyik mutatója a házas, illetve hajadon nők gyermekszáma.

4. tábla

Száz 15 éves és idősebb házas, illetve hajadon nőre jutó élveszületett gyermekek száma korcsoportonként, 1990

Korcsoport (éves)	A cigány		Az ország teljes házas népessége	A hajadon cigány		Az ország teljes hajadon népessége
	anyanyelvű	nemzetiségű		nemzetiségű	anyanyelvű	
	népesség			népesség		
15–24	174	175	91	46	54	4
25–34	297	306	176	205	218	36
35–49	428	429	199	304	314	38
50 és idősebb	531	546	205	327	348	33
Együtt	358	354	188	114	144	13

A cigány etnikumhoz tartozó házas nők termékenysége jellegzetes sajátosságokat mutat. (Lásd a 4. táblát.) Az ötven éven felüli házas nők országosan alig több mint két gyermeknek adtak átlagosan életet. Ez az arány a cigány kisebbséghez tartozók körében meghaladja az öt gyermeket. A népesség egyszerű reprodukciójához a hazai viszonyok között 100 házas nőnek 210 gyermeket kellene világra hozni. Így a cigány kisebbség igen magas termékenysége jelzi e népesség magas szaporodási arányát.

E folyamatok eredményeképpen a cigány kisebbségi népesség korösszetétele jelentősen különbözik az ország népességének korösszetételétől. (Lásd az 5. táblát.)

A cigány kisebbség jellegzetes fiatal korösszetétele az igen magas termékenységgel magyarázható. Ugyanakkor sajátos különbségek figyelhetők meg a cigány kisebbség egyes csoportjai között is. A népszámlálás alkalmával cigány nemzetiségűnek vallott népesség körében a legmagasabb a gyermekkorúak (0–14 évesek) aránya (40 %), és közel ilyen magas (36 %) e korcsoportba tartozók aránya a cigány anyanyelvűnek vallott népesség körében. A teljes népességben a gyermekkorúak aránya mindössze 20 százalék, és ennél magasabb a gyermekek aránya az ún. minősített cigány népességben (30 %). Ezek szerint a minősített cigány népesség termékenysége alacsonyabb, mint a népszámlálási cigány népességé.

A cigány nemzetiségű, illetve anyanyelvű népességet az öregkorúak (60 évesek és idősebbek) 4–5 százalékos aránya jellemzi, a minősített cigány népességben ez az arány mintegy 9 százalék, s az ország népességében 19 százalék. Az öregkorúak eltérő aránya részben magyarázható a termékenységi különbségekkel, de adatok hiányában valószínűsíthetők a halandósági különbségek is.

5. tábla

A népesség főbb korcsoportok szerint

Korcsoport (éves)	Az 1990. évi népszámlálás szerint			Az 1993. évi minősítés szerint	
	a cigány		az ország teljes népessége	a cigány népesség	az ország teljes népessége
	nemzetiségű	anyanyelvű			
	népesség				
	Szám szerint (fő)				
0–14	56 496	17 166	2 130 549	119 938	1 947 400
15–39	61 042	21 075	3 687 555	171 695	3 644 891
40–59	18 954	7 381	2 596 873	68 741	2 624 194
60 és idősebb	6 191	2 450	1 959 846	33 671	1 953 759
<i>Összesen</i>	<i>142 683</i>	<i>48 072</i>	<i>10 374 823</i>	<i>393 715</i>	<i>10 170 254</i>
	Százalék				
0–14	39,6	35,7	20,5	30,4	19,2
15–39	42,8	43,8	35,6	43,6	35,8
40–59	13,3	15,4	25,0	17,4	25,8
60 és idősebb	4,3	5,1	18,9	8,6	19,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Jellegzetes eltéréseket láthatunk a 6. táblában a 15 éves és idősebb népesség családi állapot szerinti összetételében is.

6. tábla

A 15 éves és idősebb népesség családi állapot szerint
(százalék)

Családi állapot	Az 1990. évi népszámlálás szerint			Az 1993. évi minősítés szerint	
	cigány		az ország teljes népessége	a cigány népesség	az ország teljes népessége
	nemzetiségű	anyanyelvű			
	népesség				
Nőtlen, hajadon	37,3	40,9	20,3	25,1	20,7
Házass	51,6	46,5	61,2	59,9	61,7
Özvegy	6,0	6,8	11,2	8,1	11,2
Elvált	5,2	5,7	7,4	6,9	6,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A népszámlálás cigány nemzetiségű, illetve anyanyelvű népességében igen magas (37–41 %) a nőtlenek, hajadonok aránya, a házassok aránya alacsonyabb, mint a népességben tapasztalt arány, az elváltak részesedése kisebb, s az özvegyek aránya közel fele csak, mint a népességben. A nőtlenek, hajadonok magasabb és a házassok alacsonyabb aránya részben magyarázható a cigányság fiatalabb korösszetételével, de itt kell említeni az együttélési szokások 7. táblában bemutatott jellegzetességeit is. Hasonló irányú – bár kisebb mértékű – eltéréseket a nőtlenek, hajadonok, házassok és özvegyek tekintetében az 1993. évi minősítés is kimutatótt.

7. tábla

A 15 éves és idősebb családot alkotók között az élettársak aránya korcsoport szerint

Korcsoport (éves)	Az 1990. évi népszámlálás szerint			Az 1993. évi minősítés szerint	
	a cigány		az ország teljes népessége	a cigány népesség	az ország teljes népessége
	nemzetiségű	anyanyelvű			
	népesség				
15–29	34,0	42,2	8,2	20,9	9,5
30–59	18,6	25,9	5,1	9,0	4,2
60 és idősebb	15,1	19,3	3,3	6,1	2,7
Összesen	24,1	31,2	5,1	12,6	4,9

Az ország népességében a családot alkotó párok mintegy 5 százaléka él élettársi kapcsolatban. Ez az arány a népszámlálási cigány népességben egynegyed, egyharmad. Az együtt élők aránya a fiatalok körében magasabb: a teljes népességben 8–9 százalék, a minősített cigány népességben 21 százalék, a cigány nemzetiség, illetve anyanyelvű népességben 34–42 százalék.

A cigányság körében a valakivel együtt élő hajadonok magas aránya nem befolyásolja lényegesen a népesség reprodukcióját, mivel, mint láttuk, a hajadonok termékenysége is igen magas. (Lásd a 4. táblát.)

Az 50 éven felüli hajadon nők átlagosan 3,3–3,5 gyermeket szültek életük folyamán, míg ez az érték országosan csak 0,3.

Iskolázottság

A cigányság iskolázottsági mutatói jelentősen eltérnek az egész népességre vonatkozó értékektől.

8. tábla

A 7 éves és idősebb népesség a legmagasabb iskolai végzettség szerint (százalék)

Legmagasabb iskolai végzettség	Az 1990. évi népszámlálás szerint			Az 1993. évi minősítés szerint	
	a cigány		az ország teljes népessége	a cigány népesség	az ország teljes népessége
	nemzetiségű	anyanyelvű			
	népesség				
Általános iskola					
0 osztálya	16,4	21,1	2,0	7,1	2,0
1-7. osztálya	51,4	50,8	29,2	37,5	23,0
8. osztálya	28,4	24,9	32,0	38,1	31,8
Szakmunkásképző és szakiskola	3,2	2,6	13,0	9,8	15,9
Középiskola	0,5	0,5	16,2	5,9	19,5
Felsőfokú iskola	0,1	0,1	7,6	1,6	7,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A népszámlálás szerint a 7 éves és idősebb népességben a cigány nemzetiségűek és anyanyelvűek között 16, illetve 21 százalék azok aránya, akik nem végezték el az általános iskola első osztályát sem. Az ország népességében ezek aránya csak 2, a minősített cigány népességben 7 százalék. A 8 osztályt elvégzettek aránya a népszámlálási cigány népességben 25–28 százalék, a minősített cigány népességben 38 százalék, az ország népességében 32 százalék.

A 8 általánosnál magasabb végzettség a cigányság körében alapvetően a szakmunkásképző iskolai és a szakiskolai végzettség: a megfelelő korú népszámlálási cigány népességnek 3, a minősített cigány népességnek 10, az ország népességének 13–16 százaléka rendelkezik ilyen végzettséggel. A népszámlálási cigány népességben a középiskolai vagy annál magasabb iskolai végzettségűek aránya nem éri el az egy százalékot sem, míg a minősített cigány népességénél mintegy 7 százalékot, az ország népességében 24–27 százalékot tett ki. A minősített cigány népességben a felsőfokú végzettségűek aránya 2 százalék, ami csak egynegyede az országos értéknek.

Az iskolai végzettség szintjében megmutatkozó különbségek az életkor folyamán fokozatosan alakulnak ki. A tanköteles korú népesség a tanköteles kor végére csak részben képes kötelezettségének eleget tenni: az ország népességében a tanköteles korú gyermekek 85 százaléka korának megfelelő általános iskolai végzettséggel rendelkezik. A cigány gyermekek több mint felének iskolai végzettsége nem felel meg életkoruknak, azaz alacsonyabb osztályba járnak, mint ahogy azt életkoruk alapján várható lenne.

A CIGÁNYSÁG GAZDASÁGI AKTIVITÁSA, FOGLALKOZÁSI ÖSSZETÉTELE

Az össznépeesség és a cigány népesség gazdasági aktivitása tekintetében sajátos különbségek figyelhetők meg. A cigányságra az alacsony aktivitási szint, a bérből és keresetből élők alacsonyabb aránya, a magas munkanélküliség jellemző. A gazdaságilag nem aktív népesség arányának megítélése szempontjából lényeges annak ismerete, hogy mekkora a valamilyen keresettel rendelkező inaktívak (nyugdíjasok, járadékosok, gyed, gyes stb. igénybe vevők) és az eltartottak hányada. A cigányságra az inaktív keresők alacsonyabb és az eltartottak magasabb aránya jellemző.

A kimutatott munkanélküliség 1990-ben a cigányság körében öt-hatszorosa, az 1993-as felvétel szerint több mint kétszerese volt az országos arálynak. Az eltartottak aránya is másfél-kétszerese az országos arálynak. A tanuló eltartottak aránya szorosan összefügg a tanköteles korú, részben pedig a 15–24 éves népesség hányadával. Ebből adódik az a látszólag paradox jelenség, hogy a tanulók aránya a cigányság körében meghaladja az országos átlagot. A nem tanuló eltartottak esetében is a cigányság különleges helyzete érdemel figyelmet. A cigány népesség egyharmada, 40 százaléka tartozik e csoportba, míg az országos népességnél ez az arány csak 1993-ra haladta meg a 20 százalékot.

A cigány népesség száz aktív keresőjére viszonylag sokkal több személy eltartása hárul, mint a népesség egészét reprezentáló keresőkre. Ez – egyebek között – önmagában is az életszínvonalat hátrányosan befolyásoló tényező. A gazdaságilag aktív népességre számított munkanélküliség a cigány etnikum esetében 1990-ben az átlag kilencszeresét, 1993-ban négyszeresét tette ki. Hasonlóan igen magas az aktív keresőkre jutott eltartottak hányada a cigányság körében, mértéke általában háromszorosa a népesség egészében

tapasztalt aránynak: míg 1990-ben országosan száz aktív keresőre 129, a cigányság körében 260–290 nem aktív személy jutott, addig ez az arány 1993-ban országosan 184, a cigányság körében 446 főre emelkedett.

9. tábla

*A népesség gazdasági aktivitás szerint
(százalék)*

Megnevezés	Az 1990. évi népszámlálás szerint			Az 1993. évi minősítés szerint	
	a cigány		az ország teljes népessége	a cigány népesség	az ország teljes népessége
	nemzetiségű	anyanyelvű			
	népesség				
Aktív kereső	25,7	27,7	43,7	18,3	35,2
Inaktív kereső	10,6	11,7	25,6	12,7	21,7
Munkanélküli*	6,7	7,1	1,2	10,2	4,8
Eltartott	57,0	53,5	29,5	58,5	38,1
Ebből:					
tanuló	22,9	20,2	17,4	18,3	16,7
egyéb eltartott	34,1	33,3	12,1	40,2	21,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
Száz aktív keresőre jutó					
- munkanélküli	26	26	3	56	14
- inaktív kereső	41	42	59	69	62
- eltartott	222	193	67	321	108
- nem aktív kereső együtt	289	261	129	446	184
Munkanélküliségi ráta (százalék)	20,6	20,4	2,7	35,6	11,2
Ebből:					
férfi	20,6	20,3	3,3	38,6	12,6
nő	20,5	20,6	2,0	30,3	9,4

*Az állást kereső munkanélküliek és az első ízben elhelyezkedni kívánók együtt.

A népesség egyes csoportjainak munkavállalási lehetőségeit tükrözi a munkanélküliségi ráta, amely azt mutatja, hogy a munkát vállalni szándékozó és ezért aktív lépéseket tevő népesség mekkora hányada nem talál munkát. 1990-ben a teljes népesség munkanélküliségi rátája 2,7 százalék volt, ami 1993-ra 11,2 százalékra emelkedett, a cigányság körében pedig 1990-ben meghaladta a 20 százalékot, s 1993-ban már 36 százalék volt. Ez azt jelzi, hogy 1993-ban a munkát vállalni szándékozó cigányság több mint egyharmada nem talált munkát magának.

A gazdasági aktivitás kérdéséhez további adalékot szolgáltat a korszpecifikus mutató értéke. A leglényegesebb ebből a szempontból a munkavállalási korú népesség (15–59 éves férfiak, 15–54 éves nők) gazdasági aktivitási struktúrájának áttekintése. (Lásd a 10. táblát.) A részletes korszpecifikus gazdasági aktivitási mutatók azt bizonyítják, hogy a munkavállalás szempontjából elsődlegesen számbavehető korcsoportokban lényeges, eltérő magatartásra, eltérő életmódra utaló különlegességek vannak a cigány népesség és az ország népessége között.

10. tábla

Az 15 éves és idősebb népesség foglalkoztatottsági szintje

Korcsoport (éves)	Az 1990. évi népszámlálás szerint			Az 1993. évi minősítés szerint	
	a cigány		az ország teljes népessége	a cigány népesség	az ország teljes népessége
	nemzetiségű	anyanyelvű			
	népesség				
			Összesen		
15–19	26,6	27,6	33,3	12,1	14,5
20–24	50,8	52,2	72,2	25,3	52,2
25–29	54,3	55,2	78,3	38,0	62,0
30–39	58,5	57,8	87,7	42,8	73,9
40–54	46,3	47,0	83,4	34,0	71,4
55–59	18,7	19,6	31,0	7,3	20,9
60–64	1,4	2,2	2,7	0,2	2,4
65 és idősebb	0,7	0,8	0,6	0,0	0,3
			Férfi		
15–19	34,3	36,5	34,9	9,6	12,8
20–24	73,2	74,2	84,5	33,8	60,9
25–29	76,9	75,6	93,3	52,6	80,0
30–39	75,9	73,9	93,8	51,7	80,6
40–54	61,4	62,0	87,7	41,8	74,2
55–59	36,9	38,6	60,3	11,9	37,2
60–64	1,5	2,5	4,0	0,4	4,5
65 és idősebb	1,3	1,5	1,1	0,0	0,4
			Nő		
15–19	18,6	18,4	31,5	14,2	16,2
20–24	26,8	28,3	59,3	18,2	43,7
25–29	30,9	32,9	62,9	19,2	44,5
30–39	39,9	40,5	81,5	32,3	67,2
40–54	32,1	33,4	79,4	26,9	68,8
55–59	3,5	4,4	5,9	3,1	7,5
60–64	1,4	1,9	1,7	0,0	0,8
65 és idősebb	0,3	0,4	0,4	0,0	0,2

Országosan 1990-ben a 15–19 évesek korcsoportjába tartozó népességnek egyharmada, 1993-ban 15 százaléka folytatott keresőtevékenységet. A cigány népességben ezek az arányok szerényebbek voltak. A 25–39 éves férfiak foglalkoztatottsága 1990-ben országosan csaknem teljes volt, 1993-ban már csak 80 százalék volt az aktív keresők aránya. 1990-ben a hasonló korú cigány férfi népesség 75 százaléka, 1993-ban alig 50 százaléka dolgozott. A 40–54 éves férfiaknál az aktivitás csökkenése figyelhető meg, majd a nyugdíjas életkor előtt 1990-ben a cigány férfiaknak mintegy 40, a teljes férfi népességnek 60 százaléka volt aktív kereső. 1993-ban e korcsoportban már sokkal alacsonyabb értékeket tapasztalunk: a minősített cigány férfi népességnek már csak 12, a teljes férfi népességnek csak 37 százaléka dolgozott.

A nők korszpecifikus foglalkoztatottsági mutatói minden korcsoportban a megfelelő férfi népességénél alacsonyabbak. A 25–54 éves nők nagy többsége 1990-ben munkát

vállalt. Ezen belül a foglalkoztatottság legmagasabb a 30–54 évesek korcsoportjában, ahol is mintegy 80 százaléka dolgozott a nőknek. 1990-ben a cigány női népesség körében a foglalkoztatottság legmagasabb szintje a 30–39 évesek korcsoportjára esett, de e korcsoportban is csak 40 százaléka dolgozott a nőknek. A teljes női népesség foglalkoztatottsága 1993-ra csökkent: a 30–54 éves nőknek mintegy kétharmada dolgozott, s a cigány női népesség foglalkoztatottsága ugyancsak a 30–39 éves korcsoportban volt a legmagasabb, egyharmaduk vállalt munkát.

Az aktív keresők összetételének egyik fontos ismérve a nemzetgazdasági ágak szerinti struktúra. A népesség egészében és a cigányság körében a foglalkoztatottak ágazati összetétele sajátos eltéréseket mutat. 1990-ben a népszámlálási cigány aktív keresők mintegy kétharmada az iparban, az építőiparban, a mezőgazdaságban és erdőgazdálkodásban dolgozott, az ország aktív keresőinek csak mintegy felét foglalkoztatták ezekben az ágazatokban. 1993-ra a keresők ágazati struktúrájában jelentős változások történtek: jelentősen csökkent az iparban, a mezőgazdaságban és erdőgazdálkodásban, kisebb mértékben az építőiparban foglalkoztatottak aránya. Ezzel szemben jelentősen emelkedett a kereskedelemben és a szolgáltatások terén foglalkoztatottak részesedése. Hasonló folyamatokat figyelhetünk meg a cigány aktív keresők ágazati struktúrájának változásában is, azzal kiegészítve, hogy jelentős különbségek vannak a népszámlálási cigány népesség és a minősített cigány népesség képzettségi szintjében, s nem csupán az egyes ágazatok létszámigényének változása, hanem a népesség más jellemzői is hozzájárulnak az eltérő ágazati struktúra kialakulásához. Mindezek figyelembevételével 1993-ban a minősített cigány népesség aktív keresőinek kisebb aránya dolgozott az építőiparban, a mezőgazdaságban és erdőgazdálkodásban, s nagyobb volt az iparban, a kereskedelemben és a szolgáltatások terén dolgozók aránya, mint a népszámlálás idején.

11. tábla

*Az aktív keresők nemzetgazdasági ágak szerint
(százalék)*

Nemzetgazdasági ág	Az 1990. évi népszámlálás szerint			Az 1993. évi minősítés szerint	
	a cigány		az ország teljes népessége	a cigány népesség	az ország teljes népessége
	nemzetiségű	anyanyelvű			
	népesség				
Ipar	33,0	27,6	31,1	34,4	27,9
Építőipar	11,2	10,9	7,0	6,3	5,7
Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás	21,3	24,6	15,3	11,2	9,2
Közlekedés, posta és távközlés	7,2	6,9	8,6	6,6	9,0
Kereskedelem	7,9	8,8	11,0	15,0	15,6
Vízgazdálkodás	1,3		1,6	2,2	1,4
Egyéb anyagi tevékenység	2,3	2,9	0,8	-	-
Személyi és gazdasági szolgáltatás	5,9	7,2	4,7	-	-
Egészségügyi, szociális és kulturális szolgáltatás	3,5	3,2	13,4	24,3	31,2
Közösségi, közigazgatási és egyéb szolgáltatások	6,4	6,6	6,5	-	-
<i>Aktív kereső összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
<i>Ebből nem anyagi ágak</i>	<i>15,8</i>	<i>17,0</i>	<i>24,6</i>	<i>24,3</i>	<i>31,2</i>

Az ország aktív keresőinek 1990-ben kereken egyharmada a szellemi foglalkozásúak körébe tartozott. Ettől jelentősen eltérő volt a népszámlálási cigány népesség keresőtevékenységének jellege: körükben a szellemi foglalkozásúak aránya csak mintegy 2 százalék volt. Jelentős különbségeket találtunk 1990-ben az országos népességben az aktív kereső férfiak, illetve nők tevékenységének jellege között is: a nőknek közel fele (46 %), a férfiaknak alig egynegyede (24 %) folytatott szellemi tevékenységet. A népszámlálási cigány népességben hasonló különbségeket nem lehet kimutatni. Az ország fizikai aktív keresőinek közel fele volt szakmunkás, 40 százaléka betanított munkás és 10 százaléka segédmunkás. A férfiak és a nők közötti különbségek azt mutatják, hogy a fizikai foglalkozású férfiak között nagyobb a szakmunkások aránya, mint a nőknél és a nőknél elsősorban a betanított munkások száma magas. A népszámlálási cigány népességben a fizikai foglalkozásúak 7–8 százaléka szakmunkás, a betanított munkások és a segédmunkások aránya egyenlő.

12. tábla

Az aktív keresők a tevékenység jellege és állománycsoport szerint

A tevékenység jellege, állománycsoport	Az 1990. évi népszámlálás szerint			Az 1993. évi minősítés szerint	
	a cigány		az ország teljes népessége	a cigány népesség	az ország teljes népessége
	nemzetiségű	anyanyelvű			
	népesség				
	Összesen				
Fizikai foglalkozású	98,2	98,6	66,5	82,4	63,3
Ebből:					
szakmunkás	8,5	7,2	31,1	22,7	28,8
betanított munkás	45,5	41,0	23,1	29,2	17,4
segédmunkás	37,3	41,2	7,6	19,0	6,5
Szellemi foglalkozású	1,8	1,4	33,5	17,6	36,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
	Férfi				
Fizikai foglalkozású	98,4	98,8	76,2	86,0	73,2
Ebből:					
szakmunkás	10,8	8,9	43,7	29,8	39,8
betanított munkás	43,1	38,9	19,3	26,8	14,9
segédmunkás	37,3	40,6	7,3	17,0	5,6
Szellemi foglalkozású	1,6	1,2	23,8	14,0	26,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
	Nő				
Fizikai foglalkozású	97,8	98,1	54,4	76,2	51,3
Ebből:					
szakmunkás	3,6	3,3	15,2	10,4	15,4
betanított munkás	50,9	45,4	27,8	33,4	20,5
segédmunkás	37,4	42,5	7,9	22,3	7,6
Szellemi foglalkozású	2,2	1,9	45,6	23,8	48,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A cigány férfiaknak 10 százaléka szakmunkás, a cigány nőknek ennek csak harmada, azaz 3–4 százaléka. Ezzel szemben az aktív kereső fizikai nők között magasabb a betanított munkások aránya, mint a férfiaknál.

1993-ban a népesség aktív keresőinek mintegy egyharmada volt szellemi foglalkozású. A fizikai foglalkozásúak körében a szak-, betanított és segédmunkások aránya összességében és nemenként sem mutat alapvető változásokat. Ezzel szemben a minősített cigány népesség jellemzői nagymértékben eltérnek a népszámlálási cigányság jellemzőitől. Körükben sokkal magasabb (18 %) a szellemi foglalkozásúak és a fizikai foglalkozásúakon belül is a magasabb képzettséget igénylő szakmunkások aránya. Ezzel párhuzamosan szorult vissza a segédmunkások aránya, ami még így is mintegy háromszorosa a teljes népességben tapasztalt gyakoriságnak.

13. tábla

*Az aktív keresők a legmagasabb iskolai végzettség szerint
(százalék)*

Iskolai végzettség	Az 1990. évi népszámlálás szerint			Az 1993. évi minősítés szerint	
	a cigány		az ország teljes népessége	a cigány népesség	az ország teljes népessége
	nemzetiségű	anyanyelvű			
	népesség				
Általános iskola					
6. osztályánál kevesebb	26,8	34,2	1,9	5,2	0,4
6-7. osztály	15,4	15,7	3,3	4,6	1,0
8. osztály	48,1	42,2	33,4	44,8	24,6
Befejezett					
középfokú szakmunkásképző- és szakiskola	8,0	6,5	24,4	25,7	29,1
középiskola	1,3	1,1	24,8	13,6	30,5
felsőfokú iskola	0,2	0,3	12,2	6,2	14,4
<i>Aktív kereső összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Mint korábban említettük, a minősített cigány népesség iskolázottsági jellemzői kedvezőbbek, mint a népszámlálási cigány népességé. Ez előfeltétele volt annak, hogy a minősített cigány népesség aktív keresői a foglalkoztatottság terén kedvezőbb helyet foglaljanak el. Iskolai végzettségük sokkal kedvezőbb, mint a népszámlálási cigány népességé: körükben kevesebb a be nem fejezett általános iskolai végzettséggel rendelkező, egynegyedük befejezte a szakmunkásképző iskolát, s ennél magasabb végzettség a keresők húsz százalékánál fordul elő. Mindezek következményeképpen a minősített cigány népesség fizikai foglalkozású aktív keresőinek foglalkozási összetétele sokkal inkább hasonlít a teljes népesség aktív keresőinek foglalkozási összetételéhez, mint a népszámlálási cigány népesség hasonló jellemzőihez. Ugyanakkor a minősített cigány aktív keresők körében még mindig megfigyelhető a segédmunkások és a hasonló szintű foglalkozásúak gyakoribb előfordulása.

1993-ban a szellemi foglalkozású aktív keresők foglalkozás szerinti összetételében 1990-hez képest csökkent a műszaki jellegű foglalkozásúak aránya, változatlan maradt

az igazgatási, igazságszolgáltatási, az áruforgalmi, az egészségügyi és a számviteli, ügyviteli foglalkozásúak aránya. Ezzel szemben emelkedett a gazdasági, forgalmi és a kulturális foglalkozásúak részesedése. E tendencia mind a férfiaknál, mind a nőknél megfigyelhető. A férfiak által leggyakrabban űzött foglalkozások a műszakiak csoportjába tartoztak, a nőknek közel kétharmada kulturális és számviteli, ügyviteli foglalkozású volt. Ezzel szemben a népszámlálási cigány férfi népesség körében egyes kulturális foglalkozások (elsősorban zenész, alsó fokú tanintézeti tanár, népművelő stb.) fordulnak elő a leggyakrabban, a szellemi foglalkozású férfiaknak közel fele űzött ilyen foglalkozásokat. A népszámlálási cigány női népesség szellemi foglalkozású részében a leggyakrabban a számviteli, ügyviteli és a kulturális foglalkozású dolgozókat találjuk: a szellemi foglalkozásúak 60 százaléka e területeken dolgozott.

A minősített cigány népesség szellemi foglalkozású részében az egyes foglalkozási csoportok előfordulása többé-kevésbé megfelel a népszámlálási cigány népességben tapasztalt jellegzetességeknek. A férfiaknak mintegy fele kulturális, művészeti foglalkozásokat űz, s a kereskedelem, áruforgalom terén dolgozók aránya magasabb, mint a teljes népességben. A szellemi foglalkozású minősített cigány női népesség körében továbbra is magas a számviteli, ügyviteli dolgozók aránya, s ugyancsak magas a kereskedelmi, áruforgalmi és a kulturális jellegű foglalkozásokat folytatók részesedése.

A HÁZTARTÁSOK LAKÁSHELYZETE, ANYAGI VISZONYAI

Mint láttuk, a cigány és a nem cigány népesség gazdasági aktivitásában, munkaerőpiaci helyzetében jelentős különbségek tapasztalhatók. E különbségek egyenes következményei a területi, az iskolázottsági különbségeknek, de minden bizonnyal ezeken kívül még egyéb jelentős tényezők is érvényesülnek, mint például a hagyományos családi szerepek érvényesülése.

A cigány népességben a munkanélküliek, az eltartottak és az inaktív keresők magasabb aránya következtében a családok, háztartások munkaerőpiaci, jövedelemszerzési helyzete is másként alakul. Az ország összes háztartásainak csupán 9 százalékában nincs kereső. Ez az arány a cigány háztartások között 28 százalék, azaz közel minden harmadik cigány háztartás nem rendelkezik munkajövedelemmel, és igen magas – közel 20 százalék – azoknak a családoknak, háztartásoknak az aránya, ahol csak eltartottak élnek együtt. Ezen utóbbi családok bevételeit a rászorultsági alapú segélyek, családi pótlék, illetve jövedelempótló támogatás, esetleg fekete munka képezheti. A keresettel rendelkező háztartások aránya a teljes népességben meghaladja a 90, a cigány népességben a 70 százalékot. Ezen belül közel azonos (27, illetve 29 %) azoknak a háztartásoknak az aránya, amelyekben a keresőket csak az inaktív keresők jelentik. E háztartások nagy része nyugdíjas háztartás, de a cigány közösségekben a nyugdíjas háztartások mellett az inaktív keresők egyéb formái (például gyermekgondozási segély vagy díj) gyakran fordulnak elő. Ezt mutatja az is, hogy a cigány háztartások 26,5 százalékában csak inaktív kereső van, de a háztartásoknak csupán 17,4 százaléka az, ahol csak nyugdíjas korúak élnek. Az ország összes háztartásának a 29 százalékában csak inaktív kereső van, ezen belül közel 25 százalékukban csak 60 éven felüliek alkotják a háztartást. Mindezek eredőjeként, míg az ország összes háztartásának 62 százalékában, addig a cigány háztartásoknak csupán 45 százalékban van aktív kereső.

A háztartások a háztartástagok gazdasági aktivitása és a kiadások szerint, 1993

Megnevezés	A cigány háztartások	Az ország összes háztartásának	A cigány háztartások	Az ország összes háztartásának	A cigány háztartások	Az ország összes háztartásának
	megoszlása (százalék)		havi átlagos kiadása (forint)		egy főre jutó havi kiadása (forint)	
Nincs kereső a háztartásban	28,1	9,1	13 758	22 814	5 569	16 973
Ebből:						
- csak eltartott van	19,5	7,0	12 686	23 176	6 049	19 554
- eltartott és munkanélküli van	8,6	2,1	15 551	21 770	4 479	8 370
Van kereső a háztartásban	71,2	90,7	25 164	29 834	8 730	12 043
Ebből:						
- csak inaktív kereső van	26,5	29,0	17 712	19 345	8 734	12 296
- aktív kereső (is) van	44,7	61,7	30 478	34 857	8 729	11 924
Egyéb és ismeretlen	0,7	0,2	-	-	-	-
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>21 709</i>	<i>29 223</i>	<i>7 751</i>	<i>12 651</i>

A háztartás tagjainak gazdasági aktivitása meghatározza anyagi viszonyait is. Ezt – a jövedelmi adatok bizonytalansága miatt – a kiadások mértékével és szerkezetével, a tartós fogyasztási cikkek gyakoriságával kívánjuk közelíteni. A rendelkezésre álló 1993. évi szűkebb minta jól érzékelteti az országos átlag és a cigánynak minősített háztartások közötti alapvető különbségeket.

Az ország háztartásainak havi kiadása ekkor átlagosan mintegy 29 ezer forint, a cigány háztartásoké ennek csak háromnegyed része, azaz 21 700 forint volt. Ennél jóval nagyobbak a különbségek azoknál a háztartásoknál, amelyekben nincs kereső a tagok között. Országosan e háztartások kiadásai átlagosan 22 800 forintot tettek ki, ami az összes háztartási kiadásnak 78 százaléka, a cigány kereső nélküli családok hasonló kiadásai 13 700 forintra voltak tehetőek, ami az összes cigány háztartás kiadásainak csupán 63 százaléka. A kiadások mértéke így itt tér el legjelentősebben az országos és a cigány háztartások között: a kereső nélküli cigány háztartások kiadásai az ország hasonló háztartásai kiadásainak csupán 60 százalékát érik el.

A keresővel rendelkező háztartások kiadási viszonyai sokkal kiegyensúlyozottabbak, itt is megfigyelhető a cigány háztartások alacsonyabb kiadási szintje, de a különbség az országos átlagok és a cigány háztartások átlagai között csak 10–12 százalék.

Az átlagos havi kiadások szintjében mutatkozó különbségek csak nőnek, ha azt a háztartások tagszámának figyelembevételével, az egy főre jutó havi kiadások összehasonlításával mérjük. Míg a kereső nélküli cigány háztartások kiadásai az országos hasonló háztartások kiadásainak 60 százalékát tették ki, addig az egy főre jutó kiadások közötti különbség ennél sokkal jelentősebb: a cigány háztartásokban mindössze 5500 forint, az országos 17 000 forintra szemben. A keresővel rendelkező háztartások egy főre jutó kiadásai is jelentősebben térnek el. Míg a háztartások kiadási eltérése e csoportban csak 10–12 százalék volt, addig a cigány háztartások egy főre jutó kiadása az országos átlagoktól 27–29 százalékkal marad el. Összességében megállapítható, hogy míg a cigány háztartások kiadásai általában csak 25 százalékkal voltak alacsonyabbak,

addig az egy főre jutó kiadások átlaga ennél jelentősebb mértékben, 39 százalékkal maradt el az országos átlagtól.

15. tábla

A háztartások egy főre jutó havi kiadásai és a kiadások szerkezete, 1993

Kiadások	A cigány háztartások	Az ország összes háztartásának	A cigány háztartások	Az ország összes háztartásai
	egy főre jutó kiadása (forint)		kiadásainak megoszlása (százalék)	
Élelmiszer	3 063	3 829	39,5	30,3
Ruházkodás	494	755	6,4	6,0
Lakásrezszi	1 099	1 455	14,2	11,5
Élvezeti cikkek	500	572	6,5	4,5
Közlekedés	478	824	6,2	6,5
Gyógyszer	348	417	4,5	3,3
Gyermekek iskoláztatása	190	279	2,5	2,2
Egyéb	1 579	4 520	20,3	35,7
<i>Összesen</i>	<i>7 751</i>	<i>12 651</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A háztartások egy főre jutó kiadásainak különbözősége eltéréseket idéz elő a kiadások szerkezetében is. (Lásd a 15. táblát.) Míg a cigány háztartások élelmiszerre, élvezeti cikkekre és gyógyszerre 13–20, addig ruházkodásra, lakásrezszi, közlekedésre és gyermekeik iskoláztatására 25–42 százalékkal költenek kevesebbet, mint az országos átlag. Ennél jelentősebben (65 százalékkal) kevesebbet tudnak költeni az ún. egyéb célokra, ami döntően a művelődést, üdülést, szórakozást, a háztartás- és lakásfelszerelési kiadásokat és a lakásépítés, ingatlanvásárlás kiadásait foglalja magába.

Az eltérő kiadási szokások, illetve lehetőségek következtében a cigány háztartások kiadásainak szerkezete is jelentősen eltér az országotól. A cigány háztartások kiadásainak felét (az országos arány 38 százalék) költik élelmiszerre, élvezeti cikkekre, illetve gyógyszerre, további közel 30 százalékat (országosan 26 százalékat) ruházkodásra, lakásrezszi és a gyermekek iskoláztatására fordítják, s csupán 20 százalék marad művelődési, üdülési, lakásfelszerelési kiadásokra, illetve lakásépítésre, ingatlanvásárlásra. Országosan ez utóbbi csoportba sorolt kiadások az összkiadások 36 százalékat jelentik, s ez nominálisan közel háromszorosa a cigány háztartások hasonló egy főre jutó kiadásainak.

A jövedelmi–kiadási lehetőségek meghatározzák a háztartások tartós fogyasztási cikkekkel való felszereltségét is. Alapvető tartós fogyasztási cikkekkel (televízió, mosógép, hűtőszekrény) a cigány háztartások némileg kevésbé vannak ellátva, mint az országos átlag (lásd a 16. táblát), de az ellátottság minőségi mutatói is hátrányt jeleznek: az egyszerűbb berendezések, készülékek gyakrabban fordulnak elő körükben, mint országosan, például a televízió gyakrabban fekete-fehér, mint színes, a mosógép gyakrabban hagyományos, mint automata. Egyes cikkek gyakorlatilag azonos mértékben találhatók a cigány háztartásokban is: ilyen például a video vagy a mikrohullámú sütő, mások pedig ritkábbak e háztartásokban: például a mélyhűtőszekrény, a mélyhűtőláda, a varrógép vagy a gépkocsi.

16. tábla

Tartós fogyasztási cikkek a háztartásban, 1993
(száz háztartás közül rendelkezik)

Fogyasztási cikk	A cigány háztartások	Az ország összes háztartása
Fekete-fehér televízió	55	41
Színes televízió	43	67
Hagyományos mosógép	59	47
Automata mosógép	25	45
Hűtőszekrény	74	80
Mélyhűtőszekrény, -láda	33	47
Mikrohullámú sütő	25	25
Varrógép	32	49
Video	29	32
Személygépkocsi	18	29

A lakáskörülmények alapvető mutatói a lakás komfortfokozata, illetve a lakások felszereltsége, amelyekre vonatkozóan az 1990. évi népszámlálás teljes körű adatai pontos eligazítást adnak. (Lásd a 17. táblát.) Az ország népességének mintegy háromnegyed része összkomfortos vagy komfortos lakásban él. A népszámlálási cigány népesség ugyanekkora hányada legfeljebb félkomfortos, de döntő arányban komfort nélküli lakásokban lakik.

17. tábla

A népesség a lakás komfortfokozata és a lakás felszereltsége szerint, 1990

A lakás komfortfokozata	A cigány		Az ország teljes népessége
	anyanyelvű	nemzetiségű	
	népesség		
	A lakosok megoszlása (százalék)		
Legalább komfortos	22,0	25,6	74,1
Félkomfortos	8,3	7,7	7,1
Komfort nélküli	61,8	59,2	15,7
Szükség- és egyéb lakás	8,0	7,5	3,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
	Az ellátott lakások aránya (százalék)		
Fürdőszobával ellátott	33,4	36,4	83,6
Vízvezetékekkel ellátott	37,1	37,2	87,1
Vízöblítéses WC-vel ellátott	24,5	27,0	78,9
Csatornával ellátott	37,8	37,8	87,5

Megjegyzés. Al- és ágybérlok, valamint egyéb jogcímen lakók nélkül.

A lakáskörülményekben mutatkozó különbségeket a lakások felszereltségében mutatkozó eltérések is jelzik. Míg az ország lakásállományának 80–90 százaléka fürdőszobával, vízvezetékekkel, vízöblítéses WC-vel és csatornával el van látva, addig a népszámlá-

lasi cigány népesség által lakott lakások egyik felszereltségi mutatója sem éri el a 40 százalékot.

*

Összefoglalóan megállapítható, hogy a hazai cigányságról kétféle értelmezésben beszélhetünk. A szűkebb értelmezés szerinti réteg azokból tevődik össze, akik a cigány etnikumhoz való tartozást vállalják (az ún. népszámlálási cigány népesség). A tágabb értelmezés szerinti, nagyobb létszámú réteg jelentős része cigányságát nem vállalja, de az életmód elemei alapján a környezet cigánynak tekinti őket (az ún. minősített cigány népesség). E csoport összességében az integrálódás magasabb fokán áll, de jellemzőit tekintve még mindig alapvetően különbözik a nem cigány népességtől. E különbségek az élet egyes területein, a kedvezőtlen társadalmi helyzetben érhetőek tetten.

A hazai cigányság becslésekkel megállapított létszáma az elmúlt száz esztendőben folyamatosan, a népesség számát meghaladó mértékben emelkedett. Az 1990-es években arányuk a népesség lélekszámának 4 százalékára tehető. Lélekszámuk és arányuk emelkedését a magas termékenység (amely az országosnak több mint kétszerese) biztosítja. Korösszetételük – elsősorban a magas termékenység miatt – fiatal, a gyermekkorúak mintegy egyharmados aránya következtében. Etnikailag–nyelvileg zárt háztartási–családi közösségekben élnek, asszimilációs készségük alacsony.

Területi elhelyezkedésüket tekintve több mint 60 százalékuk községekben él, jelentős részük aprófalvakban. Iskolázottságuk jelentősen elmarad a nem cigány népesség iskolázottságától. E téren jelentős különbség tapasztalható a népszámlálási cigány és a minősített cigány népesség között: e csoportban jelentősen alacsonyabb az általános iskolát el nem végzettek és magasabb a szak-, közép- és felsőfokú iskolát végzettek aránya.

Munkaerő-piaci helyzetükben iskolai végzettségük, képzettségük, területi struktúrájuk mellett hagyományos munkavállalási szokásaik is megmutatkoznak. Az igen magas munkanélküliség, a nem tanuló eltartottak jelentős aránya miatt a cigányság körében egy keresőre általában több mint kétszer annyi személy eltartása hárul, mint a nem cigány népességben. Az aktív keresők körében a fizikai foglalkozásúak, azon belül az alacsony végzettségből következően is a segéd- és betanított munkások közé sorolt foglalkozások vannak túlsúlyban. Az integráció útját mutatja, hogy a minősített cigány népességben a magasabb képzettségi szint a szakmunkások és a szellemi foglalkozásúak magasabb arányát vonja maga után. A minősített cigány népességben a fizikai foglalkozásúak összetétele a népesség foglalkozási összetételéhez közeledik, míg a szellemi foglalkozásúak összetétele jelentős sajátosságokat mutat. A népszámlálási cigány népesség szellemi foglalkozású keresőinek mintegy kétharmada két foglalkozási főcsoportban található: nagy részük kulturális, valamint számviteli, ügyviteli jellegű foglalkozásokat űz. A minősített cigány népességben, ahol a magasabb iskolai végzettségűek aránya miatt a szellemi foglalkozásúak aránya is magasabb, hasonló foglalkozási jellegzetességeket találunk: a férfiak kétharmada kulturális, illetve kereskedelmi, áruforgalmi, a nőknek több mint 80 százaléka számviteli, ügyviteli, kulturális és kereskedelmi, áruforgalmi jellegű foglalkozásokat űz.

A magas arányú munkanélküliség, a nem tanuló eltartottak ugyancsak magas aránya következtében a cigány háztartások több mint egynegyedében nincs kereső a családban,

háztartásban, sőt a háztartások egyötödét csak eltartottak alkotják. E mellett magas azon háztartások aránya is, ahol van inaktív kereső, de a kereset alapja nem az öregségi nyugdíj. Mindezek hatására míg az ország összes háztartásának 62 százalékában van aktív kereső, addig ez az arány a cigány háztartásoknál csak 45 százalék.

A keresők, s így a keresős – kiváltképpen az aktív keresős – háztartások alacsonyabb aránya, a minden aktivitási csoportban alacsonyabb jövedelmi-kiadási viszonyok és a magasabb háztartáslétszám következményeként a cigány háztartások egy főre jutó kiadásai közel 40 százalékkal maradnak el az országos átlagtól. Ez megmutatkozik a személyes célú fogyasztás egyes elemeire fordított kisebb összegekben, de főként a kultúrára, oktatásra, lakásfelszerelési cikkekre, lakásépítésre, ingatlanvásárlásra fordított kiadásokban.

A cigány háztartások alapvető tartós fogyasztási cikkekkel való felszereltsége az átlag alatt van, s emellett megfigyelhető a szerényebb felszerelési tárgyak használata. A cigány népesség lakáshelyzete is jellegzetes eltéréseket mutat az országos népességéhez képest: rosszul felszerelt, komfort nélküli lakásokban lakik mintegy kétharmaduk, aminek nem lehet magyarázata területi elhelyezkedésük.

IRODALOM

- [1] 1990. évi népszámlálás. Magyarország nemzetiségi adatai megyénként (a mindenkori államigazgatási beosztás szerint, 1870–1990). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1992. 74 old.
- [2] 1990. évi népszámlálás. Magyarország nemzetiségi adatai megyénként (az 1990. évi államigazgatási beosztás szerint, 1930–1990). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1992. 53 old.
- [3] 1990. évi népszámlálás. Az 1850–1990. évi népszámlálások megyénkénti adatai és megyehatáros térképei mágneslemezen. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1992. 51 old.
- [4] *Dr. Klinger András – dr. Kepecs József*: A cigányság helyzete Baranya megyében. Megjelent: A cigányok számának és demográfiai helyzetének alakulása Baranya megyében. Janus Panonius Tudományegyetem. (Szerk.: *dr. Hoóz István*.) Pécs. 1989. 179 – 353 old.
- [5] *Dr. Hoóz István*: A magyarországi cigányösszeírásokról és a cigány népesség számának alakulásáról. Janus Panonius Tudományegyetem. Pécs. 1989. 8-124. old.
- [6] *Dr. Hoóz István*: A cigányokkal foglalkozó statisztika továbbfejlesztésének és megújításának lehetőségei. Megjelent: Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája. (Az 1992. szeptember 2-5. között tartott Nemzetiségi Statisztikai Konferencia előadásai.) Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 370 old.
- [7] A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Magyar Statisztikai Közlemények. Új folyam. IX. kötet. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1895. 98 old.
- [8] *Gesztelyi Nagy László*: A cigányügy rendezése. *Közéleti Közlöny*. 1929. évi 25. sz. 315–317. old.
- [9] *Kemény Gábor*: Szélgjegyzetek a cigánykérdéshez. *Magyar Közigazgatás*. 1937. évi 2. sz. 5–9. old.
- [10] *Gesztelyi Nagy László*: A magyarországi cigánykérdés rendezése. Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda. Kecskemét. 1940. 31 old.
- [11] *Ferge Sándorné – Láng Györgyné – Kemény István*: Társadalmi rétegződés Magyarországon. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1966. 420 old.
- [12] *Zagyva Imre*: A cigány lakosság helyzetének egyes kérdései. *Állam és Igazgatás*. 1970. évi 1. sz. 70–78. old.
- [13] *Kemény István*: A magyarországi cigánylakosság. *Valóság*. 1974. évi 1. sz. 63–72 old.
- [14] *Kozák Istvánné*: A cigány lakosság beilleszkedése társadalmunkba. *Társadalmi Szemle*. 1982. évi 7. sz. 57–67 old.
- [15] *Czibulka Zoltán – Dr. Fóti János – Nagy Orbán – Szűcs Zoltán*: A cigányság helyzete, életkörülményei. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 27 old.
- [16] 1980. évi népszámlálás. A nemzetiségi települések adatai. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983. 399 old.
- [17] Az új ELAR-minta. Az adatfelvétel és -feldolgozás összefoglaló ismertetése. Megjelent: 1990. évi népszámlálás. 28. kötet. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1995. 313 old.
- [18] *Mihályffy László*: The unified system of households surveys in the decade 1992-2001. *Statistics in Transition*. 1994. évi 4. sz. 443–462. old.
- [19] *Mihályffy László*: Meghiúsulások kompenzálása lakossági felvételekben: egy speciális lineáris inverz probléma. *Sigma*. 1994. évi 4. sz. 191-212. old.
- [20] 1990. évi népszámlálás. 27. Demográfiai adatok I-II. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1993. 367, 287 old.
- [21] 1990. évi népszámlálás. Nemzetiség, anyanyelv I-II. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1993. 340, 309 old.
- [22] 1990. évi népszámlálás. Anyanyelv, nemzetiség településenként 1980, 1990. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1993. 230 old.
- [23] *Dr. Fóti János – Dr. Kulcsár Rózsa – Mészáros Árpád*: A nemzetiségek életkörülményei. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1995. 73 old.

[24] *Mészáros Árpád*: A cigány népesség, családok helyzete az 1990. évi népszámlálás alapján. *Demográfia*. 1994. évi 3-4. sz. 77-86. old.

[25] *Mészáros Árpád*: Nemzetiség, anyanyelv és vallás a magyarországi népszámlálások tükrében. Megjelent: Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája. (Az 1992. szeptember 2-5. között tartott Nemzetiségi Statisztikai Konferencia előadásai.) Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 370 old.

[26] *Mészáros Árpád – Dr. Fóti János*: Nemzetiségek, etnikai csoportok a XX. századi Magyarországon. *Régió*. 1995. évi 3. sz. 3–33. old.

[27] *Kertesi Gábor*: Cigány gyermekek az iskolában, cigány felnőttek a munkaerőpiacon. *Közgazdasági Szemle*. 1995. évi 1 sz. 30–65. old.

TÁRGYSZÓ: Társadalmi mikrostruktúra.

SUMMARY

The study sums up the number and socio-economic characteristics of gipsy population in Hungary. The history of gipsy surveys, dating back more than one hundred years, is reviewed as well as their attempts to define the number of gipsy inhabitants by mother tongue, nationality and / or according to the qualification of enumerators.

The present situation is described drawing on the 1990 population census and the data of a special gipsy survey carried out in 1993.

In the course of their analysis the authors discuss in detail the demographic characteristics, regional structure, labour market position, household budget situation, and housing conditions of gipsies.

A NEMZETISÉGI STRUKTÚRA ÁTALAKULÁSA A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

DR. HOÓZ ISTVÁN

A népszaporodás hosszabb távú elemzésének legfontosabb forrása a népszámlálás. Mivel ez alkalommal a népesség tagjainak legfontosabb jellemzőit is számba veszik, a társadalmi statisztika minden ágának nélkülözhetetlen elemévé váltak ezek az összeírások. A statisztikai szolgálat által több mint száz év alatt összegyűjtött adatbázisból ezúttal elsősorban a magyar nemzetiségű lakosság számában és arányában végbemenő változásokat kíséreljük meg követni. Mivel a nemzetiségi politika kialakítása és gyakorlati megvalósítása számára rendkívül fontos a nemzetiségi lakosságra vonatkozó adatok ismerete, a népszámlálások programjában több olyan kérdés is szerepelhet, amelyek alkalmasak lehetnek a népesség etnikai struktúrájának meghatározására. Mivel e kérdések népszámlálásonként és országonként is változnak, az időbeni és a nemzetközi összehasonlítás gyakran nehézségekbe ütközik.

A Kárpát-medence lakosság száma 13,6 millióról 18 millióra nőtt 1869 és 1910 között a Horvát-Szlavónországok nélküli területen. Az egyes országrészek népességszáma azonban eltérően alakult ebben az időszakban is a térség lakosságának történelmi múltja, természetes szaporodása és a kivándorlásban játszott szerepe következtében. Ezek az események befolyásolták az itt élő népesség nemzetiségi struktúráját is. A törökökkel vívott több évszázados küzdelem a magyarságtól szinte katasztrofális méretű véráldozatot követelt. E nagyarányú veszteségek ellensúlyozására megindult az idegen ajkúak betelepítése és bevándorlása. Ez egyrészt azzal a következménnyel járt, hogy a magyarság egyre inkább elvesztette az itt élő népességen belüli abszolút többségét (a középkor végén még az itt élők 75–80 százaléka magyarul beszélt), másrészt megállt a magyar nemzetiségű népesség terjeszkedése a Kárpát-medencében. Így a XVIII. században az ország etnikailag kevert, soknemzetiségű állammá vált, a század végére pedig már a magyar anyanyelvűek aránya 30-33 százalék körül lehetett. A békésebb években a magyar lakosság száma növekedésnek indult, ez jellemezte a XIX. századot. Az átalakulásnak ezt a folyamatát 1869-től, az első népszámlálás időpontjától kezdve már pontos, rendszeres összeírásokra épülő információk alapján kísérhetjük figyelemmel.

Az 1880 és 1910 közötti évtizedekben a magyar anyanyelvű lakosság száma és aránya folyamatosan és dinamikusan növekedett. A 6,2 milliónyi népesség 9,9-re emelkedett, ami azt jelentette, hogy a magyarság kezdetben 45 százalékos aránya az első világ-

háború előtti időszakban már az 54 százalékot is meghaladta. Erre az időszakra jellemző, hogy valamennyi nemzetiséghez tartozó lakosság száma emelkedett, ha nem is azonos ütemben. Ennek köszönhető, hogy a nagyarányú bevándorlás során kialakult nyelvhatárok több évtizeden keresztül alig módosultak.

Az első világháború tehát olyan országot talált itt, amelynek 18 millió lakosából a magyarok száma megközelítette a 10 milliót, a románoké a 3, a szlovákoké pedig a 2 milliót is meghaladta, de élt itt körülbelül 2 millió német, csaknem félmillió rutén és szerb anyanyelvű, valamint több százezer horvát is. Bár többségüknek nem is olyan távoli ősei bevándorlóként kerültek az országba, területi önállóságra törekedtek, illetve lakhelyüket egyesíteni akarták anyaországukkal, ami az első világháborút lezáró békeszerződések alapján sikerült is.

Az e térségben évszázadok óta zajló háborúskodások és népvándorlások a lakosság olyan keveredését hozták létre, hogy az etnikai határokat megvonni, az egyes országok területét a nemzetiségi viszonyokhoz igazítani lehetetlen lett volna. Így az első világháború utáni békeszerződések alkalmával minden győztes ország igyekezett határait lehetőleg annyira kiterjeszteni, hogy az anyaországtól legtávolabb élő nyelvi sziget, vagy szórvány is az új ország területéhez kerüljön. Így tett például Jugoszlávia is, aminek következtében lényegesen több magyar és más nemzetiségű került az ország határain belülre, mint amennyi szerb, horvát vagy szlovén a szomszéd országokban (szülőhelyén) maradt. Az etnikai tényezők figyelmen kívül hagyásával sikerült az országhatárokat úgy megvonni, hogy a szerbek 98,5 százalékát (1921. évi adat) egy államon belül egyesíthették. Ez az új ország azonban sokféle nemzetiségű lakosság hazája lett, amelyek között a szerb etnikum aránya 40 százalék körül lehetett, a horvátok, szlovének és egyéb szlávok részesedése ezt az arányt némileg meghaladta és mintegy 16 százalék volt a nem szláv lakosság. Ilyen módon soknemzetiségű ország lett Románia és Csehszlovákia is.

Az első világháború előtt, 1910-ben volt az utolsó népszámlálás Magyarországon. Ennek eredményeit a szakemberek – itthon és külföldön – általában elfogadják viszonyítási alapnak a nemzetiségi (anyanyelvi) hovatartozás tekintetében is, mert úgy vélik, tudatos beavatkozás ezt a bevallást lényegesen még nem befolyásolta egyik irányban sem. Ezek az adatok bázist is jelentenek mind az utód-, mind a területileg megváltozott államok számára akkor, amikor a lakosság nemzetiség szerinti megoszlásának dinamikáját elemzik.

A történelmi Magyarország területén élő lakosság számára és nemzetiség szerinti struktúrájára vonatkozó adatsorok továbbvezetése a trianoni békediktátum után már csak az utódállamok (angolul: successor states) különböző időpontokban, eltérő elvek alapján végrehajtott népszámlálásai alapján lehetséges. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a nemzetiségi hovatartozás bevallását, illetve az összeírás eredményeit ezek az országok gyakran megpróbálták a számukra kedvező irányba befolyásolni. Úgy érezzük azonban, mégis elsősorban ezekre kell támaszkodnunk, hisz még így is sokkal inkább kifejezői a lakosság kritikus időpontbeli véleményének, magatartásának, mint például a bizonytalan alapokon álló becslések eredményei. Ezzel a módszerrel talán *Hollós István* próbálkozott először, aki a *Magyar Statisztikai Szemlében*, 1932-ben megjelent tanulmányában [1] a régi magyar államterület népességének 1910 és 1930 közötti fejlődését elemezte. Azóta több követője akadt, akik az adatok továbbvezetését részben népszámlálások alapján

végezték, részben becslésekkel próbálták a hiányzó adatokat pótolni és az időbeni eltéréseket korrigálni. E tekintetben is kiemelkedik *Klinger András* [2] sokoldalú és tudományos alapossággal megírt tanulmánya, amelyet a nemzetiségi kérdésekről tartott, 1992. szeptemberi konferenciáról kiadott kötetben tett közzé. Ebben a Magyarországtól elcsatolt területek népességszámára és nemzetiség szerinti struktúrájára vonatkozó adatokat – a legutolsó népszámlálások figyelembevételével – napjainkig vezeti tovább.

Bár a trianoni békediktátum csak 1921. július 26-án lépett életbe (1921. XXXIII. tc.), a győztesek a nekik ígért országrészeket már korábban megszállták és megkezdte működését az államaigazgatás is. Így a lakosság számbavételét is megszervezték, mert eredményeivel az új területekhez való jogukat próbálták igazolni. Az első ilyen összeírásra Szlovákiában és Erdélyben 1919-ben, a Szerb-Horvát-Szlovén királyságban 1921-ben, Nyugat-Magyarországon 1920-ban került sor. Ezeket később nem tekintették hivatalos népszámlálásoknak, eredményeire azonban a szakigazgatás támaszkodott és némelyik nemzetközi nyilvánosságot is kapott. Az első hivatalos népszámlálásokra 1921-ben került sor, csak Romániában vártak erre 1930-ig.

1910 és 1920 között a népesség száma a trianoni Magyarország területén 7,6 millióról 8 millióra nőtt, az utódállamokhoz csatolt országrészekben pedig 10,5 millióról 10,7 millióra emelkedett. A változás nem tűnik jelentősnek, de már abban az évtizedben is lényegesen átalakult a lakosság etnikai struktúrája. A magyar anyanyelvű lakosság száma ez alatt a 10 év alatt 3,2 millióról 2,7 millióra csökkent, arányszáma pedig 30-ról 25 százalékra olvadt. Bár ezekben az években mintegy 350 ezer magyar anyanyelvű menekült a megmaradt országterületre, a magyar anyanyelvűek részesedésének csökkenését demográfiai okokkal magyarázni nem lehet.

1. tábla

A népesség számának alakulása Magyarországon és a Magyarországról elcsatolt területeken (ezer fő)

Terület	1910	1920-1921	1930	1940-1941	1950 ^d	1960-1961	1970-1971	1980-1981	1990-1991
Magyarország	7 612	7 987	8 685	9 316	9 205	9 961	10 322	10 710	10 375
Burgenland	292	295 ^a	298 ^b	.	276	.	272	270	266
Szlovákia	2 916	2 954	3 254	3 536	3 442	4 174	4 542	4 991	5 269
Erdély	5 260	5 405 ^l	5 550	5 913	6 255 ^e	.	6 720 ^g	7 500 ^h	7 710 ^j
Vajdaság	1 305	1 346	.	.	1 712	1 855	1 953	2 035	2 013
Kárpátalja	602	600	709	917 ^c	997	.	1 159 ^f	1 172 ⁱ	1 252 ^k
<i>Összesen</i>	<i>17 987</i>	<i>18 587</i>	.	.	<i>21 887</i>	.	<i>24 968</i>	<i>26 678</i>	<i>26 885</i>

Megjegyzés. ^a 1923; ^b 1934; ^c 865 000 [14] ^d 1949, 1950, 1951, 1953 ^e 1956; ^f [14] ^g 1966; ^h 1977; ⁱ 1979; ^j 1992; ^k 1989; ^l becslés

Forrás: Itt és a 2. táblánál [2], 22–42. old.; [14], [15].

Mint az 1. táblából kitűnik, Szlovákiában ez a csökkenés 1910 és 1930 között igen jelentős (885 ezerről 637 ezerre), csakúgy, mint a Kárpátalján (ahol 185 ezer helyett már csak 102 ezer fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek), hisz akkor még mindkét terület Csehszlovákia részét képezte. Erdélyben (és a Romániához csatolt többi országrészben) 1910-ben 1662 ezer magyar anyanyelvű élt, 1930-ban pedig már csak 1481 ezer

lakost találtak magyar nemzetiségűnek (1920-ban körülbelül 1 550 ezer főt becsülhettek annak). A Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban 1921-ben tartottak népszámlálást, amikor a Vajdaságban 376 ezer magyart találtak, az 1910. évi 417 ezerrel szemben. A királyság más részein is éltek magyarok, akiknek száma még nagyobb arányban (171 ezerről 83 ezerre) csökkent.

A korszak nemzetközileg is elismert hazai demográfusai (*Földes Béla, Kovács Alajos, Elekes Dezső* stb.) nagy figyelemmel tanulmányozták és kritikailag elemezték ezeknek a censusoknak az eredményeit, és igyekeztek a politikailag motivált torzításokat kiszűrni. A nemzetiségi struktúra ilyen jelentős eltorzításának egyik oka az lehetett, hogy a békeszerződésben meghatározott nyelvi jogokat azokon a közigazgatási területeken kellett biztosítani, amelyeken a nemzeti kisebbségek elérik vagy meghaladják a lakosság 20 százalékát. Ennek megakadályozása, illetve visszaszorítása minden országban más-más módon történt. A kortársak úgy vélik, hogy a magyar nemzetiség gyöngítése érdekében vezették be a „zsidó nemzetiség” fogalmát. A zsidóság a magyarsággal való együttélése során nyelvben, kultúrában és érzésben erősen asszimilálódott. Ennek eredményeként túlnyomó többségük (Erdélyben például 1910-ben 73 százalékuk) magyar anyanyelvűnek vallotta magát és magyar kultúrájának volt tekinthető. Így, amikor az anyanyelv helyett 1920-tól kezdve a nemzetiséget kérdezték, a magyarok száma ez okból is több tízezer fővel csökkenhetett. (1930-ban Romániában 451 ezer – más források szerint 588 ezer – zsidó nemzetiségű lakost írtak össze). De nem zárhatjuk ki a nyelvváltás lehetőségét sem, amit diktálhatott az egyénnek az a meggyőződése, hogy számára előnyös (szükséges) lehet a hatalom iránti lojalitás. A történelmi sorsfordulók ugyanis nemcsak a nemzetiségi problémák megítélésében hoztak jelentős változásokat, hanem a lakosság nemzetiségi tudatában és viselkedésében is. Ennek következtében a nemzetiségi hovatartozást jelölő adatok bevallását időnként következményekkel járó politikai állásfoglalásnak tekintették. De a névelemzések, a vallási hovatartozás, „az etnikai eredet” fogalmának bevezetése is alkalmat adott a bevallás megváltoztatására, az átsorolásra. E nagy különbségeket a szlovák, a román vagy a szerb statisztikusok azzal is indokolták, hogy „az elmagyarosított szlovákság (románság stb.) nemzeti öntudatra ébredt és a fordulat után kivált a magyar etnikumból, visszatért a szlovák (román stb.) kultúrközösségbe”.

Ha nem is ilyen mértékben, de a következő évtizedekben is csökkent a magyarság száma és aránya ezeken a területeken. Ebben jelentős szerepe volt a földreformnak, illetve az azzal együtt járó belső telepítésnek. Csehszlovákia, Románia és a Szerb-Horvát-Szlovén királyság már a háború alatt földet ígért az osztrák-magyar hadseregből dezertáló, illetve a szerveződő nemzeti hadseregben harcoló katonáknak.

Csehszlovákiában az igénybe vett földek kiosztásáról szóló, 1920. január 30-án kiadott törvény 1. szakasza felsorolta azokat a személyeket, akiknek igényük lehetett a juttatásra: „A légionáriusok és a csehszlovák fegyveres erő tagjai, valamint a háborúban a hazáért elesettek vagy a katonai szolgálat következtében meghaltak hátramaradottai.”¹ Ennek érdekében a magyarlakta területeken mintegy 330 000 hektár földterületet foglaltak le a földreform céljaira (ez a földterület körülbelül 35 százaléka lehetett). *M. Hodža* szlovák politikus, Csehszlovákia első szlovák miniszterelnöke 1924. január 22-én tartott

¹ *Magyar Kisebbség*, 1924. évi 5. sz. 13. old.

előadásában a következőket jelentette ki: „A felosztandó birtokokra szlovákokat és csehekkel kell telepíteni; amennyiben az országban nincs elegendő igénylő, akkor a külföldről hazatérő földijeinket kell ott letelepítenünk.”² Összesen 94 ilyen telepes falu létesült Csehszlovákia területén, amiből 64 jutott a magyarok által lakott határmenti területre, hogy megbontsa az egységes, földrajzilag is elhatárolható magyar régiót. Ezenkívül 99, már létező községhez csatlakozó, új szlovák telepet alakítottak ki. [3]

Jugoszláviában a volt Ausztria–Magyarországtól elcsatolt területen mintegy félmillió hektár mezőgazdasági ingatlant osztottak szét 242 500 család között. A színmagyar vagy a magyar többségű területre 22 ezer családot (ez körülbelül 100–110 ezer lakost jelentett) telepítettek, amelyek jelentős hányada önkéntes katona (ún. dobrovoljac) volt. Az „... egész államban telepített 18 146 dobrovoljacsaládnak 72 százalékát a volt osztrák–magyar határszéli területeken helyezték el.” ([4] 31. old.) Számukra a Bácskában 62 telepes községet létesítettek³. *Setyerov* földművelődésügyi miniszter hangsúlyozta, hogy a földreform elsősorban nemzeti célokat szolgált és csak másodlagosak voltak a szociális szempontok. [5]

A magyarok aránya Erdélyben is jobban csökkent, mint számuk. Ez jelentős mértékben a bevándorlás, illetve betelepítés következménye lehetett. Nemcsak az elmenekült magyar tisztviselők, állami alkalmazottak, rendőrök stb. helyére kerültek román nemzetiségűek, hanem nagyarányú bevándorlással, illetve telepítéssel járt együtt a földreform is. Már az első 1866. évi román alkotmány fontos tétele, „hogy a román államhatalom területére csak román eredetű és etnikumú elemeket lehet letelepíteni”. Ezt az elvet nemcsak átvették a későbbi alkotmányok, hanem a gyakorlatban is alkalmazták egészen napjainkig. A földreformmal összekapcsolt telepítésnek az volt a célja, hogy a határmenti vidékeket az ott felépített telepes falvakkal „megerősítsék”. Erdélyben 1933-ig 62 telepes központot létesítettek, amelyekbe 3 499 román nemzetiségű költözhetett be, a Bánságban épített 50 központban pedig 1 539 főt helyezhettek el. [6] *T. Constantinescu*, földművelődésügyi miniszter 1923-ban kijelentette, hogy „Erdélyben, Temes-Torontál, Aradon át Szatmárig húzódó zónába eső kisajátított területet arra a célra tartottuk meg, hogy oda határainkon túl és határainkon belül élő románokat telepítsünk, mert úgy gondolom, hogy e kisajátított terület csak azokat illeti meg, akik a román nacionalizmus bölcsőit képviselik”. ([7], 89. old.) A telepítés, illetve a telepes centrumok építése tovább folyt és 1941-ig 111 település készült el.

Ezzel az erőszakos szocializációval a kis- és középparasztság társadalmi–kulturális közegét rombolták szét, tehát azét a társadalmi réteget, amely a magyarság megtartó erejét jelentette, hisz legnépesebb rétege volt ezekben az országokban. Föld hiányában azonban nagy számban területi és társadalmi mobilizációra és ennek következtében nyelvi asszimilációra kényszerültek.

Újabb népszámlálásra a legtöbb országban csak a második világháború utáni években került sor. A háború befejezését követően a párizsi békeszerződés 1947-ben visszaállította Magyarországot 1938. január 1-jei határait, csupán Csehszlovákia gazdagodott három településsel. Az egyes országok háborús veszteségeit és a különböző területi átcsatolások következményeit most nincs módunkban végigkísérni, de meg kell állapítanunk, hogy a

² *Magyar Kisebbség*. 1924. évi 5. sz. 124–125. old.

³ *Kisebbségvédelem*. 1941. évi 3–4. sz. 48. old.

második világháború befejezése nem a felszabadulást jelentette a magyar kisebbség számára, hanem megpróbáltatásai tovább növekedtek. Lélektanilag talán azt volt a legnehezebb feldolgozni, hogy a trianoni békediktátum nem egy pillanatnyi politikai érdekből született igazságtalan határozat, hanem egy, megismételhető, nem korrigálható döntés volt. Súlyosbította a helyzetet, hogy megszűnt a kisebbségek nemzetközi védelme, további sorsuk egy-egy ország belügyévé vált. Újra „bűnös nemzetté” vált a magyarság és tagjait meg lehetett fosztani nemzetiségétől, múltjától, önérzetétől, anyagi javaitól.

A Maniu-gárda erdélyi rémtetteiről a romániai sajtó is megdöbbenő híreket közölt. Kárpátaljáról 1944 októberétől internálták a 18–50 éves férfiakat és a magyarság egészét a kitelepítés veszélye fenyegette Sztálin haláláig, a Vajdaságban a szerbek vérbosszúja tartotta rettegésben a magyar lakosságot, Csehszlovákiában pedig az ún. Kassai Kormányprogram hirdette meg a magyar lakosság kollektív felelősségét olyan háborús bűntettekért, amelyeket sohasem követett el.

Csehszlovákiában is e korszak kisebbségellenes politikájának fontos eszköze volt az újabb és most már általánosabb földreform. Szlovákia Kommunista Pártja 1945 februárjának végén Kassán tartott munkaértekezletén programot fogadott el, amelyben például a következő sorok is olvashatók: „Dél-Szlovákia gazdag és termékeny földjének, amelyről a magyar grófok és földesurak a hegyek közé szorították a szlovák földművest, újból vissza kell kerülnie a földművelő szlovák nép kezébe”. ([8], 15. old.) A Szlovák Nemzeti Tanács 46. sz. dekrétumában (1945. máj. 14.) elrendelte minden magyar földtulajdonának elkobzását. A prágai kormány kommunista földművelődésügyi minisztere, *I. Ďuriš* 1946 májusában intézkedett az elkobzott földbirtokok kiosztásáról a cseh és a szlovák kérelmezőknek, hogy „jóvátegyék Fehérhegyet és a cseh, valamint a szlovák határvidékből az államhatárok szilárd bástyája válják”. ([3], 190. old.) A magyarság megfélemlítését, az etnikailag homogén állam megteremtését szolgálta a deportálás, a magyar-szlovák lakosságcsere és a reszlovakizálás is. [9] Ezeknek az intézkedéseknek a következtében Szlovákiából körülbelül 40 ezer magyar nemzetiségű lakos került Csehországba, 200 ezer valamilyen címen (lakosságcsere, kiűzés, kitelepítés, tanulás stb.) Magyarországra, akiknek helyére 73 ezer szlovák nemzetiségű települt. Így újabb 150, magyarok lakta falu vált vegyes lakosságúvá. A reszlovakizálás 719 települést érintett, aminek keretében „Két héten belül, azaz 1946. június 17-től 1946. július 1-jéig 135 317 magyar családfő nyilvánította magát szlováknak és tagadta meg nemzetét, hogy családját megmentse a szörnyű üldöztetéstől és az esetleges megsemmisítéstől. Ezzel összesen 410 820 magyar vesztette el nemzetiségét.”⁴

Mindezek az intézkedések és következményeik megmutatkoztak az 1950 márciusában tartott népszámlálások eredményeiben is. Ekkor mindössze 354 532 személy vallotta magát magyar nemzetiségűnek. Ez a kikényszerített, formális asszimiláció azonban nem sokáig tartott, mert az 1961. évi népszámlálásnál már ismét magasabb számú, 518 800 lakos vállalta magyarságát.

A betelepítés a Vajdaságba a második világháború után még nagyobb méreteket öltött, mint korábban. 1945 és 1948 között 226 ezer lakost telepítettek le, akik között a szerbek aránya megközelítette a 70 százalékot. A belső migráció az 1950-es években tovább erősödött részben a gazdasági átalakulás, részben pedig a politikai feszültségek

⁴ *Új Szó*, 1968. október 27. 3–4. old.

következtében. Ennek keretében elsősorban a szerbek nyomultak délről észak felé, a jórészt magyarok és horvátok lakta, illetve a németek által elhagyott településekbe. A magyarlakta vidékek nemzetiségi struktúrájának átalakulása tehát csak kis részben az asszimiláció vagy az elköltözés következménye. Sokkal nagyobb szerepe volt ebben a szerbek, horvátok és más szláv etnikumok beköltözésének.

Romániában, illetve Erdélyben is hasonló társadalmi–gazdasági események zajlottak le, mint Csehszlovákiában és Jugoszláviában, s ezek a lakosság etnikai struktúráját jelentősen átalakították. Mivel az Erdélyben élő zsidóság túlnyomó többsége elpusztult vagy emigrált, megkezdődött és már talán be is fejeződött a németek exodusa, töredékére olvadt a bolgárok, a törökök és a görögök száma, a nemzeti kisebbségeket már lényegében csak a magyarok jelentik. A kivándorlók helyére betelepülő románok és utódaik számát 1992-ben már 1,5–2,0 millióra becsülték. Erdély iparosítása alkalmat adott a románok tömeges betelepítésére, főleg a városi lakosság elrománosítására (1992-ben már csaknem hússzor annyi román élt ott, mint 1910-ben, bár a magyarok száma kétszeresére sem növekedett). Még egy 1985-ben elfogadott dokumentumban is azt olvashattuk, hogy „Marosvásárhely municipiumban a románok száma az összlakosságban a következő két évben el kell érje az 50 százalékot”. ([7], 61. old.) Kolozsvárra csak 1989-ben 10 ezer románt telepítettek.⁵ A nem román nemzetiségű lakosság további lemorzsolása érdekében az 1991-es népszámlálás alkalmával már nem is a nemzetiséget kérdezték, hanem azok egyes csoportjait külön-külön. Például a magyarság esetében magyart és székelyt, a németeknél pedig bajor, szász, sváb stb. „nemzetiséget”, feltehetően azért, hogy a Romániában élő németeket vagy magyarokat ne egy-egy nagy nemzet részének, hanem csak helyi népcsoportok tagjainak tekintsék.

Az utódállamok a rendelkezésükre álló minden eszközt felhasználták az etnikailag homogén népesség kialakítása érdekében. Mint láttuk, e törekvéseik több nemzetiség esetében igen eredményesek voltak. Bár nagy veszteségek érték a magyarságot is, Erdélyben, Szlovákiában és a Vajdaságban a legnépesebb nemzetiség ma is.

Az utódállamokban élő magyarság száma 1930 és 1960 között nem csökkent, hanem némileg nőtt is, hisz 2538 ezerről 2732 ezer főre emelkedett. Ez a mintegy 200 ezer fős szaporodás azonban lényegesen alacsonyabb, mint azt a 30 éves természetes szaporodás alapján várhattuk volna. A vázlatosan ismertetett nagyarányú betelepülés, illetve betelepítés következtében azonban arányuk ezekben az évtizedekben is jelentősen csökkent. Szlovákiában 17,8-ről 12,4 százalékra, Erdélyben 26,7-ről 25,9 százalékra változott arányuk, de hasonló mértékű eltolódás következett be a Vajdaságban is (27,9, illetve 23,9 százalék). Szinte zuhanásszerű volt a változás Burgenlandban (6,0 illetve 2,0 százalék) és Horvátországban (2,1 illetve 1,0 százalék), tehát azokban az államokban, amelyekben a magyarság csak szórványban, kisebb közösségekben él.

A változásoknak, illetve a csökkenésnek ez az üteme folytatódott, néhány államban fokozódott is 1960 és 1989–1992 között. Szlovákiában a legutolsó népszámlálás alkalmával a magyarok aránya 10,8, a Kárpátalján 12,5, Erdélyben 20,7, a Vajdaságban pedig 16,9 százalék volt. Mint a 2. táblából kitűnt, az elmúlt 80 évben a magyarság aránya minden országban jelentősen csökkent, Burgenlandban és Horvátországban pedig ez már riasztó méreteket öltött. Más megközelítésben ez azt jelenti, hogy a Kárpát-

⁵ *Romániai Magyar Szó*. 1990. február 13.

medence magyarságának 1910-ben 33 százaléka élt a mai országterületen kívül, 1990-ben pedig már csak 21 százaléka.

2. tábla

A magyar lakosság számának és arányának alakulása a Kárpát-medence országában

Év	Magyarország	Burgenland	Szlovákia	Erdély	Vajdaság	Kárpátalja	Összesen	Ebből az elcsatolt területeken él
Száma (ezer fő)								
1910	6 730	26	885	1 662	417	185	9 905	3 175
1920, 1921	7 156	15	637	1 500	376	102	.	.
1930	8 000	18	572	1 481	.	109	.	.
1940, 1941	8 656	.	761	1 706	.	248	.	.
1950 körül	9 076	5	354	1 500	436	.	.	.
1960, 1961	9 186	.	517	1 617	443	150	.	.
1970, 1971	10 166	6	554	1 605	424	.	.	.
1980, 1981	10 580	4	559	1 651	385	162	.	.
1990, 1991	10 222	5	567	1 598	341	155	12 889	2 667
Aránya (százalék)								
1910	88,4	8,9	30,3	31,6	31,5	30,7	55,1	30,6
1920, 1921	89,6	5,2	21,6	27,7	27,9	17,0	.	.
1930	92,1	1,8	17,8	26,7	.	15,4	.	.
1940, 1941	92,9	.	21,5	28,9	.	27,0	.	.
1950 körül	98,6	1,8	10,3	24,0	25,5	.	.	.
1960, 1961	98,2	.	12,4	25,9	23,9	15,0	.	.
1970, 1971	98,5	2,2	12,2	23,9	21,7	.	.	.
1980, 1981	98,8	1,5	11,2	22,0	18,8	14,0	.	.
1990, 1991	98,5	1,9	10,8	20,7	16,9	12,5	47,9	16,1

E változásokban szerepe lehetett népszámlálási technikáknak is. Több országban az 1960. év után tartott népszámlálásoknál külön szerepeltették a roma nemzetiséget. Az ezt követő censzusoknál tehát annyival is csökkent a magyar nemzetiségűek száma, amennyien most már nem magyarnak, hanem romának vallották magukat. Jugoszláviában pedig az 1961-ben tartott összeírásnál megalkották a „jugoszláv” nemzetiséget. A szórványokban és a vegyes házasságban élők (abból származók), vagy etnikumukat nem vállalók egyre nagyobb száma sorolta magát ebbe a „nemzetiségbe”. A magyarok által lakott vidékeken a „jugoszláv” nemzetiségűek aránya jelentős (helyenként a 10 százalékot is meghaladó) volt. [10]

A történelmi Magyarországtól elcsatolt területeken 1910-ben 10,4 millió lakos élt, 1992-ben pedig számuk már meghaladta a 16 milliót (16,5 millió). Mint láttuk, ez nem a természetes szaporodás eredményeként alakult így, hanem a nagyarányú betelepítés következtében. Az ezekben az országrészekben élő magyarság száma 3,2-ről 2,7 millióra csökkent, aránya is kisebb lett (31 helyett 16 százalék), jelentősége lényegesen gyengült.

Ezekben az országokban már a békeszerződés aláírása előtt kialakult az a politikai törekvés, hogy a határmenti településeket „megerősítsék”, növeljék az ott élő lakosság számát az „államalkotó” nemzet tagjaival, a területszerzés véglegesítése érdekében. A

Magyarországgal szomszédos határszakaszokat azért tartották veszélyesnek, mert az itt élő magyarság az anyaországgal tarthat kapcsolatot.

Mint láttuk, az utódállamok az elmúlt hetven évben aktív betelepítési politikát folytattak a trianoni békeszerződésben nekik ítélt területeken. Utaltunk arra is, hogy a telep falvak létesítése főleg a magyar országhatárhoz közel eső, színmagyar vagy magyar többségű körzetekben történt. Az elgondolás az volt, hogy a Magyarországgal szomszédos területen minél inkább csökkentsék a magyar etnikum részesedését. A két világháború közötti időszakban ezt főleg a földreform végrehajtásával tudták megoldani, az utóbbi évtizedekben pedig a gazdasági átalakulás, az ipartelepítés és a lakásépítési programok tették lehetővé a nagyarányú betelepítéseket. A nemzetiségi struktúra átalakulása és a határsávba tartozó települések népességszámának, valamint az ott élők nemzetiség szerinti megoszlásának változása mutatja e politikai törekvések eredményeit.

A Vajdasághoz tartozó határmenti települések népessége 1910 és 1991 között csaknem 50 százalékkal megnőtt, de a magyarok száma alig változott. Így arányuk 57-ről 41 százalékra csökkent. Horvátországban a helyzet még rosszabb, mert ebben az időszakban a 14 százalékos arány 1,5-re apadt. A román állam is a telepítést tekintette céljai eléréséhez a leghatékonyabb eszköznek. 1910-ben a határmenti településeken még csak 145 ezer román anyanyelvű lakos élt, akiknek száma 1930-ig 238 ezerre, 1992-ig pedig 559 ezerre emelkedett. Más megközelítésben ez azt jelenti, hogy az 1910. évi 25 százalékos arányuk az utolsó 1992. évi népszámlálás idején már 60 százalék körül lehetett. Nem annyira a falvak, mint inkább a városi lakosság elrománosítására törekedtek, illetve törekednek, hisz a betelepítés – mindenféle politikai átalakulás ellenére – sohasem szakadt meg. A magyar–csehszlovák országhatár mentén létesített ún. legionárius falvak népességén kívül a magyarok számának és arányának csökkentését szolgálta a magyar-szlovák lakosságcsere is, aminek következtében nagyszámú település nemzetiségi jellegét változtatták meg. Így a határmentén a magyarság aránya 1910 és 1991 között 95-ről 70-re, a szélesebb sávban pedig 75-ről 34 százalékra csökkent.

A trianoni békeszerződés által kialakított új, 2 200 kilométeres országhatár mindkét oldalán túlnyomórészt magyar anyanyelvű lakosság élt. Mint láttuk, a helyzet azóta jelentősen megváltozott. Egyre csökken a szóránymagyarság száma és egyre jobban vékonyodik a magyar nyelvhatárt jelentő övezet, hisz amíg 1930-ban a magyarság 65 százaléka élt a határtól 20 kilométeren belül levő sáv településein, addig 1970-től ez az arány már 74 százalék. Az 1950-től 1980-ig lebonyolított népszámlálások arról tanúskodnak, hogy az egykor többé-kevésbé egységes, homogén határmenti övezet már alig létezik. A tiszta magyar falvak eltűntek, a magyar többségű települések száma csökkent, miközben ez a többség is egyre kisebb lett.

Ellentétes tendencia jellemzi az országhatárok magyar oldalát, hisz az itt lévő falvakban ma már annyian sem élnek, mint 1910-ben, a háború előtti időkben. Magyarországon a vándormozgalom az ország közepe irányába, főleg Budapest felé irányul és ezt a folyamatot a határövezetben a gyakori politikai változások és a települések peremjellege csak erősíti. [11]

Összefoglalásként meg kell állapítanunk, hogy az utódállamokban a második világháború után nemcsak nőtt, hanem állandósult is a kisebbségi lét veszélyeztetettsége. Az egymást követő politikai változások – hangoztatott céljaik ellenére – megnehezítették a magyar kisebbség életlehetőségeit, amely már több évtizede védekezésre kényszerül. A

fennmaradás igénye viszont a legnehezebb időszakban is jellemezte az egyre zsugorodó közösségeket, és megmaradásukról ezer féle módon igyekeztek jelzéseket adni a világnak.

Megválaszolhatatlan kérdés, hogy a kisebbségi magyarság kétnyelvűvé válása, majd nyelvcsereje, nyelvi asszimilációja egyben a magyar identitástudat elvesztését is jelent-e, vagy a közös származás tudata megtartó eleme lehet a kisebb csoportokban élő közösségeknek? Egy új feladatra való szerveződés és az anyaországgal való sokoldalúbb kapcsolat képes lehet-e egy kisebbség fennmaradását, továbbélését biztosítani?

Beszámolónk – a nagyarányú politikai változások és az országhatárok átrendeződése következtében – történeti jellegű. Ezek az adatok azonban olyan dokumentumok, amelyek kiinduló pontjai lehetőségeink felmérésének és további teendőink megtervezésének.

IRODALOM

- [1] *Hollós István*: A régi magyar államterület népességének fejlődése 1910–1930 között. *Statisztikai Szemle*. 1932. évi 11. sz. 891–914. old.
- [2] *Klinger András*: A nemzetiségi statisztika Európában és Magyarországon. Megjelent: Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990). Szerk.: *Kovácsics József*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 22–42. old.
- [3] *Szarka László*: A szlovákok története. Bereményi. É. n. 224 old.
- [4] *Kardos B.*: A jugoszláviai földreform végeredményei nemzetiségek szerint. *Kisebbségvédelem*. 1938. évi 1. sz. 28–32. old.
- [5] *Karl, J.*: A horvátországi magyar szórványok helyzete. *Kisebbségvédelem*. 1941. évi 3–4. sz. 33–39. old.
- [6] *Iaworschi, I.*: Colonizările in Rumania. Iasi. 1937. 49–50. old.
- [7] *Vécsei Károly*: A migráció és urbanizáció egyes vonatkozásai Romániában. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Történeti Demográfia Füzetek. 12. Budapest. 1993. évi 1. sz. 57–107. old.
- [8] *Gyönyör József*: Államalkotó nemzetiségek. Tények és adatok a csehszlovákiai nemzetiségekről. Bratislava. Madách Kiadó. 1989. 322 old.
- [9] *Zvara, J.*: A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában. Politikai Könyvkiadó. Bratislava. 1965. 213 old.
- [10] *Kocsis Károly*: Vegyes etnikumú területek társadalmának népességföldrajzi kutatása Szlovákia és a Vajdaság példáján. Debrecen. 1989. 18 old.
- [11] *Hoóz István*: A határmenti települések elnéptelenedése. *Statisztikai Szemle*. 1992. évi 12. sz. 1006–1017. old.
- [12] *Vincze Gábor*: A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1953. Kisebbségi Adattár I. Budapest–Szeged. 1994. 20. old.
- [13] *Dupka György*: A magyarság számának, összetételének és települési területeinek változása Kárpátalján (1910-től napjainkig). Megjelent: Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990). Szerk.: *Kovácsics József*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 167. old.
- [14] *Balla Gyula*: Kárpátaljai magyarság 1918–1988. Megjelent: Jelentés a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről. Medvetánc könyvek. Budapest. 1988. 317–343. old.
- [15] *Szépfolusi István*: Ausztria: az 1991. évi népszámlálás nyelvi adatai. *Confessio*. 1993. évi 3. évi 83–85. old.

TÁRGYSZÓ: Nemzetiségstruktúra.

SUMMARY

The study analyses the changes taken place in the number and proportion of the population of Hungarian nationality, drawing on the database covering more than 100 years and compiled from the results of population censuses. International statistics has also been used, the situation after World War I is reviewed, then the results of population censuses after World War II are analysed.

AZ ELTARTÁSI ARÁNYOKAT MEGHATÁROZÓ DEMOGRÁFIAI TÉNYEZŐK KVANTIFIKÁLÁSA (II.)

VALKOVICS EMIL

A tanulmány első része az eltartási arányokat meghatározó korösszetétel-változás demográfiai tényezőinek a komparatív népesség-előreszámítások módszerével, valamint a korszpecifikus növekedési arányszámok és az átlagéletkor változásának tényezőin alapuló módszerrel történő kvantifikálását mutatta be (lásd: *Statisztikai Szemle*, 1996. évi 10. sz. 805–828. old.). A következőkben ez utóbbi módszer behatóbb ismertetésével és az eltartási arányok számítására történő kiterjesztésével foglalkozunk.

Az átlagéletkor változásának tényezőkre bontása a korszpecifikus növekedési arányszámokon és komponenseik alapján

Az átlagéletkor mint a népesség korösszetételének mutatója többféleképpen is kiszámítható. Korábbi jelöléseinket használva elfogadhatónak minősíthetők például az

$$A_p(t) = \frac{\int_0^{\omega} N(a,t)ada}{\int_0^{\omega} N(a,t)da} = \int_0^{\omega} c(a,t)ada = \text{etc.}$$

formulák. Az első formulát az idő (t) szerint deriválva, az eredményeket átrendezve és egyszerűsítve kapjuk, mint azt *Preston, Himes és Eggers* [13] is bizonyította a

$$\frac{\partial A_p(t)}{\partial t} = \int_0^{\omega} r(a,t)c(a,t)[a - A_p(t)]da$$

formulát, amelyben $r(a,t)$ az a éves korúak növekedési arányszáma (rátája) t időpontban, $c(a,t)$ pedig az a éves korúaknak az össznépességben belüli aránya t időpontban. A fenti egyenletben a korszpecifikus növekedési arányszámokat két függvénnyel súlyozzuk. Ezek közül az első a különböző korúak arányának $c(a,t)$ -vel jelzett függvénye. Valamely

korspecifikus növekedési arány hatása az átlagéletkorra egyenesen arányos a szóban forgó életkorhoz tartozók számával. Viszonylag kis jelentősége van annak, hogy milyen gyors ütemben nő az a éves korúak száma, ha ez a szám maga kicsi és az a éves korúak $c(a,t)$ -vel jelzett aránya is kicsi.

A másik függvény, mellyel a korspecifikus növekedési arányszámokat súlyozzuk, az a -val jelzett egyes konkrét életkorok és a népesség átlagéletkora közötti különbség [$a - A_p(t)$]. Azok növekedési rátája, akiknek a kora azonos a népesség átlagos életkorával ez utóbbi változása szempontjából irreleváns, a mérleg állását ugyanis nem befolyásolja, ha támaszpontjához (illetve felfüggesztési pontjához) valamilyen súlyt rendelünk hozzá.

Ha az átlagéletkornál fiatalabbak [$a < A_p(t)$] növekedési rátája pozitív, ez a ráta annál nagyobb mértékben hat az átlagéletkor csökkenésére (vagyis a népesség fiatalodására) minél nagyobb a szóban forgó konkrét életkorok és a népesség átlagéletkora közötti különbség. Ha az átlagéletkornál idősebbek [$a > A_p(t)$] növekedési rátája pozitív, ez a ráta annál nagyobb mértékben hat az átlagéletkor növekedésére (vagyis a népesség öregedésére), minél nagyobb e konkrét életkorok és a népesség átlagéletkora közötti különbség. Ha a különböző növekedési rátái azonosak [$r(a) = \bar{r}$], mint például stabil népességben, a népesség korösszetétele és átlagéletkora változatlan marad, ugyanis

$$\frac{dA_p(t)}{dt} = \bar{r} [A_p(t) - A_p(t)] = 0.$$

Az átlagéletkor változását leíró egyenlet jobb oldala – *Ansley J. Coale* professzor találó megjegyzése szerint – szorosan kapcsolódik a korrelációs együttható egyik elterjedt formulájához. Valóban az a -val jelzett konkrét életkorok és az $r(a,t)$ -vel jelzett korspecifikus növekedési ráták közötti kovarianciákról van szó. Minthogy e két változó értékeinek korrelációja is abban az esetben pozitív, ha kovarianciája is pozitív, megállapítható, hogy a népesség abban az esetben öregszik, vagyis az átlagéletkor abban az esetben nő, ha az életkor és a korspecifikus növekedési ráták közötti korreláció pozitív.

Ha elfogadjuk, hogy a szóban forgó formula jobb oldala úgy is értelmezhető, mint az életkor (a) és a korspecifikus növekedési arányszámok [$r(a,t)$] kovarianciája, akkor, minthogy $r(a,t) = r(B,t) + r(p,t)$, el kell fogadnunk azt is, hogy e formulát a következő képpen is írhatjuk:

$$\frac{\partial A_p(t)}{\partial t} = \int_0^{\omega} r(B,t)c(a,t)[a - A_p(t)]da + \int_0^{\omega} r(p,t)c(a,t)[a - A_p(t)]da.$$

Az életkor (a) és a korspecifikus növekedési arányszámok [$r(a,t)$] közötti kovariancia, így két kovariancia-tényező összegévé alakul át, az egyik tényező az elveszületések számának növekedési rátája [$r(B,t)$] és az életkor (a) közötti kovariancia, a másik tényező a szomszédos születési kohorszok továbbélési valószínűségei egymáshoz viszonyított növekedése [$r(p,t)$] és az életkor (a) közötti kovariancia, vagyis

$$\frac{\partial A_p(t)}{\partial t} = cov_{r(a,t),a} = cov_{r(B,t),a} + cov_{r(p,t),a}.$$

Ha az $rB(a)$ értéke korról korra változatlan, vagyis az elveszületések száma évről évre ugyanolyan arányban változik, a korösszetétel változatlan marad. E változó értéke és az életkor közötti kovariancia ugyanis ebben az esetben zérus. Exponenciálisan növekvő születésszám önmagában véve nem fiatalítja a népességet. Csak a születésszám növekedésének gyorsulása vagy lassulása vezet a korösszetétel megváltozásához.

Ha a népesség a külső vándorlásokkal szemben nyitott, e két kovariancia-tényező kiegészíthető egy harmadikkal is. Ez, mint azt Preston, Himes és Eggers helyesen állítja, a szomszédos születési kohorszok kumulált nettó korszpecifikus bevándorlási arányszámait egymáshoz viszonyított növekedése és az életkor (a) közötti kovariancia-tényezője lehetne. Szomszédos születési kohorszokon ebben az esetben is az adott év elejéig és végéig (illetve a következő év elejéig) tovább élők kohorszát kell értenünk. Nem a bevándorlási többlet pusztán ténye befolyásolja a népesség átlagéletkorának alakulását, hanem e többlet korszpecifikus arányszámait közötti változásnak a ténye. A fiatalok nagyobb gyakoriságú bevándorlása csak abban az esetben hat a népesség fiatalodása irányában, ha új jelenség. A már létező fiatalkori bevándorlási többlet megszűnése ugyanakkor öregíti a népességet. Esetünkben a harmadik kovariancia-tényező értékét a $cov_{r(p,t),a}$ kovariancia-tényező értéke foglalja magában. Az 1990. évi magyarországi adatokkal végzett számításaink eredményei alapján, mint az a 6. tábla összecsorából is kitűnik

$$\int_0^{\omega} r(B,t)c(a,t)[a - A_p(t)]da = cov_{r(B),a} = 0,031656,$$

$$\int_0^{\omega} r(p,t)c(a,t)[a - A_p(t)]da = cov_{r(p),a} = 0,052649,$$

összegük pedig

$$\int_0^{\omega} r(a,t)c(a,t)[a - A_p(t)]da = cov_{r(a),a} = 0,084305,$$

ami csaknem megegyezik a következő formula alkalmazásával kapott eredménnyel:

$$\frac{\partial A_p(t)}{\partial t} = 1 - d(t)[A_D(t) - A_p(t)] - b(t)A_p(t).$$

Hogyan kapcsolható össze, tehető egymással tartalmilag is egyenlővé az átlagéletkor változásának meghatározására és dekomponálására szolgáló két egyenlet?

Bennett és Horiuchi egy 1981-ben [3] megjelent publikációja szerint a korszpecifikus növekedési ráta két negatív előjelű komponens összegeként is előállítható:

$$r(a,t) = \frac{[-d \ln c(a,t)]}{dt - \mu(a,t)},$$

ahol $\mu(a, t)$ az a éves korúak t időpontbeli halálozási arányszáma. Az egyenlet jobb olda-

lának első tagja a t időpontbeli kormegoszlás irányhatározója a éves korban. Ha ezt az egyenletet az $r(a,t)$ helyére tesszük, az

$$\frac{dA_p(t)}{dt} = \int_0^{\infty} r(a,t)c(a,t)[a - A_p(t)]da$$

egyenletben, ez utóbbi két részre oszlik. Az irányhatározóból $1-b(t) \times A_p(t)$ lesz, az a éves korúak halálozási arányszámából pedig $-d(t)[A_D(t)-A_p(t)]$.

Ez a két komponens, ha indirekt módon is, az életkor és a korszpecifikus növekedési ráták közötti kapcsolat szorosságát írja le. Valójában ugyanis $-d(t)[A_D(t)-A_p(t)]$ nem más, mint az életkor és a $\mu(a,t)$ -val jelzett korszpecifikus halálozási arányszámok közötti kovariancia. Minél nagyobb a különbség $A_D(t)$ és $A_p(t)$ között, annál magasabb a kovariancia értéke. Az $1-b(t) \times A_p(t)$ kifejezés ugyanakkor az életkor és az életkor irányhatározója $[-d \ln c(a,t)/da]$ közötti kovariancia. Ha a korösszetétel irányhatározója minden életkorban állandó, $A_p(t)=1/b(t)$ és $[1-b(t) \times A_p(t)]=0$. Ha az irányhatározó öreg korban (negatív irányban) meredekebb, mint fiatal korban, a népesség öregszik, átlagéletkora nő. Minthogy a korszpecifikus növekedési ráta a korszpecifikus halálozási arányszámok összege és a kormegoszlása irányhatározója összegeként is meghatározható, mint azt a fenti egyenlet is mutatja, az életkor és a korszpecifikus növekedési arányszámok közötti kovariancia, vagyis az átlagéletkor időegység alatti változásának aránya kifejezhető e két komponens kovarianciája összegeként is.

A népesség átlagéletkora változásának időegység alatti aránya tehát egyenlő az életkor és a korszpecifikus növekedési arányszámok közötti kovarianciával. Minthogy maguk a korszpecifikus növekedési arányszámok két vagy három olyan tényező összegeként állíthatók elő, melyek a népesség történetében gyökereznek, mint ahogyan azt csupán két tényezővel számoló

$$r(a) = r_B(a) + r_p(a)$$

egyenletünk is mutatta, vagy pedig két olyan tényező összegeként állíthatók elő, melyek az éppen adott népesedési feltételeket tükrözik, mint ahogyan azt az

$$r(a,t) = \frac{[-d \ln c(a,t)]}{dt - \mu(a,t)}$$

egyenlet mutatta, a népesség átlagéletkora változásának aránya szintén különféleképpen fejezhető ki, mint kovarianciák összege. A két bemutatott egyenlet tehát ugyanazt állítja.

Ha e két formát kombináljuk, arra a következtetésre jutunk, hogy valamely zárt népesség abban az esetben öregszik, ha a nyers születési és halálozási arányszámok eléggé alacsony és az életkor és a korszpecifikus növekedési ráták korrelációja pozitív.

A korszpecifikus növekedési ráták $r(a)$ és az életkor (a) közötti kovariancia némi módosítással az alábbi módon is definiálható:

$$\text{cov}_{r(a,a)} = \int_0^{\infty} c(a)[r(a) - \bar{r}(a)][a - A_p]da = \int_0^{\infty} c(a)r(a)[a - A_p]da - 0.$$

6. tábla

Magyarország férfi népessége átlagéletkora 1990. január 1-je és 1991. január 1-je közötti változásának két kovariancia tényezőre bontása

Életkor (év)	$(a+0,5)c(a)$			$(a+0,5)-A_p(t)$	$[(a+0,5)-A_p(t)]$ $x[c(a)r(p)]$	$[(a+0,5)-A_p(t)]$ $x[c(a)r(B)]$	$[(a+0,5)-A_p(t)]$ $x[c(a)r(a)]$
	1990.I.1.-jén	1991.I.1.-jén	1990. közepén				
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
0,5	0,006230	0,006364	0,006297	-35,004428	-0,001915	-0,006361	-0,008276
1,5	0,018806	0,018692	0,018749	-34,004428	0,000357	0,003304	0,003661
2,5	0,031637	0,031403	0,031520	-33,004428	-0,000965	0,005115	0,004150
3,5	0,044574	0,044381	0,044478	-32,004428	-0,003186	0,005989	0,002803
4,5	0,058348	0,057430	0,057889	-31,004428	-0,000426	0,007769	0,007343
5,5	0,068166	0,071474	0,069818	-30,004428	-0,001018	-0,016059	-0,017077
6,5	0,082110	0,080741	0,081427	-29,004428	0,001327	0,005711	0,007038
7,5	0,100066	0,094958	0,097515	-28,004428	-0,000105	0,020112	0,020008
8,5	0,120366	0,113655	0,117015	-27,004428	0,000538	0,021740	0,022278
9,5	0,140081	0,134814	0,137451	-26,004428	-0,000755	0,016134	0,015380
10,5	0,166630	0,155180	0,160912	-25,004428	-0,001082	0,029341	0,028259
11,5	0,191910	0,182927	0,187424	-24,004428	-0,000124	0,019878	0,019753
12,5	0,219886	0,209088	0,214494	-23,004428	0,000388	0,020498	0,020886
13,5	0,248497	0,238003	0,243257	-22,004428	-0,000120	0,018240	0,018120
14,5	0,283667	0,267461	0,275575	-21,004428	0,005867	0,018636	0,024503
15,5	0,290000	0,303829	0,296906	-20,004428	-0,001134	-0,015737	-0,016871
16,5	0,257498	0,309301	0,283366	-19,004428	-0,002540	-0,056452	-0,058992
17,5	0,265594	0,273531	0,269558	-18,004428	-0,002783	-0,004674	-0,007457
18,5	0,271178	0,281151	0,276158	-17,004428	-0,003026	-0,005494	-0,008519
19,5	0,287984	0,286183	0,287084	-16,004428	-0,000201	0,002281	0,002080
20,5	0,305367	0,303077	0,304224	-15,004428	-0,002074	0,004319	0,002245
21,5	0,317887	0,320577	0,319230	-14,004428	-0,000452	-0,000769	-0,001221
22,5	0,319781	0,332980	0,326373	-13,004428	-0,000648	-0,006499	-0,007148
23,5	0,308452	0,334333	0,321376	-12,004428	-0,001212	-0,011596	-0,012808
24,5	0,307787	0,321972	0,314870	-11,004428	0,000165	-0,006176	-0,006011
25,5	0,314927	0,320682	0,317801	-10,004428	-0,001533	-0,000406	-0,001939
26,5	0,325236	0,327464	0,326349	-9,004428	-0,000305	-0,000169	-0,000474
27,5	0,328986	0,337764	0,333369	-8,004428	-0,000697	-0,001611	-0,002307
28,5	0,367077	0,341082	0,354096	-7,004428	-0,000192	0,006807	0,006614
29,5	0,397012	0,380003	0,388518	-6,004428	0,000283	0,003382	0,003665
30,5	0,412801	0,410490	0,411647	-5,004428	-0,001351	0,001902	0,000552
31,5	0,449754	0,426229	0,438007	-4,004428	0,000221	0,002913	0,003134
32,5	0,486466	0,463814	0,475154	-3,004428	-0,000218	0,002424	0,002207
33,5	0,568610	0,501006	0,534851	-2,004428	-0,000286	0,004419	0,004133
34,5	0,630943	0,585014	0,608008	-1,004428	-0,000178	0,001562	0,001383
35,5	0,688208	0,648387	0,668323	-0,004428	0,000000	0,000005	0,000005
36,5	0,644506	0,706394	0,675411	0,995572	0,000156	0,001486	0,001642
37,5	0,587178	0,660789	0,623936	1,995572	0,000191	0,003646	0,003837
38,5	0,610559	0,601095	0,605833	2,995572	0,000247	-0,001103	-0,000857
39,5	0,644461	0,624453	0,634470	3,995572	-0,000048	-0,002140	-0,002188
40,5	0,634176	0,658988	0,646567	4,995572	0,000831	0,002026	0,002857
41,5	0,636623	0,647207	0,641909	5,995572	0,001320	-0,000028	0,001292
42,5	0,627853	0,649340	0,638583	6,995572	0,001285	0,001984	0,003269
43,5	0,561462	0,639327	0,600344	7,995572	0,002463	0,011586	0,014049
44,5	0,561800	0,571229	0,566509	8,995572	0,001870	-0,000257	0,001614
45,5	0,654172	0,570541	0,612410	9,995572	0,001119	-0,019865	-0,018746
46,5	0,612534	0,663601	0,638035	10,995572	-0,003097	0,014793	0,011696
47,5	0,628565	0,620314	0,624445	11,995572	0,004698	-0,007185	-0,002487
48,5	0,601665	0,635832	0,618726	12,995572	0,000863	0,007871	0,008734
49,5	0,625628	0,607826	0,616739	13,995572	0,002042	-0,007522	-0,005479
50,5	0,586946	0,630566	0,608728	14,995572	0,005581	0,006915	0,012496
51,5	0,584673	0,591721	0,588192	15,995572	0,004747	-0,003025	0,001722
52,5	0,575552	0,588365	0,581950	16,995572	0,003287	0,000380	0,003666
53,5	0,571071	0,577600	0,574331	17,995572	0,003661	-0,001958	0,001702
54,5	0,603415	0,571736	0,587595	18,995572	-0,004793	-0,006774	-0,011568

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
55,5	0,620799	0,604327	0,612574	19,995572	-0,001566	-0,004933	-0,006499
56,5	0,639613	0,620125	0,629881	20,995572	-0,007798	-0,000042	-0,007841
57,5	0,641636	0,637276	0,639459	21,995572	0,011333	-0,013626	-0,002293
58,5	0,641365	0,638170	0,639769	22,995572	0,000125	-0,002023	-0,001898
59,5	0,685737	0,636035	0,660918	23,995572	-0,004638	-0,016098	-0,020736
60,5	0,663122	0,678909	0,671005	24,995572	0,000381	0,005433	0,005814
61,5	0,657316	0,655695	0,656507	25,995572	0,010148	-0,011543	-0,001394
62,5	0,633977	0,647728	0,640844	26,995572	-0,001816	0,007049	0,005233
63,5	0,642923	0,622959	0,632954	27,995572	0,003267	-0,012782	-0,009515
64,5	0,658637	0,630681	0,644677	28,995572	-0,004940	-0,008370	-0,013310
65,5	0,603728	0,643871	0,623774	29,995572	-0,000521	0,018180	0,017659
66,5	0,631302	0,588982	0,610169	30,995572	0,002018	-0,022478	-0,020461
67,5	0,605792	0,613939	0,609861	31,995572	0,015344	-0,012221	0,003123
68,5	0,599335	0,588800	0,594074	32,995572	0,001811	-0,007617	-0,005806
69,5	0,551549	0,578609	0,565062	33,995572	0,006103	0,006429	0,012532
70,5	0,481757	0,530503	0,506099	34,995572	-0,010462	0,034035	0,023572
71,5	0,256028	0,462144	0,358955	35,995572	0,010712	0,095552	0,106264
72,5	0,252613	0,244511	0,248567	36,995572	-0,002572	-0,001887	-0,004459
73,5	0,248563	0,241113	0,244843	37,995572	0,000223	-0,004398	-0,004175
74,5	0,304462	0,234235	0,269393	38,995572	0,008426	-0,045761	-0,037336
75,5	0,417780	0,285407	0,351678	39,995572	-0,003649	-0,067814	-0,071463
76,5	0,397608	0,389625	0,393622	40,995572	-0,009763	0,004945	-0,004817
77,5	0,377371	0,368423	0,372903	41,995572	-0,001330	-0,004035	-0,005365
78,5	0,328321	0,343812	0,336056	42,995572	0,001851	0,006165	0,008016
79,5	0,294403	0,297283	0,295841	43,995572	0,004032	-0,002857	0,001175
80,5	0,265292	0,263348	0,264321	44,995572	0,001685	-0,003150	-0,001464
81,5	0,224869	0,234148	0,229503	45,995572	0,003687	0,001219	0,004906
82,5	0,182447	0,197233	0,189830	46,995572	0,005547	0,002603	0,008150
83,5	0,154675	0,157203	0,155937	47,995572	0,000038	0,001187	0,001224
84,5	0,122811	0,131232	0,127016	48,995572	0,003025	0,001671	0,004696
85,5	0,102207	0,102245	0,102226	49,995572	0,001489	-0,001619	-0,000131
86,5	0,084246	0,084583	0,084414	50,995572	-0,000067	0,000139	0,000072
87,5	0,067228	0,068350	0,067788	51,995572	0,002264	-0,001700	0,000564
88,5	0,054202	0,052863	0,053533	52,995572	-0,002148	0,001264	-0,000884
89,5	0,042480	0,041526	0,042004	53,995572	0,000087	-0,000727	-0,000640
90,5	0,091660	0,097488	0,094571	56,895572	0,003283	0,000158	0,003441
<i>Összesen</i>	<i>35,463216</i>	<i>35,545747</i>	<i>35,504428</i>		<i>0,052649</i>	<i>0,031656</i>	<i>0,084306</i>

Az első formula, mint látjuk, azonos tartalmú a korábbi egyszerűbb formulával. Az öregedésnek a korszpecifikus növekedési ráták figyelembevételén alapuló elemzése az utóbbi évtizedben a népességstruktúra és a népesedési folyamatok közötti kapcsolatok olyan szerteágazó matematikai megfogalmazását is lehetővé tette, melynek alapján, mint jeleztük, kitűnt, hogy a stabil népesség és a stabil népesség specifikus esetét képező stacionér népesség tulajdonságainak: születési arányszámának, korösszetételének, általános egyenletének stb. pontos leírása céljából kidolgozott matematikai formularendszer csupán specifikus esete a tetszőleges népesség vonatkozó tulajdonságainak leírására szolgáló formularendszernek.

A 0–14 évesek, a 15–59 évesek és a 60 éves és idősebbek aránya időbeli változásának visszavezetése

A 7. tábla Magyarország férfi népességének a vonatkozó három nagy korcsoport szerinti számának az 1990 év elején és végén (illetve az 1991 év elején) megfigyelhető alakulását mutatja be.

7. tábla

A 0–14 éves, 15–59 éves és 60 éves és idősebb férfi népesség száma

Korcsoport (éves) $x, x+n$	A férfiak száma	
	1990. január 1-jén	1991. január 1-jén
0–14	1 090 427	1 055 702
15–59	3 107 157	3 125 345
60 és idősebb	787 320	791 137
<i>Összesen</i>	<i>4 989 904</i>	<i>4 972 184</i>

Azoknak az élveszületett férfiaknak a száma, akik továbbélőiként az 1990 elejéig és végéig továbbélő férfinak tekinthetők, a következő.

*Az élveszületett férfiak száma
a három nagy korcsoporthoz megfelelő születési évjáratokban*

Születési évjárat	A férfi élveszületések száma	Születési évjárat	A férfi élveszületések száma
1975–1989	1 125 937	1976–1990	1 090 246
1930–1974	4 059 037	1931–1975	4 045 732
–1929	5 111 672	–1930	5 091 330
<i>Összesen</i>	<i>10 296 646</i>	<i>Összesen</i>	<i>10 227 308</i>

A fenti adatok is Magyarország jelenlegi területére vonatkoznak és az élveszületett férfiak 1990. január 1-jéig és 1991. január 1-jéig való továbbélésének valószínűségei valójában a továbbélés és az ország területén maradás együttes valószínűségeit jelentik. A külső vándorlásokra vonatkozó adatok rendelkezésre állása esetén természetesen elmélyültebb elemzésre is lehetőségünk nyílna.

Alkalmazzuk ezután Horiuchi már bemutatott módszerét a 0–14 éves férfiak aránya az 1990. év alatti változásának tényezőkre bontására.

A 0–14 éves férfiak aránya

$$1\,090\,427/4\,984\,904 = 0,218746 \text{ volt } 1990 \text{ elején,}$$

$$1\,055\,702/4\,972\,184 = 0,212322 \text{ volt } 1990 \text{ végén,}$$

$$1\,073\,065/4\,978\,544 = 0,215538 \text{ volt } 1990 \text{ közepén.}$$

Ennek az arálynak a változása 1990 folyamán $0,212322 - 0,218746 = -0,006424$ volt, vagyis csökkent. A 0–14 éves korú férfiak számának 1990. évi növekedési rátája $\ln [1\,055\,702/1\,090\,427] = -0,032363$, a férfi össznépességé pedig $\ln [972\,184/4\,984\,904] = -0,002555$ volt.⁴ Az élveszületések megfelelő összesített számának növekedési rátája $\ln [1\,090\,246/1\,125\,937] = 0,032212$, a vonatkozó továbbélési valószínűségek változásának aránya pedig

$$\ln \left[\frac{1055702/1090246}{1090427/1125937} \right] = \ln(0,968315/0,968462) = -0,000152.$$

⁴ A férfi össznépesség számának növekedési rátája természetesen szintén visszavezethető az élveszületések száma növekedési rátájának és a továbbélési valószínűségek változási arányának összegére. Esetünkben $-0,002555 = -0,006757 + 0,004202$.

Horiuchi módszerét alkalmazva kapjuk, hogy

$$\begin{aligned}\frac{\partial(0-14,t)}{\partial t} &= 0,215538[-0,032363 - (-0,002555)] = -0,006975 + 0,000551 = \\ &= 0,215538[-0,032212 + (-0,000152) - (-0,002555)] = \\ &= -0,006943 - 0,000032 + 0,000551 = -0,006424,\end{aligned}$$

mint korábban is.

Kitűnik, hogy a 0–14 évesek *arányának* 1990 alatti csökkenése jóval nagyobb mértékben volt köszönhető a vonatkozó összesített múltbeli születésszámok hanyatlásának, mint az élveszületett férfiak továbbélési valószínűségei csökkenésének (illetve halandósága emelkedésének).⁵ Az élveszületések számának csökkenése és a halandósági szint emelkedése egyaránt hozzájárult a 0–14 éves férfiak arányának 1990. évi csökkenéséhez, arról van szó csupán, hogy az élveszületések múltbeli száma hanyatlásának szerepe ebben jóval jelentősebb volt. Kitűnik magától értetődően az is, hogy a 0–14 éves férfiak *számának* 1990 alatti csökkenése jóval gyorsabb ütemű volt mint a férfi össznépeség *számának* csökkenése, *arányának* csökkenése tehát ebből a szempontból is evidens.

Lássuk Horiuchi módszerének alkalmazását a 15–59 éves férfiak *aránya* 1990. év alatti változásának tényezőkre bontására.

A 15–59 éves férfiak *aránya*

3 107 157/4 984 904=0,6233123 volt 1990 elején,
3 125 345/4 972 184=0,628566 volt 1990 végén,
3 116 241/4 978 544=0,625934 volt 1990 közepén.

Ennek az arálynak a változása 1990 folyamán 0,628566–0,623313=0,005253 volt, vagyis nőtt. A 15–19 éves korú férfiak számának 1990. évi növekedési rátája $\ln[3\,125\,345/3\,107\,157]=0,005837$, a férfi össznépesége pedig, mint már láttuk, –0,002555 volt. Az élveszületések megfelelő összesített számának növekedési rátája $\ln(4\,045\,732/4\,059\,037)=-0,003283$, a vonatkozó továbbélési valószínűségek változásának aránya pedig

$$\ln\left[\frac{3125345/4045732}{3107157/4059037}\right] = \ln(0,772504/0,765491) = 0,009120.$$

Horiuchi módszerét alkalmazva kapjuk, hogy

$$\begin{aligned}\frac{\partial(15-59,t)}{\partial t} &= 0,625934[0,005837 - (-0,002555)] = 0,003654 + 0,001599 = \\ &= 0,625934[-0,003283 + 0,009120 - (-0,002555)] = \\ &= 0,002055 + 0,005709 + 0,001599 = 0,005253,\end{aligned}$$

mint korábban is.

⁵ Ez a mutató természetesen csak abban az esetben mutatná valóban elfogadható módon a halandósági szint emelkedését, ha az összesített születésszámok valamilyen standardizált struktúráját használnánk.

Kitűnik, hogy a 15–59 éves férfiak *arányának* 1990. évi igen kis mértékű növekedése főként az elveszületett férfiak továbbélési valószínűségei növekedésének (illetve halandósága csökkenésének) tulajdonítható. Az elveszületések múltbeli összesített számainak hanyatlása fékezte ezt a növekedést.

Lássuk végül Horiuchi módszerének alkalmazását a 60 éves és idősebb férfiak aránya 1990. évi változásának tényezőkre bontására.

A 60 éves és idősebb férfiak *aránya*

787 320/4 984 904=0,157941 volt 1990 elején,
791 137/4 972 184=0,159113 volt 1990 végén,
789 238/4 978 544=0,158528 volt 1990 közepén.

Ennek az aránynak a változása 1990 folyamán $0,159113 - 0,157941 = 0,001172$ volt, vagyis nőtt. A 60 éves és idősebb férfiak számának 1990. évi növekedési rátája $\ln(791\,137/787\,320) = 0,004836$, a férfi össznépességé pedig, mint láttuk, $-0,002555$ volt. Az elveszületések megfelelő összesített számának növekedési rátája $\ln(5\,091\,330/5\,111\,672) = -0,003987$, a vonatkozó továbbélési valószínűségek változásának aránya pedig

$$\ln\left[\frac{791137/5091330}{787320/5111672}\right] = \ln(0,155389/0,154024) = 0,008823.$$

Horiuchi módszerét alkalmazva kapjuk, hogy

$$\begin{aligned} \frac{\partial(60-,t)}{\partial t} &= 0,158528 \left[0,004836 - (-0,002555) \right] = 0,000767 + 0,000405 = \\ &= 0,158528 \left[-0,003987 + 0,008823 - (-0,002555) \right] = \\ &= -0,000632 + 0,001399 + 0,000405 = 0,001172, \end{aligned}$$

mint korábban is.

Kitűnik, hogy a 60 éves és idősebb férfiak száma növekedésének jelentősége *arányuk* változásának szempontjából megítélve csaknem kétszerese az összes férfiak száma módosulásának (csökkenésének) jelentőségénél. Kitűnik az is, hogy a továbbélési esélyek javulásának (a halandósági szint süllyedésének) szerepe sokkal jelentősebb volt az elveszületések száma csökkenésének negatív előjelű hatásánál.

Térjünk vissza ezek után ismét a férfi össznépesség mindhárom korcsoportba tartozó férfiak arányának változását befolyásoló 1990. évi növekedési rátájára ($-0,002555$).

A 0–14 évesek számának 1990. évi növekedési rátája $-0,032363$, az évközepi férfi össznépességen belüli aránya pedig $0,215538$ volt.

A 15–59 éves férfiak számának 1990. évi növekedési rátája $0,005837$, az évközepi férfi össznépességen belüli aránya pedig $0,625943$ volt.

A 60 éves és idősebb férfiak számának az 1990. évi növekedési rátája $0,004836$, az évközepi férfi össznépességen belüli aránya pedig $0,158526$ volt.

Ezeknek az adatoknak a felhasználásával kimutatható, hogy Magyarország férfi össznépessége 1990. évi növekedési rátája, a már ismert $\ln[4\,972\,184/4\,984\,904] = -0,002555$ növekedési ráta, a korszpecifikus (esetünkben a három nagy korcsoport népessége) növekedési rátáinak súlyozott aritmetikai átlagaként is felfogható.

Így a növekedési ráta:

$$\begin{array}{rcl} -0,032363 & \times & 0,215538 & = & -0,006976 \\ 0,005837 & \times & 0,625934 & = & 0,003654 \\ 0,004836 & \times & 0,158528 & = & 0,000767 \\ \hline & & & & -0,002555 \end{array}$$

A korcsoportonkénti növekedési rátákat komponenseikre, vagyis az élveszületések vonatkozó összevont számainak és a vonatkozó továbbélési valószínűségek változásának arányára bontva kapjuk, hogy

$$\begin{array}{rcl} -0,006976 & = & 0,215538 \quad [-0,032212+(0,000152)] & = & -0,006943+(0,000033) \\ 0,003654 & = & 0,625934 \quad (-0,003283+0,009120) & = & -0,002055+0,005709 \\ 0,000767 & = & 0,158528 \quad (-0,003987+0,008823) & = & -0,000632+0,001399, \\ \hline -0,002555 & & & & \end{array}$$

ami szemléletesen mutatja a korcsoportonkénti növekedési ráták komponenseinek a megfelelő súlyarányokkal szorzott hozzájárulását a férfi össznépesség 1990. évi szaporodási rátájához.

Az élveszületések az összes létező korcsoportokra vonatkozóan összevont számának növekedési rátája ugyanis $\ln(10\,227\,308/10\,296\,646) = -0,006757$.

A vonatkozó továbbélési valószínűségek változó aránya pedig

$$\ln\left[\frac{4972184/10227308}{4984904/10296646}\right] = \ln(0,486167/0,484129) = 0,004202$$

és $-0,006757+0,004202 = -0,002555$, ami szintén egyenlő a férfi népesség 1990. évi szaporodási rátájával.

Kitűnik, hogy Magyarország férfi népessége 1990. évi negatív szaporodási rátája ebből a aspektusból tekintve kizárólag az élveszületések múltbeli számai csökkenésének a következménye, a halandósági szint süllyedése összességében mérsékelte a negatív szaporodási ráta abszolút nagyságát. Kitűnik azonban az is, hogy a 0–14 évesek, vagyis a legfiatalabbak esetében ez a mérséklő hatás már nem létezett, az emelkedő halandósági szint szintén növelte a negatív szaporodási ráta abszolút nagyságát.

Az eltartási arányok változását meghatározó tényezők szerepe kvantifikálásának lehetőségei

Eddigi elemzéseink eredményei alapján megállapíthatjuk, hogy 1990 folyamán a 0–14 éves férfiaknak az összes férfiak közötti aránya *csökkent*, a 15–59 éves férfiaké *nőtt* és a 60 éves és idősebb férfiaké szintén *nőtt* hazánkban.

A fiatalok aránya

$$\frac{1090427}{3107157} = \frac{0,218746}{0,623313} = 35,09 \text{ százalékot tett ki 1990 elején,}$$

$$\frac{1055702}{3125345} = \frac{0,212322}{0,628566} = 33,78 \text{ százalékot tett ki 1990 végén,}$$

$$\frac{1073065}{3116241} = \frac{0,215538}{0,625943} = 34,44 \text{ százalékot tett ki 1990 közepén.}$$

Az öregkorúak eltartási aránya:

$$\frac{787320}{3107157} = \frac{0,157941}{0,623313} = 25,34 \text{ százalékot tett ki 1990 elején,}$$

$$\frac{791137}{3125345} = \frac{0,159113}{0,628566} = 25,31 \text{ százalékot tett ki 1990 végén,}$$

$$\frac{789238}{3116241} = \frac{0,158526}{0,625943} = 25,33 \text{ százalékot tett ki 1990 közepén.}$$

Az ún. szenilitási arány, vagyis az öregkorúak számának a fiatalok számához viszonyított aránya

$$\frac{787320}{1090427} = \frac{0,157941}{0,218746} = 72,20 \text{ százalékot tett ki 1990 elején,}$$

$$\frac{791137}{1055702} = \frac{0,158113}{0,212322} = 74,94 \text{ százalékot tett ki 1990 végén,}$$

$$\frac{789238}{1073065} = \frac{0,158526}{0,215538} = 73,55 \text{ százalékot tett ki 1990 közepén.}$$

Hogyan magyarázható a fiatalok eltartási arányának 1990 folyamán bekövetkezett csökkenése, az év eleji 35,09 százalékról az év végén megfigyelhető 33,78 százalékra süllyedése?

Ez a csökkenés elsősorban azzal magyarázható, hogy a 0–14 éves férfiak számának 1990. évi növekedési rátája negatív előjelű (–0,032363), a 15–59 éves férfiaké pedig pozitív előjelű (0,005837) volt. A 0–14 éves férfiak számának negatív előjelű növekedési rátáját elsősorban az elveszületések vonatkozó összesített múltbeli számának szintén negatív előjelű növekedési rátája (–0,032212) magyarázza. Az elveszületések vonatkozó összesített múltbeli számának növekedési rátája negatív előjelű volt (–0,003283) a felnőttkorú férfiak esetében is, de csaknem tízszer lassúbb ütemű csökkenést jelzett, mint a fiataloké.

A továbbélési valószínűségek egymáshoz viszonyított aránya a 0–14 évesek esetében negatív előjelű (–0,000152), a 15–59 évesek esetén pozitív előjelű (0,009120) volt, de ennek a tényezőnek a jelentősége a fiatalok eltartási arányának változásában korántsem volt olyan jelentős, mint az elveszületések múltbeli számának növekedési rátáié.

Hogyan magyarázható az öregkorúak eltartási arányának 1990 folyamán bekövetkezett igen kis mértékű csökkenése, az év eleji 25,34 százalékról az év végi 25,31 százalékra emelkedése?

Ez a kismértékű csökkenés az öregkorúak eltartási terhe növekedésének szekuláris tendenciáját tekintve kivételes jelenségként értékelhető. A tendencia elsősorban azzal magyarázható, hogy a 60 éves és idősebb férfiak számának 1990. évi pozitív előjelű növekedési rátája sem volt olyan jelentős, mint a 15–59 éves férfiak szintén pozitív előjelű növekedési rátája (0,004836 < 0,005837). Az öregkorúak számának lassúbb növekedése elsősorban azzal magyarázható, hogy az elveszületések vonatkozó összesített számainak múltbeli negatív előjelű növekedése az öregkorúak esetében valamivel jelentősebb volt (–0,003987), mint a felnőttkorúak esetében (–0,003283), de magyarázza

a lassúbb növekedést az a tény is, hogy az öregkorúak esetében a továbbélési valószínűségek kedvező változásának aránya kevésbé volt jelentős (0,008823), mint a felnőttkorúak esetében (0,00912).

Hogyan magyarázható végül az ún. szenilitási arány, vagyis az öregkorúak száma a fiatalok számához viszonyított arányának 1990 folyamán bekövetkezett növekedése, az év eleji 72,20 százalékról az év végi 74,94 százalékra emelkedése.

Ez az emelkedés elsősorban azzal a ténnyel magyarázható, hogy az öregkorú férfiak számának 1990. évi növekedési rátája pozitív előjelű (0,004834), a fiataloké pedig negatív előjelű (-0,05336) volt.

A 0–14 éves férfiak negatív előjelű szaporodási rátája elsősorban azzal függ össze, hogy az elveszületések vonatkozó összesített múltbeli számának szintén negatív előjelű növekedési rátája (-0,032363) mintegy nyolcszorosan jelentősebb volt az öregkorúak esetében kimutatható szintén negatív előjelű növekedési rátának (-0,003987). A továbbélési valószínűségek változása a fiatalok esetében negatív előjelű (-0,000152), az öregkorúak esetében pozitív előjelű (0,008823) volt.

Azoknak a demográfiai tényezőknek a változása, melyek a népesség korösszetételét és az eltartási arányokat közvetlenül befolyásolják, szintén magyarázatra szorul. Ezért nem hisszük, hogy az egy naptári év vonatkozó adatainak elemzésén alapuló magyarázatunk eddigi elemzésünk alapján teljesen befejezettnek, kielégítőnek tekinthető. A külső vándormozgalomra vonatkozó adatok rendelkezésre állása szintén jelentősen hozzájárulna elemzésünk elmélyítése lehetőségének megnövekedéséhez. Ennek az elemzésnek, egy naptári év adatánál maradvány is ki kellene terjednie a női népességre és a mindkét nembeli népességre is és kívánatos lenne, hogy elemzéseink hosszabb történelmi periódusokra is kiterjedjenek és számos nemzetközi összehasonlítást is tartalmazzanak.

IRODALOM- ÉS FORRÁSJEGYZÉK

- [1] Arthur, B.: The ergodic theorems in demography, a simple proof. *Demography*. (Washington D.C.), 1981. évi 4. sz. 430–445. old.
- [2] Arthur, W. B. – Vaupel, J. W.: Some general relationships in population dynamics. *Population Index*. 1984. évi 2. sz. 214–226. old.
- [3] Bennett, N. G. – Horiuchi, S.: Estimating the completeness of death registration in a closed population. *Population Index*. 1981. évi 2. sz. 207–221. old.
- [4] Coale, A. J.: The growth and structure of human populations. A mathematical investigation. Princeton. New Jersey. Princeton University Press. 1972. 227 old.
- [5] Coale, A. J. – Demeny, P.: Regional model life tables and stable populations. Second Edition. Academic Press. New York. 1983. 496 old.
- [6] Couvet, Ch. – Court, Y.: La situation démographique en 1989. Mouvement de la population. INSEE. 1991. 248 old.
- [7] Demográfiai Évkönyv. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1990. és 1991. 439 old.
- [8] Grinblat, J. A.: Le vieillissement des populations mondiales: tendances démographiques récentes et futures (Megjelent: Populations âgées et révolution grise, U.C.L., Chaire Quetelet '86). Ciaco. 1990. 53–76. old.
- [9] Horiuchi, S. – Preston, S. H.: Age-specific growth rates: the legacy of past population dynamics. *Demography*. 1988. évi 2. sz. 429–442. old.
- [10] Horiuchi, S.: Assessing the effects of mortality reduction on population ageing. *Population Bulletin of the United Nations*. 1991. 31/32. sz. 38–51. old.
- [11] Ogawa, N.: Consequences of mortality change on aging. *Megjelent: Consequences of mortality trends and differentials*. United Nations. New York. (Sales No. E. 85. XIII. 1985. évi 3. sz.) 175–184. old.
- [12] Preston, S. H. – Coale, A. J.: Age structure, attrition, and accession: a new synthesis. *Population Index*. 1982. évi 2. sz. 217–259. old.
- [13] Preston, S. H. – Himes, Ch. – Eggers, M.: Demographic conditions responsible for population aging. *Demography*. 1989. évi 4. sz. 691–704. old.
- [14] Preston, S. H. – Lahiri, S.: A short-cut method for estimating death registration completeness in destabilized populations. *Mathematical Population Studies*. 1991. évi 3. sz. 39–51. old.

- [15] *Rogers, A.*: Requiem for the net migrant. *Geographical Analysis*. 1990. évi 4. sz. 283–300. old.
- [16] *Schoen, R. – Kim, Y. J.*: Covariances, roots, and the dynamics of age-specific growth. *Population Index*. 1992. évi 1. sz. 4–17. old.
- [17] United Nations: Economic and social implications of population aging. United Nations Department of International Economic and Social Affairs. New York, ST/ESA/SER. R. 1988/85. 430 old.
- [18] *Valkovics Emil*: Problems of comparability of data in international comparisons of demographic ageing. Megjelent: *Collecte et comparabilité des données démographiques et sociales en Europe*. Louvain-la-Neuve. 1995. Académia. L'Harmattan. 93–104. old.
- [19] *Valkovics Emil*: Some consideration on the speed and acceleration of the ageing process. *Working Paper 13/90*. Istituto di Ricerche sulla Popolazione. Roma. 1990. 42 old.
- [20] *Valkovics Emil*: Problems of demographic ageing in new light. In: *Materialen zur Bevölkerungswissenschaft*. Heft 75. Referate zum deutsch-polnisch-ungarischen Arbeitstreffen auf dem Gebiet der Demographie von 14. bis 18. Oktober 1991 in Wiesbaden, Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung, Wiesbaden. 1992. 241–270. old.
- [21] *Wunsch, G.*: Relations générales entre mouvement et structure démographiques: Synthèse des méthodes et applications récentes. *Revue Européenne de Démographie*. 1990. évi 5. sz. 71–89. old.

TÁRGYSZÓ: Demográfia.

SUMMARY

The contribution presents, evaluates and compares four recently elaborated quantitative procedures for estimating the immediate determinants of changing age structures. Two of them are used for evaluating the immediate determinants of changing proportions of populations of different age-groups and two of them are used for showing the immediate determinants of changing (or different) mean ages of populations studied.

One from two methods used for evaluating the immediate determinants of changing proportions of populations of different age-groups, the method of comparative population projections was already presented in different publications and used by different authors at rather many occasions. The second from these methods, the method of decomposing the changing proportions of populations of different single year or larger age-groups based on age-specific growth rates and their components was almost unknown till now and was not used (except two cases) for practical analytical purposes.

These methods were not used at all (till now) for the purposes of quantitative evaluation of the influence of demographic factors on changing dependency ratios. This contribution presents an attempt of such an evaluation using the necessary data for the Hungarian male population at the beginning, at the end and in the middle of 1990.

The two methods used for determining mean ages of populations studied are also presented mainly because of their importance for evaluating the real tendencies of the changing population age structures. The first of these last two methods is the method of decomposition of differences of changing mean ages based on crude vital rates and on mean ages of populations producing the vital events. The second method is the method of decomposing the differences of changing mean ages based on age-specific growth rates and their components. The presentation of both of them is illustrated by worked examples.

The explanation of changing young age dependency ratio, elderly dependency ratio and senility rate is realized by using the method of decomposing the changing proportions of populations of different age-groups based on age-specific growth rates and their components: the growth rates of corresponding birth numbers in the past and the rate of change of corresponding probabilities of surviving.

MUNKANÉLKÜLI PÁLYAKEZDŐK A FŐVÁROSBAN ÉS PEST MEGYÉBEN

A fiatal munkanélküliek között a pályakezdők sajátos réteget alkotnak. Kikerülve az iskolapadból munkatapasztalattal nem rendelkeznek, így a munkaerőpiacon eleve gyengébb pozícióból versenyezhetnek, mint gyakorlatlan rendelkező, idősebb társaik.

Az 1970-es évek népesedéspolitikai intézkedéseinek nyomán született nagy létszámú korosztályok tagjai a 90-es években léptek munkaképes korba, és jelentkeztek elhelyezkedési igényeikkel a munkaerőpiacon. A fiatal (15–25 éves) munkaképes korú népesség 1990 és 1994 között folyamatosan nőtt a fővárosban és Pest megyében: számuk az 1995. év elején 333,6, illetve 173,8 ezer volt, az 1990. év elejénél 28,0, illetve 27,9 ezerrel több, viszont a megelőző évinél 17 ezerrel kevesebb, illetve 4,6 ezerrel több volt. A gazdasági életben ebben az időszakban zajló változások következtében a munkavállalás lehetősége a fővárosban és Pest megyében is beszűkült, a foglalkoztatottak száma nagymértékben visszaesett, s így a fiatalok munkába lépési esélyei is romlottak. Az elmúlt év végén ez utóbbiak közül került ki a megyében élő munkanélküliek 27 százaléka, 8918 fő, a fiatal állásnélkülieknek 45 százalékát a Pest megyei pályakezdők tették ki.

1995. december végén a regisztrált munkanélkülieknek Budapesten több mint egynegyede (14 378 fő), Pest megyében minden nyolcadik (országosan minden kilencedik) pályakezdő volt.

Pest megyében az 1995. december 20-i zárónapon 4042, az egy évvel korábbinál 15 százalékkal kevesebb állás nélküli pályakezdőt regisztráltak, számuk az országos átlagnál (9,0 %) nagyobb mértékben csökkent.

1995-ben a fővárosban havonta átlagosan az egy évvel korábbinál 16 százalékkal kevesebb pályakezdő munkanélkülit regisztráltak, jóllehet számuk decemberben 7997 volt, s ez csak 4 százalékkal alacsonyabb az 1994. év végénél. A budai kerületekben regisztrálták a pályakezdő munkanélküliek 31 százalékát, az itt lakó munkaképes korú fiatalok 28 százalékos arányával szemben. Így ezer fiatal munkaképes korú lakosra a fővárosban 24, ezen belül Budán 26, Pesten 23 pályakezdő munkanélküli jutott. A pályakezdők ezer megfelelő korú népességen belüli hányada a belső (V., VI., VII., VIII.) kerületekben az átlagosnál jóval alacsonyabb (15), míg Pest peremkerületeiben, közülük is főleg a déli (XVIII., XX., XXIII.) kerületekben (30), valamint Csepelen jelentősen meghaladja azt.

A Pest megyei és a fővárosi pályakezdő munkanélküliek iskolai végzettség szerinti összetétele alapján egyértelműen megállapítható, hogy a fiatalok iskolázottsági szintjének emelkedésével munkanélkülivé válásuk veszélye csökken. 1995. december végén a megyében regisztrált pályakezdő munkanélküliek között legmagasabb a szakmunkásképzőt, a szakközépiskolát és a gimnáziumot végzettek, legkisebb az egyeteméről és a főiskoláról kikerülők aránya; a fővárosban regisztrált pályakezdők 4 százaléka rendelkezett felsőfokú iskolai végzettséggel, 6–6 százaléka technikus, illetve szakiskolai oklevéllel, 16 százaléka szakmunkás-bizonyítvánnyal, 25 százaléka szak-középiskolában, 43 százaléka pedig gimnáziumban végzett.

A fővárosi pályakezdő munkanélküliek között a nők valamivel nagyobb arányban képviseltetik magukat, mint a férfiak. Ennek oka, hogy a jelentős számú gimnáziumi végzettségűek többségét ők alkotják.

Munkanélküliségük okáról kérdezve a budapesti pályakezdő fiatalok 16 százaléka a szakképzettség hiányát, egyharmaduk viszont a tanult szakmájában mutatkozó munkaerő-piaci túlkínálatot jelölte meg. További 4083 fő vélte úgy (fele-fele arányban), hogy munkába lépése, amennyiben el szeretne helyezkedni, nem ütközne nehézségbe, illetve azt valamilyen egyéb ok nehezíti. Feltehetően e két utóbbi csoportba regisztráltak többségét a felsőfokú tanintézetekben továbbtanulni szándékozók alkotják.

Azokat a fiatal munkanélkülieket, akik közép- vagy felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkeznek és azt legfeljebb másfél évvel azelőtt szerezték meg, mint amikor munkanélküliként regisztráltatták magukat, a Foglalkoztatási törvény szerint munkanélküli segély illeti meg. A segély 3 hónapos várakozási idő után maximum 6 hónapig

fizethető. A támogatás fix összegű, melynek nagyságát 1995. június 30-ig a minimálbér 75 százalékában, majd ezután a legkisebb öregségi nyugdíj 80 százalékában határozták meg. (Ennek megfelelően 1995 decemberében a segély összege 6720 forint volt, az egy évvel korábbi 7875 forintra szemben.) 1995-ben a fővárosban – az előző évvel közel azonos – havonta átlagosan 3810 fő részesült segélyben, a nyilvántartásba vett pályakezdőkön belüli arányuk meghaladta az 50 százalékot.

A munkaügyi szakemberek véleménye szerint a segély passzivitásra, várakozásra ösztönzi a fiatalokat éppen, akkor, amikor a legaktívabban kellene állást keresniük. Emiatt a pályakezdők támogatásának e formáját 1996-ban megszüntetik, s a felszabaduló pénzeszközöket a támogatás aktív formáinál – például képzésre, bértámogatásra, gyakornoki rendszer kialakítására – kívánják felhasználni.

Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközöként ismert bértámogatás a pályakezdők munkavállalását csak kismértékben segítette a fővárosban, annak ellenére, hogy az adótörvényekben biztosított kedvezményeken túl a munkáltatók részére középfokú végzettségűek foglalkoztatásához havonta 25 ezer forint, felsőfokú végzettségűek foglalkoztatásához 30 ezer forint támogatást adtak. Az év első tíz hónapjában havonta átlagosan 64 pályakezdő fiatalot foglalkoztattak bértámogatással, s ez lényegében a pályakezdő munkanélküliek 1 százalékát sem érte el.

Nagy igény mutatkozott Budapesten a munkanélküliek átképzésére, továbbképzésére. A fővárosban e célra 1995-ben 858 millió forint állt rendelkezésre; ebből 15 223 fő tanulásának költségeit biztosították, s közöttük a pályakezdő fiatalok száma 6113 volt. A munkaerő-piaci képzésekben a pályakezdők több mint háromnegyede vett részt, míg a nem pályakezdőknek csupán egyötöde.

A fővárosi munkanélküliek oktatása jelenleg 152 intézményben folyik. A képző intézmények többsége (105) oktatási vállalkozás, viszonylag kevés (25) a közép- és felsőfokú oktatási intézmény, ezenkívül az alapítványok, a civil és az érdekképviseleti szervek száma is.

1995 decemberében a Pest megyei pályakezdők 54 százaléka (2201 fő) fizikai – döntően szakképzettséget igénylő – munkát keresett. A szellemi munkakörben elhelyezkedni kívánók közel fele ügyintézői, a fennmaradó hányad túlnyomó része pedig ügyviteli alkalmazotti állást vállalna.

A regisztrált pályakezdő munkanélküliek számának havonkénti változása összefügg az iskolaév befejezésével: azt követően nagy létszámban és szinte azonos időben jelennek meg a munkaerőpiacon. A középiskolát végzett fiatalok körében elterjedt gyakorlat, hogy biztonsági okból bejelentkeznek a munkaügyi központok kirendeltségein, és nem várják meg főiskolai, egyetemi felvételük eredményét: a pályakezdők száma Pest megyében az 1995. augusztusi 4382 főről decemberre 4042 főre esett vissza.

Az 1995. december végi adatok szerint Pest megyében a regisztrált pályakezdők 65 százaléka (2630) részesült munkanélküli-ellátásban, 9,6 százalékkal több, mint az előző év azonos időpontjában. A munkanélküli-juttatás ideje átlagosan 66 napot tett ki.

A Pest Megyei Munkaügyi Központ tapasztalatai szerint a pályakezdő segélyen lévő fiatalok többsége igyekszik azt jogosultsága teljes vagy megközelítően teljes időszakáig igénybe venni, és már nem törekszik olyan intenzitással elhelyezkedni, mint az ellátásban nem részesülő társaik. Ugyanakkor munkába állásukat nehezíti, hogy a munkaadók azonos feltételek mellett többnyire a nagyobb gyakorlattal, többféle szakképzéssel és nyelvismerettel rendelkező munkaerőkhöz ragaszkodnak. Munkanélküli-segélyezésük 1996 második felétől megszűnik. A munkanélküli-segélynél hatékonyabb eszköznek bizonyulnak a Foglalkoztatási Alapból finanszírozott támogatások. Ezek 1995-ben Pest megyében összességében 2949 főt érintettek, a megelőző évi 3393-mal szemben.

A támogatási formák közül a szakképesítést nyújtó képzésben részt vevők száma 1995-ben havonta 130 és 1700 fő között változott. A képzés leginkább a fizikai szakmákra irányult; a lányok többnyire a varrónői, segédápolói és házvezetónői, míg a fiúk több mint 20 foglalkozás közül választhattak. A képzés zöme tanfolyami formában történt, és mód nyílt egyénileg választott szakma vagy szakismeret elsajátítására is.

Korábban a pályakezdők képzését teljes egészében finanszírozta a Munkaügyi Központ, s a résztvevők függetlenül attól, hogy korábban segélyben részesültek, a képzés időtartama alatt keresetpótló juttatást is kaptak. Ez azonban az 1995. július 1-jei hatállyal életbe lépő új támogatási rendszerrel megszűnt. A pályakezdők képzését némileg most is támogatja a Munkaügyi Központ, de a költségek egy részét már a fiataloknak is vállalniuk kell.

A foglalkoztatást bővítő bértámogatásban a pályakezdőket alkalmazó munkáltatók részesülhetnek. Az általuk foglalkoztatottak (számuk havonta 50 és 190 között ingadozott) munkabérének felét, illetve teljes összegét átvállalja a Foglalkoztatási Alap.

A közhasznú munkát végzők – 1995-ben átlagosan 28 fő – a lakosságot, illetve a települést érintő közfeladatok (például parkok rendezése, önkormányzatok szociális feladatainak végzése stb.) ellátásában vesznek részt.

1993 közepétől, amikor a regisztrált állás nélküliek táboraiban belül a pályakezdők aránya 10 százalék fölé emelkedett, a Munkaügyi Minisztérium meghirdette a fiatalok képzését, elhelyezkedését segítő „Adj esélyt” programot.

Ennek keretében már a középiskolákban informálják az érdekelteket az üres álláshelyekről, a képzés, önképzés lehetőségeiről. A munkáltatók részéről egyértelműen a feldolgozóipar kínálja a legtöbb álláshelyet, döntően fizikai állománycsoportban.

A Fővárosi Munkaügyi Központ 1995-ben 360 munkáltató megkeresésével reprezentatív felmérést hajtott végre. Ebből kitűnik, hogy a megkerdezett cégek a létszámcsökkentés mellett a foglalkoztatottak körében folyamatos minőségi cserét hajtanak végre. Általában olyan munkaerőt alkalmaznak a távozók helyett, akik többféle szakképzettséggel, nyelvismerettel és szakmai gyakorlattal is rendelkeznek. Ezek az igények azt is jelzik, hogy nem szívesen vesznek fel pályakezdőt, s közöttük is kisebb esélyük van a szakképzetlen gimnáziumi végzettségűeknek.

A felmérés adatai szerint 1995. I. félévében a megkerdezett gazdálkodó szervezetek egyharmada alkalmazott pályakezdőt, 1995. II. félévére, illetve 1996. I. félévére pedig a cégek közel fele jelezte ilyen értelmű szándékát. Ezek a munkáltatók új álláshelyeik 22 százalékát kívánják pályakezdővel betölteni. Ez kedvezőnek ítéltető, mivel a foglalkoztatás tervezett mértéke felülmúlja a pályakezdők munkanélküliek körében képviselt arányát, amely 1995. decemberben 15 százalékot tett ki.

1995-ben 1663 tanfolyamot hirdettek meg, s létszámhiány miatt meghíúsult 1114 tanfolyam indítása, ami jelzi, hogy szükségessé vált a rendszer átalakítása. A képzések szakiránya rendkívül szerteágazó: számítógépes és nyelvi képzések, továbbá kereskedelmi, reklám, marketing, pénzügyi és számviteli, idegenforgalmi, vámügyi, szállítmányozási, vendéglátó és élelmiszeripari, közlekedési, építő- és szakipari, javító-szolgáltató tevékenységekhez kapcsolódó szakmai képzések folytak. A humán szféra területéről többek között pedagógiai, pszichológiai, szociális asszisztensi, valamint házi betegápolói képzés működik. A korábbi évekhez hasonlóan igen nagy volt az igény a nyelvi képzések iránt. Különösen a pályakezdők körében kedveltek a számítógép és nyelv, illetve valamilyen szakma és nyelv párosítással működő tanfolyamok.

B. B.-né – S. S.-né

A NEMZETISÉGI OKTATÁS HELYZETE BUDAPESTEN

Az 1990. évi népszámlálás időpontjában 23,7 ezer fő, a fővárosban élők 1,2 százaléka vallotta magát valamilyen nemzetiség tagjának. A kisebbségek legnagyobb hányada, mintegy egyharmada cigány. A nemzetiségi népesség több mint egytizedét a német, 5,3 százalékát a román, 3,4 százalékát a szlovák, 1–2 százalék körüli hányadát a horvát, illetve a szerb nemzetiségűek adták, több mint kétötödük pedig egyéb, nem részletezett nemzetiség tagjai közé sorolta magát.

A nemzetiségi oktatás a magyar oktatási rendszer szerves részeként működik. Budapesten az 1995/96-os tanév elején a törvény által meghatározott 13 nemzetiségi nyelv közül öt kisebbségi nyelven (görög, horvát, német, szerb és szlovák) kezdődött el a tanítás, összesen mintegy 1800 diák (óvodás) részvételével. Legnagyobb számban – a gyerekek kétharmada – a német nemzetiségi oktatásban vesznek részt, s ezt követi sorrendben a szlovák (11,8%), a horvát (11,5%), a szerb (9,7 %) és a görög (1,3 %).

A kisebbségi oktatási intézmények döntő többségének fenntartása az önkormányzatok feladata, az utóbbi években azonban már megjelentek az egyházak, felekezetek és az alapítványok is.

1995 őszén az 555 fővárosi óvoda közül mindössze 9 működött nemzetiségi óvodaként, kettővel több az előző évinél. Az intézmények nagyobb részt német nyelvűek, közülük 1–1 a VI., a XII., és a XIV., 2–2 pedig a III. és a XXIII. kerületben működik, ezeken kívül 1–1 szerb és szlovák óvoda üzemel a VII., illetve a XIII. kerületben. A fővárosban működő óvodák közül 8-nak önkormányzat, 1-nek pedig (a XII. kerületi német óvodának) alapítvány a fenntartója.

A nemzetiségi óvodák férőhelyeinek folyamatos csökkenése megállt, és az elmúlt, 1995-ös évben az egy évvel korábbihoz képest 11 százalékos növekedés következett be.

1995 októberében Budapesten a nemzetiségi óvodákba 693 gyermeket írtak be, 255-tel többet, mint egy évvel korábban. A budapesti óvodásoknak mindössze 0,6 százaléka, 348 gyermek vett részt a kisebbségi óvodák nemzetiségi nyelvi foglalkozásain, 28-cal több, mint 1994-ben. Az érdeklődés szinte teljes egészében és növekvő mértékben a német nyelvi oktatás iránt jelentkezik. A gyermekek valamivel több mint egynegyede ún. tannyelvű – ahol a tanítás nemzetiségi nyelven történik – (ezen belül 74 százaléka német, 13–13 százaléka szlovák, illetve szerb), közel háromnegyede pedig a német kisebbségi nyelvet oktató csoportokban nyert elhelyezést.

1995-ben Budapest óvodáiban a nemzetiségi gyermekcsoportok száma 18,2-del nagyobb, mint egy évvel korábban. A csoportok átlagos létszáma 19 fő.

Ennek keretében már a középiskolákban informálják az érdekelteket az üres álláshelyekről, a képzés, önképzés lehetőségeiről. A munkáltatók részéről egyértelműen a feldolgozóipar kínálja a legtöbb álláshelyet, döntően fizikai állománycsoportban.

A Fővárosi Munkaügyi Központ 1995-ben 360 munkáltató megkeresésével reprezentatív felmérést hajtott végre. Ebből kitűnik, hogy a megkerdezett cégek a létszámcsökkentés mellett a foglalkoztatottak körében folyamatos minőségi cserét hajtanak végre. Általában olyan munkaerőt alkalmaznak a távozók helyett, akik többféle szakképzettséggel, nyelvismerettel és szakmai gyakorlattal is rendelkeznek. Ezek az igények azt is jelzik, hogy nem szívesen vesznek fel pályakezdőt, s közöttük is kisebb esélyük van a szakképzetlen gimnáziumi végzettségűeknek.

A felmérés adatai szerint 1995. I. félévében a megkerdezett gazdálkodó szervezetek egyharmada alkalmazott pályakezdőt, 1995. II. félévére, illetve 1996. I. félévére pedig a cégek közel fele jelezte ilyen értelmű szándékát. Ezek a munkáltatók új álláshelyeik 22 százalékát kívánják pályakezdővel betölteni. Ez kedvezőnek ítéltető, mivel a foglalkoztatás tervezett mértéke felülmúlja a pályakezdők munkanélküliek körében képviselt arányát, amely 1995. decemberben 15 százalékot tett ki.

1995-ben 1663 tanfolyamot hirdettek meg, s létszámhiány miatt meghíúsult 1114 tanfolyam indítása, ami jelzi, hogy szükségessé vált a rendszer átalakítása. A képzések szakiránya rendkívül szerteágazó: számítógépes és nyelvi képzések, továbbá kereskedelmi, reklám, marketing, pénzügyi és számviteli, idegenforgalmi, vámügyi, szállítmányozási, vendéglátó és élelmiszeripari, közlekedési, építő- és szakipari, javító-szolgáltató tevékenységekhez kapcsolódó szakmai képzések folytak. A humán szféra területéről többek között pedagógiai, pszichológiai, szociális asszisztensi, valamint házi betegápolói képzés működik. A korábbi évekhez hasonlóan igen nagy volt az igény a nyelvi képzések iránt. Különösen a pályakezdők körében kedveltek a számítógép és nyelv, illetve valamilyen szakma és nyelv párosítással működő tanfolyamok.

B. B.-né – S. S.-né

A NEMZETISÉGI OKTATÁS HELYZETE BUDAPESTEN

Az 1990. évi népszámlálás időpontjában 23,7 ezer fő, a fővárosban élők 1,2 százaléka vallotta magát valamilyen nemzetiség tagjának. A kisebbségek legnagyobb hányada, mintegy egyharmada cigány. A nemzetiségi népesség több mint egytizedét a német, 5,3 százalékát a román, 3,4 százalékát a szlovák, 1–2 százalék körüli hányadát a horvát, illetve a szerb nemzetiségűek adták, több mint kétötödük pedig egyéb, nem részletezett nemzetiség tagjai közé sorolta magát.

A nemzetiségi oktatás a magyar oktatási rendszer szerves részeként működik. Budapesten az 1995/96-os tanév elején a törvény által meghatározott 13 nemzetiségi nyelv közül öt kisebbségi nyelven (görög, horvát, német, szerb és szlovák) kezdődött el a tanítás, összesen mintegy 1800 diák (óvodás) részvételével. Legnagyobb számban – a gyerekek kétharmada – a német nemzetiségi oktatásban vesznek részt, s ezt követi sorrendben a szlovák (11,8%), a horvát (11,5%), a szerb (9,7 %) és a görög (1,3 %).

A kisebbségi oktatási intézmények döntő többségének fenntartása az önkormányzatok feladata, az utóbbi években azonban már megjelentek az egyházak, felekezetek és az alapítványok is.

1995 őszén az 555 fővárosi óvoda közül mindössze 9 működött nemzetiségi óvodaként, kettővel több az előző évinél. Az intézmények nagyobb részt német nyelvűek, közülük 1–1 a VI., a XII., és a XIV., 2–2 pedig a III. és a XXIII. kerületben működik, ezeken kívül 1–1 szerb és szlovák óvoda üzemel a VII., illetve a XIII. kerületben. A fővárosban működő óvodák közül 8-nak önkormányzat, 1-nek pedig (a XII. kerületi német óvodának) alapítvány a fenntartója.

A nemzetiségi óvodák férőhelyeinek folyamatos csökkenése megállt, és az elmúlt, 1995-ös évben az egy évvel korábbihoz képest 11 százalékos növekedés következett be.

1995 októberében Budapesten a nemzetiségi óvodákba 693 gyermeket írtak be, 255-tel többet, mint egy évvel korábban. A budapesti óvodásoknak mindössze 0,6 százaléka, 348 gyermek vett részt a kisebbségi óvodák nemzetiségi nyelvi foglalkozásain, 28-cal több, mint 1994-ben. Az érdeklődés szinte teljes egészében és növekvő mértékben a német nyelvi oktatás iránt jelentkezik. A gyermekek valamivel több mint egynegyede ún. tannyelvű – ahol a tanítás nemzetiségi nyelven történik – (ezen belül 74 százaléka német, 13–13 százaléka szlovák, illetve szerb), közel háromnegyede pedig a német kisebbségi nyelvet oktató csoportokban nyert elhelyezést.

1995-ben Budapest óvodáiban a nemzetiségi gyermekcsoportok száma 18,2-del nagyobb, mint egy évvel korábban. A csoportok átlagos létszáma 19 fő.

1. tábla

A nemzetiségi óvodák főbb adatai

Megnevezés	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.
	október 15-én				
Nemzetiségi óvoda	6	7	7	7	9
Férőhely	566	685	571	488	648
Beírt gyermek	617	652	628	526	693
Nemzetiségi nyelvi foglalkozásban részt vevő gyermek	239	263	314	320	348
Ebből:					
német	213	249	308	307	324
szerb	15*	12	6	-	12
szlovák	11	2	-	13	12
tannyelvű oktatásban részesülő	.	68	72	80	95
nyelvoktatásban részesülő	.	195	242	240	253
Nemzetiségi gyermekcsoport	.		15	16	18
Nemzetiségi nyelvi foglalkozást végző óvodapedagógus	22	15	17	20	22

* Horvát és szerb együtt.

A főváros óvodáiban a kisebbségi képzés személyi feltételei javultak: a részt vevő gyermekek számának növekedése mellett a nemzetiségi nyelvi foglalkozást vezető óvodapedagógusok száma 10 százalékkal nőtt, így egy nyelvi foglalkozást tartó óvónőre az 1994. évihez hasonlóan 16 gyermek jut.

Az oktatási struktúra következő fázisában, a budapesti általános iskolákban az 1995/96-os tanév elején 14 (1 görög, 1 horvát, 9 német, 1 szerb, 2 szlovák) nemzetiségi iskolában kezdődött el a tanítás, 3-mal többen, mint az 1994/95-ös tanévben. 1995 őszén a fővárosban a nemzetiségi általános iskolákban 5637 fő tanult, közülük nemzetiséginyelv-oktatásban 951 diák, a budapesti általános iskolások kevesebb mint 1 százaléka vett részt. A tanulók többsége, kétharmada német nemzetiséginyelv-oktatásban részesül, számuk az utóbbi 5 évben jelentősen, közel kétszeresére nőtt. Őket követik 14 százalékos aránnyal a szlovák nemzetiségi nyelvi oktatásban részt vevők, számuk megközelítően egyharmadával gyarapodott.

2. tábla

A nemzetiségi általános iskolák főbb adatai a tanév elején

Megnevezés	1991/92.	1992/93.	1993/94.	1994/95.	1995/96.
Nemzetiségi iskola	7	7	10	11	14
Összes tanuló	2 710	2 916	4 194	4 624	5 637
Nemzetiségi oktatásban részt vevő	645	436	780	844	951
Ebből:					
görög	22	21	25	22	23
horvát	173*	91	105	106	86
német	349	129	427	496	624
szerb	.	94	94	85	87
szlovák	101	101	129	135	131
tannyelvű osztályban	287	311	353	339	327
kétnyelvű osztályban	173	52	291	320	454
nyelvet oktató osztályban	185	73	136	185	170
Nyelvcsoport	46	38	61	75	71
Nemzetiséginyelv-oktató	28	28	31	40	45

* Horvát és szerb együtt.

A nemzetiségi oktatási intézményekben különböző típusú oktatási formák vannak. Tannyelvű oktatás Budapesten összesen 4 intézményben (a VI. kerületi német, a VII. kerületi horvát, a VIII. kerületi szerb és a XIII. kerületi szlovák iskolában) van. Ilyen jellegű képzésben 327 diák (86 horvát, 36 német, 87 szerb, 118 szlovák), a nemzetiségi nyelvet tanulók 34 százaléka vesz részt. Kétnyelvű oktatásában 454 német nemzetiségű tanuló részese, ők egyes tárgyakat kisebbségi nyelven, más tárgyakat pedig magyar nyelven tanulnak. Nyelvet oktató iskolákban – ahol a tanulók másodnyelvként tanulják a nemzetiségi nyelvet – 170 főt képeznek, a nemzetiségi nyelvet tanulók közel egyötödét.

Az 1995/96-os tanév elején a főváros nemzetiségi alapfokú oktatási intézményeiben a kisebbségi nyelvcsoporthoz 71 (ebből 4 görög, 8 horvát, 44 német, 5 szerb, 10 szlovák), a tavalyinál 4-gyel kevesebb.

A nemzetiségi pedagógusellátásban javulás nem tapasztalható. Egy nemzetiségi pedagógusra ebben a tanévben 19 tanuló jut, ugyanannyi, mint egy évvel korábban.

Az 1995/96-os tanévben Budapesten az előző tanévhez hasonlóan 4 nemzetiségi gimnázium (a VII. kerületi Horvát Gimnázium, a VIII. kerületben a Szerb Tanítási Nyelvű Gimnázium, a XIII. kerületben a Szlovák Tanítási Nyelvű Általános Iskola és Gimnázium, valamint a XX. kerületi Német Nemzetiségi Gimnázium és Kollégium) működik, valamennyit a fővárosi önkormányzat tartja fenn.

3. tábla

A nemzetiségi gimnáziumok főbb adatai

Megnevezés	1991/92.	1992/93.	1993/94.	1994/95.	1995/96.
	tanév elején				
Gimnázium	3	3	4	4	4
Tanuló	425	464	471	493	492
Ebből:					
horvát	134*	148*	95	102	121
német	210	231	227	224	228
szerb	.	.	77	88	75
szlovák	81	85	72	79	68
Osztályterem	20	23	26	28	32
Osztály	20	23	24	26	24
Pedagógus	60	66	74	76	73

* Horvát és szerb együtt.

Ezekben az intézményekben kizárólag tannyelvű képzést folytatnak. Az 1995/96-os tanév diáklétszáma az előző tanévvel szinte azonos, s a fővárosban tanuló gimnazisták közel 2 százaléka. A német és a horvát középiskolások száma az előző tanévhez képest valamelyest nőtt, a szlovák és a szerb kisebbségieké viszont csökkent.

A nemzetiségi gimnáziumok tárgyi és személyi feltételei kedvezőbbek, mint a főváros gimnáziumaiban összességében. A nemzetiségi gimnáziumokban egy osztályteremre átlagosan 15 tanuló jut a tavalyi 18-cal és a Budapest egészére jellemző 27-tel szemben. Az egy osztályra és az egy pedagógusra jutó diáklétszám évek óta alig változott: 21, illetve 7 fő, a fővárosi gimnáziumok 31, illetve 10 fős átlagával szemben.

A középfokú oktatás keretében Budapesten a VIII. kerületben egy önkormányzati fenntartású szlovák nemzetiségi tagozatos szakközépiskola is működik (Budapesti Pedagógiai Szakközépiskola), kétnyelvű oktatásban részesülő diákjainak létszáma évről évre csökken: 1991 és 1995 között 36-ról 11 főre esett vissza.

D. M.

DR. DÁVID ZOLTÁN (1923–1996)

1996. augusztus 10-én, 74. életében eltávozott dr. Dávid Zoltán a Központi Statisztikai Hivatal Levéltárának nyugalmazott igazgatója, a történész és demográfus. Véget ért egy gazdag, tartalmas, írjuk le bátran, hívő élet. Alkotó ereje teljében, új tervei megvalósítása közben ragadta el a halál.

Dávid Zoltán életútja a Piarista Gimnáziumból a jogi diploma megszerzése után az Országos Levéltárba vezetett, ahol különösen a XVI–XVIII. századi népesség- és gazdaságtörténet szempontjából hasznosítható forrásismeretekre tett szert.

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárában (1958-ban) első feladatul statisztikai jellegű kiadványok szerkesztését kapta, és a Történeti Statisztikai Közlemények (1960-tól Évkönyv) szerkesztőbizottsági titkára lett. Igényessége és lelkiismeretessége hamarosan közismertté vált. Szigorú szerkesztő volt, közeli munkatársai azonban meggyőződhetnek hamar arról, hogy őnmaga legszigorúbb lektora. 1964-től a Könyvtár történeti statisztikai kutatócsoportjának munkájában vett részt, és idővel annak vezetője is lett.

A hatvanas években megválasztották a Magyar Tudományos Akadémia történeti demográfiai munkabizottsága titkárának, és a Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztályának is tagjává lett. Az ELTE Történeti Segédtudományok Tanszékén külső előadóként oktatott.

1971-ben napirendre került a Központi Statisztikai Hivatal Levéltárának megszervezése. Az igazgatói feladatok ellátására a Hivatal vezetése Dávid Zoltánt találta alkalmasnak. Levéltár-igazgatóként megvetette az új levéltár alapjait, tisztázta a működés feltételeit, kialakította a gyűjtőkört, részt vett a szervezeti és működési szabályzat elkészítésében, a Hivatal iratkezelési problémáinak rendezésében, és mindenekelőtt több mint 3000 iratfolyóméter levéltári anyagot gyűjtött be a Hivatal korábbi működésének és tevékenységének idejéből. Megszervezte a legértékesebb és pótolhatatlan levéltári anyagok folyamatos mikrofilmlezését, az ország más levéltárainak statisztikai iratanyagát a Hivatal Levéltárába összpontosította,

mintegy megteremtve a központi statisztikai levéltár bázisát.

Nyugállományba vonulása után hosszabb ideig visszavonultságban élt, majd a rendszerváltás után friss alkotókedvvel munkához látott újólág. Szinte havonta fejezett be újabb és újabb tanulmányt, vállalt előadásokat és megbízásokat. Munkájának elismeréseként 1992-ben megkapta a Hivatal által adományozott Fényes Elek Emlékérmét, melyet a Hivatal fennállásának 125. évfordulója alkalmából rendezett ünnepi ülésen egykori barátjától és iskolatársától, Antall József miniszterelnöktől vehetett át.

Tudományos munkásságának középpontjában a magyarság múltjának és jelenének számszerűen mérhető adatai álltak. Mindig a lehető legpontosabb mutatók kimunkálására törekedett, a forrásérték megállapításában pedig kivételes biztonsággal mozgott.

1960-ban *Dányi Dezsővel* állította össze a II. József által elrendelt első magyarországi népszámlálás fellelhető megyei összeírásainak anyagát, amely ma már nélkülözhetetlen, különös tekintettel a társszerzővel közösen írt alapos tanulmányra és a kötethez kapcsolt melléletekre.

Új szemléletet érvényesített a hazai városfejlődés tanulmányozásában, az általában elfogadottnál jelentősen magasabbra (14–15 %) téve a XVIII. század végi és a XIX. század eleji városi lakosság arányát. Gazdagította az orvos- és járványtörténet irodalmát az 1738–1743. évi pestisjárvány Bihar megyei és országos, valamint az 1831. évi kolerajárvány országos adatainak feldolgozásával. Önálló kötetben jellemezte a családok nagyságát és összetételét a XVIII. századi veszprémi püspökség területén, gazdaságtörténeti elemzéseire pedig szép példa a II. József-féle első kataszteri felmérés országos, regionális és település-szintű adatainak ismertetése, amely munka a magyar mezőgazdaság-történet alapvető dokumentumává vált. Szívéhez legközelebb az a tanulmány állt, amelyben Bihar megye különböző falvaiban élő 29 családfő gazdálkodásának mikroszintű részletezésével a parasztgazdaságok pénzügyi mérlegét mutatta be.

Alapvető jelentőségű és módszertanában példaértékű Dávid Zoltánnak az a munkája, amelyben a magyarság törökkori veszteségeit becsülte meg, korrigálva egyszersmind a korábban megállapított hibás, de sajnos történelmi köztudatunkba mélyen beépült, erősen túlzó adatokat. Az 1850. évi erdélyi népszámlálás forrásanyagának feldolgozása és a bevezető tanulmány szikár adatsorai csak 1994-ben kerülhettek az érdeklődők kezeihez.

Munkásságának másik fő vonulata – ezt már az erdélyi népszámlálással kapcsolatos feldolgozás is jelzi – a Kárpát-medence nemzetiségi összetételének vizsgálata volt. 1969-ben a *Magyar Hírek*, a Magyarok Világszövetségének lapja, felkérte a világban élő magyarok számának megállapítására. Cikksorozata revelációként hatott. 1973-ban az akkori MSZMP

Központi Bizottság megkeresésére gazdag anyagot állított össze a szomszédos országokban élő magyarságról, a Külügyi Intézet részére pedig előrejelzéseket készített a szomszédos országokban élő magyarok számának 2000-ig várható alakulásáról is.

Életműve előtt tisztelegve kell meghajolnunk. Tudományos tevékenységével a magyar történeti statisztika nagyhatású, szemléletet változtató művelője volt, aki a legmodernebb kutatási irányvonalak technikái mentén vizsgálódott. Levéltár-igazgatóként a történeti értékű iratanyagok megbecsülésére, a levéltárosi munka hangyszorgalmának értékelésére nevelte kollégáit. Emberként és barátként pedig az emberi ideálok szépségében való őszinte hitet hagyta ránk örökül.

Dr. Jeney Andrásné

MAGYAR SZAKIRODALOM

ERDÉLY ETNIKAI ARCULATÁNAK VÁLTOZÁSA

(Teleki László Alapítvány Könyvtára. Kisebbségi Adattár V. Budapest. 1996. 107 p. + 17 táblázat)

A Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézetének Könyvtára a jelenkori magyar (és egyben erdélyi) demográfiatörténet egyik legnagyobb adósságát törlesztette, amikor Kisebbségi Adattár sorozatának ötödik – Nyárády R. Károly és Varga E. Árpád elemzése az 1977. évi népszámlálásról alcímű – köteteként megjelentette Nyárády R. Károly 1983-ban készült tanulmányát. Ez az írás ugyanis a romániai magyarság népesedési viszonyainak az egyik legfontosabb, már-már forrásértékű alpműve. Jómagam a romániai népszámlálási adatok tanulmányozásakor, 1986-ban találkoztam először ezzel a csak kézirat formában hozzáférhető elemzéssel, s megdöbbentett, hogy erről a témáról létezik ilyen színvonalas anyag, amely azonban csak a legszűkebb szakmai körökben volt ismert. Ez az a mű, amelyre nagyon sokan hivatkoztak, de csak kevesen olvasták el, s ez abból is látszott, hogy megállapításait, következtetéseit néha pontatlanul idézték, sőt néhol félreértelmezték. Ahhoz, hogy ezt a furcsa jelenséget, s Nyárády munkásságának jelentőségét megértsük, egy kicsit régebbre kell visszamennünk.

A két világháború közötti romániai magyarság nemzetiségstatisztikai és népesedési viszonyait az akkori kutatók (Jakabffy Elemér, Jakabffy Imre, Fritz László, Venczel József, Kovács Alajos, Rónai András és mások) alaposan feltérképezték és kielemezték, meglehetősen jó források felhasználásával. A második

világháború után azonban ezt a feladatot hosszú ideig senki sem tudta felvállalni, mert az alapvető adatok hiánya a komolyabb elemzéseket lehetetlenné tette. Mind a romániai, mind a hazai kutatók csak megyei bontásban ismerték a román népszámlálások anyanyelvi és nemzetiségi adatait, de a népmozgalmi nemzetiségi adatok még Romániára összesítve sem voltak ismertek. Megakadályozta az ilyen irányú kutatásokat az is, hogy a „szocialista internacionalizmus”-ra hivatkozva hivatalosan sem nézték jó szemmel ezeket. Dávid Zoltán készített ugyan a Minisztertanács felkérésére egy – „Szolgálati használatra” minősített – összeállítást a szomszéd országokban élő magyarok számáról. (A nyugati magyar emigrációban sem készült – talán *Illyés Elemér*t leszámítva – tudományos színvonalú feldolgozás ebben a témában.)

A fentiek alapján egyáltalán nem véletlen – bár így is ironikus –, hogy a szakmai igényességű áttörést egy marosvásárhelyi születésű „amatőr kutató” Nyárády R. Károly hajtotta végre, aki második áttelepülése után, nyugdíjas évtizedeiben feldolgozta szülőhazája, Erdély, népeinek nemzetiségi viszonyainak történetét. Elsősorban „száraz” statisztikai adatokat dolgozott fel, és nagyon csekély volt a remény, hogy írását valaha is publikálják. (Első ízben még gyermekfejjel kényszerült elhagyni szülőföldjét az első világháború után, s a budapesti egyetemen szerzett jog- és államtudományi doktorátust. Másodízben a Ceaușescu-érában egzisztenciális és egészségügyi okok készítették a szülőföldtől való újabb elszakadást.)

Élete főművében, „Erdély népesedéstörténete” címet viselő sokszáz oldalas kézirat munkájában a hivatalos statisztikai felmérések előtti időszak forrása-

Alapvető jelentőségű és módszertanában példaértékű Dávid Zoltánnak az a munkája, amelyben a magyarság törökkori veszteségeit becsülte meg, korrigálva egyszersmind a korábban megállapított hibás, de sajnos történelmi köztudatunkba mélyen beépült, erősen túlzó adatokat. Az 1850. évi erdélyi népszámlálás forrásanyagának feldolgozása és a bevezető tanulmány szikár adatsorai csak 1994-ben kerülhettek az érdeklődők kezeihez.

Munkásságának másik fő vonulata – ezt már az erdélyi népszámlálással kapcsolatos feldolgozás is jelzi – a Kárpát-medence nemzetiségi összetételének vizsgálata volt. 1969-ben a *Magyar Hírek*, a Magyarok Világszövetségének lapja, felkérte a világban élő magyarok számának megállapítására. Cikksorozata revelációként hatott. 1973-ban az akkori MSZMP

Központi Bizottság megkeresésére gazdag anyagot állított össze a szomszédos országokban élő magyarságról, a Külügyi Intézet részére pedig előrejelzéseket készített a szomszédos országokban élő magyarok számának 2000-ig várható alakulásáról is.

Életműve előtt tisztelegve kell meghajolnunk. Tudományos tevékenységével a magyar történelmi statisztika nagyhatású, szemléletet változtató művelője volt, aki a legmodernebb kutatási irányvonalak technikái mentén vizsgálódott. Levéltár-igazgatóként a történelmi értékű iratanyagok megbecsülésére, a levéltárosi munka hangyszorgalmának értékelésére nevelte kollégáit. Emberként és barátként pedig az emberi ideálok szépségében való őszinte hitet hagyta ránk örökül.

Dr. Jeney Andrásné

MAGYAR SZAKIRODALOM

ERDÉLY ETNIKAI ARCULATÁNAK VÁLTOZÁSA

(Teleki László Alapítvány Könyvtára. Kisebbségi Adattár V. Budapest. 1996. 107 p. + 17 táblázat)

A Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézetének Könyvtára a jelenkori magyar (és egyben erdélyi) demográfiatörténet egyik legnagyobb adósságát törlesztette, amikor Kisebbségi Adattár sorozatának ötödik – Nyárády R. Károly és Varga E. Árpád elemzése az 1977. évi népszámlálásról alcímű – köteteként megjelentette Nyárády R. Károly 1983-ban készült tanulmányát. Ez az írás ugyanis a romániai magyarság népesedési viszonyainak az egyik legfontosabb, már-már forrásértékű alpműve. Jómagam a romániai népszámlálási adatok tanulmányozásakor, 1986-ban találkoztam először ezzel a csak kézirat formában hozzáférhető elemzéssel, s megdöbbenett, hogy erről a témáról létezik ilyen színvonalas anyag, amely azonban csak a legszűkebb szakmai körökben volt ismert. Ez az a mű, amelyre nagyon sokan hivatkoztak, de csak kevesen olvasták el, s ez abból is látszott, hogy megállapításait, következtetéseit néha pontatlanul idézték, sőt néhol félreértelmezték. Ahhoz, hogy ezt a furcsa jelenséget, s Nyárády munkásságának jelentőségét megértsük, egy kicsit régebbre kell visszamennünk.

A két világháború közötti romániai magyarság nemzetiségstatisztikai és népesedési viszonyait az akkori kutatók (Jakabffy Elemér, Jakabffy Imre, Fritz László, Venczel József, Kovács Alajos, Rónai András és mások) alaposan feltérképezték és kielemezték, meglehetősen jó források felhasználásával. A második

világháború után azonban ezt a feladatot hosszú ideig senki sem tudta felvállalni, mert az alapvető adatok hiánya a komolyabb elemzéseket lehetetlenné tette. Mind a romániai, mind a hazai kutatók csak megyei bontásban ismerték a román népszámlálások anyanyelvi és nemzetiségi adatait, de a népmozgalmi nemzetiségi adatok még Romániára összesítve sem voltak ismertek. Megakadályozta az ilyen irányú kutatásokat az is, hogy a „szocialista internacionalizmus”-ra hivatkozva hivatalosan sem nézték jó szemmel ezeket. Dávid Zoltán készített ugyan a Minisztertanács felkérésére egy – „Szolgálati használatra” minősített – összeállítást a szomszéd országokban élő magyarok számáról. (A nyugati magyar emigrációban sem készült – talán *Illyés Elemér*ét leszámítva – tudományos színvonalú feldolgozás ebben a témában.)

A fentiek alapján egyáltalán nem véletlen – bár így is ironikus –, hogy a szakmai igényességű áttörést egy marosvásárhelyi születésű „amatőr kutató” Nyárády R. Károly hajtotta végre, aki második áttelepülése után, nyugdíjas évtizedeiben feldolgozta szülőhazája, Erdély, népeinek nemzetiségi viszonyainak történetét. Elsősorban „száraz” statisztikai adatokat dolgozott fel, és nagyon csekély volt a remény, hogy írását valaha is publikálják. (Első ízben még gyermekfejjel kényszerült elhagyni szülőföldjét az első világháború után, s a budapesti egyetemen szerzett jog- és államtudományi doktorátust. Másodízben a Ceaușescu-érában egzisztenciális és egészségügyi okok készítették a szülőföldtől való újabb elszakadást.)

Élete főművében, „Erdély népesedéstörténete” címet viselő sokszáz oldalas kézirat munkájában a hivatalos statisztikai felmérések előtti időszak forrása-

inak feldolgozása után a népszámlálások és egyéb demográfiai, illetve népmozgalmi adatok elemzésével vizsgálta a lélekszám, a természetes és tényleges népszaporodás alakulását megyék szerint, figyelembe véve a belső és külső vándormozgalmak hatását. Elemezte az első és a második világháború és a többszöri uralomváltozások hatását a népességre, majd a népesség etnikai, illetve felekezeti összetételének alakulását (már amennyire ezt a hiányos romániai statisztikai és népszámlálási adatok lehetővé tették). 1987-ben végre megjelent kéziratos munkájának első két fejezete: Erdély népességének etnikai és vallási tagolódása a magyar államalapítástól a dualizmus koráig címmel a Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetének Történeti demográfiai füzetek sorozatában.

E kutatási irányba illeszkedve készítette el 1983-ban a kötetünkben közreadott tanulmányt, a Külügyi Intézet felkérésére. (A felkérést az tette szükségessé, hogy az 1977. év elején végrehajtott romániai népszámlálás etnikai adatai még a laikusok számára is nyilvánvaló ellentmondásokat tartalmaztak, megbízhatóságukkal kapcsolatban számos probléma vetődött fel.) Nyárády összehasonlító elemzésében bemutatja Erdély népességének alakulását az 1910. évi magyarországi, majd az 1930., 1948., 1956. és 1966. évi romániai népszámlálások anyanyelvi, illetve nemzetiségi adatai szerinti csoportosításban, az 1977. évi adatsorokat pedig a hivatalos publikáció sajátos „nemzetiség és anyanyelv szerinti” összesítésében. Vizsgálataiból kitűnik, hogy ennek az új módszertani kategóriának a beiktatása valójában a románság lélekszámának és népességi arányának növelését szolgálta. Az előzetes és végleges adatok összevetéséből kiderül ugyanis, hogy az adatlapok újrakiértékelésével románnak regisztráltak mindenkit, aki anyanyelv vagy nemzetiség szerint annak vallotta magát, de az eltérő anyanyelvű és nemzetiségű kategóriába soroltak mindenki mást, akinek anyanyelve és nemzetisége nem egyezett meg.

Annak ellenére, hogy az 1977. évi népszámlálásról csak hiányos – és részben szándékosan torzított – adatok álltak rendelkezésre, Nyárády vállalkozott arra is, hogy bemutassa az erdélyi városok etnikai arculatának átalakulását, erőteljes elrománosodását. Alapos statisztikai elemzéssel – az adathiány miatti kényszerből – a népesség születési hely szerinti adatainak feldolgozásával feltárja a Kárpáton túli (regáti) románság Erdélybe áramlásának – a második világháború végétől 1977-ig több mint félmillióra becsült – méreteit. Befejezésül a régió legnagyobb lélekszámú nemzeti kisebbsége, a romániai magyarság helyzetének és számának az ezredfordulóig várható alakulását kísérli meg felvázolni a tanulmány, s felveti a lassú,

fokozatos asszimiláció veszélyét. (A kötet az eredeti Nyárády tanulmányt közli, a másik tanulmány szerzője Varga E. Árpád csak helyenként és indokolt esetekben egészíti ki – jól felismerhetően, betűjellel megkülönböztetett számozással, zárójelk között – a kapcsolódó jegyzetek anyagát.)

Nyárády tanulmányának elsődleges érdeme, hogy óriási tárgyi tudását és szakirodalmi ismereteit felhasználva és bemutatva máig érvényes értékelést adott az 1977. és az azt megelőző romániai népszámlálások eredményeiről. Ami azonban talán legalább ennyire fontos: a hiányos alapadatok pótlására és kiegészítésére egészen eredeti és mások által eddig még ilyen mélységig nem alkalmazott eljárásokat, feldolgozási módszereket alkalmazott, például a migrációs és urbanizációs folyamatok ismertetésénél. Ki kell emelnünk azt is, hogy szigorúan tényekhez ragaszkodó, racionális stílusával utat és példát mutatott az őt követő kutatonemzedék számára, hogyan kell a népesedési és nemzetiségstatisztikát tárgyilagos módon művelni.

*

Varga E. Árpád szerepe e kötetben igen sajátos – szinte Nyárády szellemi tanítványának vallhatja magát, hiszen ugyanaz a végletekig precíz, alapos elemzési mód és tárgyyszerű, visszafogott kifejezés jellemzi. (Valamint az, hogy ugyanúgy képes néha egy féloldalas táblázat kedvéért adatok ezreit feldolgozni.) Közös bennük az is, hogy az immár tíz éve csak belső indíttatásból, hobbiszerűen tudományos kutatást végző budapesti fiatal könyvtáros szakmai életműve már most jelentős, s erről bárki meggyőződhet, aki kézbeveszi Népszámlálások a jelenkori Erdély területén című kötetét. Ma már a feledés homályába vész, de valószínűleg tudományos munkásságának elkezdéséhez Nyárády tanulmánya az egyik inspiráló elem lehetett.

A Ceaușescu-diktatúra bukása után maga a román hivatalos statisztikai szolgálat is szükségesnek vélte, hogy az eredetileg közzétett és meghamisított etnikai adatsorokat kiigazítsa. Varga E. Árpád vállalkozott arra, hogy az eredetileg publikált és a véglegesített adatsorokat egy külön tanulmányban összehasonlítsa. Az 1989. decemberi fordulat után számos új részlet, részadat és konkrét eset vált ismertté a korábban alkalmazott manipulációs eljárások politikai háttéréről, módjáról. (Ezek ismeretében aztán ma már nemcsak az 1977-es, hanem az 1966-os népszámlálás megbízhatóságát is megkérdőjelezhetjük.) Külön érdeme, hogy az eddigieknél alaposabban elemzi az anyanyelvi és nemzetiségi adatok közötti kapcsolatokat, például az eltérő anyanyelvű és nemzetiségű népesség területi szóródását, hiszen ezzel az etnikai

identitás erősségét is jelezni lehet. Azt is jelentősnek vélem, hogy ezt nemcsak a romániai magyarság, hanem a többi nemzetiség viszonylatában is megteszi, hiszen ezek vizsgálata valahogyan az ilyen jellegű feldolgozásokból kimaradt vagy háttérbe szorult. A nemzeti kisebbségek asszimilációs folyamatának vizsgálatához felhasználja az 1992 januárjában végrehajtott népszámlálás főbb eredményeit, s a legfrissebb népmozgalmi adatokat is. (Szokásához híven sok táblázatot mellékel, s ezek egy része nem egyszerű adatközlés, hanem feldolgozások összegzése.)

Az utolsó népszámláláskor a vártnál jóval kevesebb magyar nemzetiségűt írtak össze, de a szerző kimutatja, hogy ennek oka elsősorban a jelentős mérvű kivándorlás és a magyar családoknak a román családokénál alacsonyabb termékenysége. (Utóbbinál – az újabban nyilvánosságra kerülő adatok birtokában – ki kell emelnem, hogy ez a jelenség régebbi keletű, és kedvezőtlenebb mértékű, mint azt korábban feltételez-

tük.) Ebben a vonatkozásban tehát ma már nem helytálló Nyárády becslése a romániai magyarság 2 milliós lélekszámáról, ami tanulmánya készítése idején még kétségtelenül reálisnak, sőt másokéhoz viszonyítva visszafogottnak volt tekinthető. Nyárády jelentős érdeme azonban, hogy már akkor a nagyon hiányos adatok mellett és annak ellenére, hogy előre nem látható események – a romániai magyarok 1987–1989-es menekülési, majd azt követő kivándorlási hullámai – következtek be később, helyesen ismerte fel az alapvető trendet, hogy a romániai magyarság lélekszámának növekedése megállt, a jövőben a lélekszám legfeljebb szinten marad. Az már más kérdés, hogy a magyarság (a román népességnél nagyobb mérvű) természetes fogyása következtében a romániai magyarság száma mára valójában csökkenésnek indult, s ez a folyamat egyelőre megállíthatatlannak tűnik.

Sebők László

SZEMÉLYI HÍREK

Kitüntetés. A Magyar Köztársaság elnöke a miniszterelnök előterjesztésére október 23-a alkalmából

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND
KISKERESZTJE
(polgári tagozat)

kitüntetést adományozta *Varga Alajosnénak*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettesének.

Felmentés. A miniszterelnök 37/1996. (XI. 5.) ME határozatával A statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény 4. §-ának (2) bekezdése alapján *dr. Klinger Andrást*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesét e tisztségéből – nyugállományba vonulására tekintettel – 1996. október 31-i hatállyal felmentette.

Felmentés – Megbízás. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke 1996. szeptember 30-i hatállyal visszavonta *Boros Jánostól*, a KSH Somogy Megyei Igazgatóságának, *Kovács Tibortól*, a KSH Budapesti és Pest Megyei Igazgatóságának, *dr. Radics Istvántól*, a KSH Veszprém Megyei Igazgatóságának, *Waffenschmidt Jánosnétól*, a KSH Tolna Megyei Igazgatóságának vezetésére adott megbízást.

A Hivatal elnöke 1996. október 1-jei hatállyal megbízta *Grábics Ágnest* a Tolna Megyei Igazgatóság, *dr. Horváth Józsefet* a Somogy Megyei Igazgatóság vezetésével. *Waffenschmidt Jánosnét* 1996. november 1-jei hatállyal megbízta a KSH Budapesti és Pest Megyei Igazgatóság vezetésével. Ugyancsak 1996. november 1-jei hatállyal megbízta *Szemes Máriát* a KSH Veszprém Megyei Igazgatóságának vezetésével, *Kovács Tibort* áthelyezte a KSH Tájékoztatási főosztályára, és megbízta a főosztályvezető-helyettesi teendők ellátásával.

Elnöki dícséret. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *dr. Fehér Lajost*, a Nemzetgazdaságstatisztikai főosztály tanácsosát az új számítástechnikai eszközök felkutatásáért és a napi feladatok megoldásába való bevezetéséért, valamint a számítástechnikai kiadványok magas színvonalú megjelentetéséért; *Virág Jánost*, az Informatikai főosztály előadóját, a számítástechnika oktatásában kifejtett kiemelkedő munkája elismeréséül, *Czeglédy Józsefnét*, az Informatikai főosztály osztályvezetőjét és *Pintér Lászlót* a Mezőgazdasági főosztály főosztályvezető-helyettesét az OMÉK-nagydíj elnyerése érdekében kifejtett tevékenysége elismeréséül elnöki dícséretben részesítette.

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

Szervezeti változás. A Magyar Köztársaság kormányának 2201/1996. (VII.24.) határozata értelmében, a PM Gazdaságelemzési és Informatikai Intézet 1996. augusztus 1-jei hatállyal a Központi Statisztikai Hivatal felügyelete alá került. Az intézmény új neve KSH Gazdaságelemzési és Informatikai Intézet. Igazgatója *dr. Szabó László*, igazgatóhelyettese *Csikszenthy Csaba* lett.

Az Országos Statisztikai Tanács tagjainak megbízatása. A statisztikáról szóló 1993. évi XLVI.

törvény 7. §-ának (4) bekezdése alapján – a Központi Statisztikai Hivatal elnökének előterjesztésére – a Miniszterelnök 30/1996. (VIII.3.) ME határozatával a következőket bízta meg az Országos Statisztikai Tanács tagságával az 1996. augusztus 22.–1999. december 31. között terjedő időszakra: *Dr. Domokos Józsefet*, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium főosztályvezetőjét, *dr. Szarvas Sándort*, a Munkaügyi Minisztérium főosztályvezetőjét, *Lovrencsics Istvánt*, az MMSZ Vaskohászati Vállalatok Szakmai Szövetsége irodavezető-helyettesét, *dr. Soós Adriannát*, a

Magyar Kereskedelmi és Iparkamara megbízott főtítkárhelyettesét, *Czesztler Róbertnét*, a Magyar Kézműves Kamara közgazdasági igazgatóját, *Jávorszki Imrénét*, Berzék polgármesterét, *Geiger Ferencet*, Budapest XXIII. kerületének polgármesterét, *Marosi Györgyöt*, az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság fősztályvezetőjét, *dr. Vértés András*t, az MTA Statisztikai Bizottsága tagját, a Gazdaságkutató Rt. elnök-vezérigazgatóját, *dr. Besenyei Lajost*, a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kara dékánját, a Számvitel és Statisztika Tanszék tanszékvezető egyetemi tanárát, *dr. Sipos Bélát*, a Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Kara egyetemi tanárát, *dr. Zsuffa Istvánt*, a Belügyminisztérium közgazdasági államtitkárát, *dr. Szöllösi Endrét*, a Földművelésügyi Minisztérium fősztályvezetőjét, *dr. Janza Károlyt*, a Honvédelmi Minisztérium helyettes államtitkárát, *dr. Pataki Györgyöt*, az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium fősztályvezetőjét, *dr. Vavró Istvánt*, az Igazságügyi Minisztérium fősztályvezetőjét, *dr. Kovács Ferencet*, a Közlekedési, Hírközlési és Vízügyi Minisztérium helyettes államtitkárát, *dr. Varga Pálnét*, a Külügyminisztérium fősztályvezető-helyettesét, *dr. Bordás Istvánt*, a Népjóléti Minisztérium miniszteri biztosát, *Budavári Pétert*, a Pénzügyminisztérium fősztályvezető-helyettesét, *dr. Fehér-Polgár Pált*, a Legfelsőbb Bíróság osztályvezetőjét, *dr. Dörnyei Lászlót*, a Legfőbb Ügyészség osztályvezető ügyészét, *Sándor Györgyöt*, a Magyar Nemzeti Bank fősztályvezetőjét, *dr. Magyar né dr. Szabó Krisztinát*, a Gazdasági Versenyhivatal Informatikai Irodája vezetőjét, *dr. Imre Józsefet*, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság fősztályvezetőjét, *dr. Ékes Ildikót*, a Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézete igazgatóját, *Tóth Lászlót*, az ÁFEOSZ tanácsosát, *dr. Nagy Sándort*, Újfehértó polgármesterét

A Magyar Statisztikai Társaság tudományos konferenciája. Európai integrációs folyamatok – statisztikai kihívások címmel rendezett tudományos ülést a Magyar Statisztikai Társaság (MST) Győrben 1996. október 17–18-án. A plenáris ülést *dr. Kupcsik József* egyetemi tanár, a Magyar Statisztikai Társaság elnöke nyitotta meg, majd ezt követően *Gottfried Péter*, a Külügyminisztérium helyettes államtitkára előadásában az Európai Unióhoz való csatlakozás kérdéseivel, *dr. Katona Tamás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke a statisztikai integrációval, *Botos Gábor*, a Győr-Moson-Sopron megyei Közgyűlés, elnöke a megye munkájában felhasznált nemzetközi regionális együttműködés témájával foglalkozott. A plenáris ülés előadásait követő vitaüléseket ezúttal szintén plenáris keretek között tartották, azaz a meg-

beszélések nem párhuzamosan tartott szekcióülések formájában folytak.

Az első nap délutánján tartott vitaülésen, melynek vitavezetője *Pukli Péter*, a KSH elnökhelyettese volt a 1. Nemzeti számlák témacsoportban *dr. Hüttl Antónia*, a KSH tanácsadója Maastrichti statisztika, a 2. Külkereskedelem, vámügyek témában *Csiki Endréné*, a Pénzügyminisztérium osztályvezetője Vámrendszerünk korszerűsítése az EU-harmonizációs kötelezettségek tükrében; *Kelecsényiné Gáspár Katalin*, a KSH fősztályvezető-helyettese Követelmények a külkereskedelmi statisztikával szemben, a vámunió keretei között címmel tartott előadást. A 3. Iparstatisztika – gazdasági előrejelzések témakörben elhangzott előadások a következők voltak: *Kotulics Tamás*, a KSH fősztályvezetője Csatlakozás az ipari európai vonathoz; *Papanek Gábor*, a Gazdaságkutató Rt. igazgatója Az EU-metodika szerinti vállalati véleménykutatás alkalmazása a magyar előrejelzésekben. A 4. Mezőgazdasági statisztika témájával foglalkozó vitaülésen hangzott el *Németh Ferencnek*, a KSH fősztályvezetőjének *dr. Nyújtó Ferenc*cel, a Földművelésügyi Minisztérium fősztályvezetőjével közösen írt dolgozata A magyar agrárinformációs rendszer az EU-követelmények tükrében címmel.

A tudományos konferencia második napján rendezett vitaülés vezetője *Kovács Tibor*, a KSH fősztályvezető-helyettese volt.

Az 5. Munkaügyi statisztika címszóval megtartott vitaülés előadója *Lindnerné dr. Eperjesi Erzsébet* volt, aki Az Európai Unióhoz való csatlakozás a munkaügyi statisztikában – változtatási igények a '90-es években címmel tartott előadást. A 6. Nemzetközi vándorlásnak szentelt ülésen *dr. Juhász Juditnak*, a KSH tanácsosának *Tóth Judittal*, az MTA Politikatudományi Intézet tudományos főmunkatársával írt tanulmánya hangzott el Nemzetközi vándorlás – információs igények és jogi szabályozás címmel. A 7. Régiók Európája témakörön belül *Faluvégi Albert*, a KSH főtanácsosa tartott előadást Területi osztályozási rendszer, támogatási célok EU-konform kialakítása címmel.

A vitaüléseken elhangzottakat *dr. Szilágyi György*, a KSH fősztályvezető-helyettese, a Magyar Statisztikai Társaság alelnöke foglalta zárszavában össze.

A kétnapos tudományos konferencia részletesebb ismertetésére visszatérünk.

Közgazdasági Nobel-díj. A Svéd Királyi Akadémia döntése értelmében a brit *James Mirrlees* és a Kanadai *William Vickrey* közgazdász professzorok nyerték el az 1996. évi közgazdasági Nobel-díjat. A hivatalos indoklás szerint a díjazottak alapvetően

hozzájárultak az aszimmetrikus információ esetén való ösztönzés gazdasági elméletéhez.

Nemzetközi demográfiai kollégium Romániában. A Francia Nyelvű Demográfusok Nemzetközi Társulása (Association Internationale des Démographes de Langue Française – AIDELF) 1996. szeptember 2. és 6. között Sinaian tartott kollokviuma a morbiditás és a mortalitás mérésével, befolyásoló tényezőivel és várható alakulásával kapcsolatos kérdések feltárását és megvitatását tűzte céljául. A kollokvium résztvevői a franciaországi demográfusokon kívül főleg franciául beszélő kanadai, svájci, belgiumi, spanyol-, olasz- és görögországi, bulgáriai, lengyelországi, romániai, afrikai demográfusok voltak.

Magyar részről *Valkovics Emil*, a KSH Népelesség-tudományi Kutató Intézetének tudományos tanácsadója vett részt az értekezleten és A különböző halálokok szerepe a halandósági szintkülönbségek kialakulásában címmel előadást tartott.

Az Ökonometriai Társaság (Econometric Society – ES) 1996. augusztus 26. és 29. között Isztambulban tartotta ezévi Európai Konferenciáját. A Társaság Végrehajtó Bizottságának ülésén *dr. Marton Ádám*, a KSH osztályvezetője, a Társaság 28. éven át volt képviselője, tartott beszámolót, melyben kronológiai sorrendben tekintette át a Társaság életében ez idő alatt történt eseményeket és összefoglalta az eddig végzett tevékenységét. Szólt a magyar Központi Statisztikai Hivatal támogatásáról is, melynek folytán Magyarország többször adott otthont különböző ES-rendezvényeknek, ily módon elsősegítve a keleti és nyugati országok szakemberei közötti kapcsolatok fejlesztését.

A zárójelentést a Bizottság elfogadta és *dr. Marton Ádám* tevékenységét a legsikeresebb „member representative” minősítéssel ismerte le.

Nemzetközi konferencia Pekingben. A Könyvtári Szövetségek és Intézmények Nemzetközi Szervezete (International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA) 1996. augusztus 25. és 31. között tartotta 62. Általános konferenciáját Pekingben A változás kihívása: a könyvtárak és a gazdasági fejlődés címmel.

A konferencián magyar részről *dr. Csahók István*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat igazgatója vett részt, aki az állami könyvtárakkal foglalkozó szekcióban a kutató könyvtárak problémáit és a könyvtári statisztika kérdéseit tanulmányozta. Az ülésen elhangzott a skandináv államok statisztikai könyvtárainak azon figyelemreméltó kezdeményezése, mely szerint helyes lenne a kifejezetten statisztikai

könyvtárak részére egy olyan IFLA-munkacsoportot létrehozni, mely csak e speciális könyvtárak problémáival foglalkozik.

Konferencia a társadalmi átalakulásról és nemzetközi együttműködésről. Az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások (OKTK) keretében 1996. szeptember 10. és 11. között konferenciát rendeztek Budapesten „Társadalmi átalakulás és nemzetközi együttműködés” címmel. A konferencia plenáris ülésén *Glatz Ferenc*, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke mondott megnyitó beszédet Társadalmi elvárások és súlypontok a tudományos kutatásban címmel. Az ezt követő előadások között hangzott el többek között *Andorka Rudolf*: Magyar társadalmi átalakulás a nemzetközi integráció nézőpontjából című és *Inotai András*: Az európai integráció jövőképei: Milyen Európai Unióhoz milyen Magyarország csatlakozhat? című tanulmánya. A plenáris ülést követő szekcióüléseken az I–IX. kutatási főirányok keretében tartozó témakörökből hangzottak el előadások.

Konferencia a városi és regionális statisztika időszerű kérdéseiről. A Nemzetközi Statisztikai Intézet (International Statistical Institute – ISI), a Hivatalos Statisztikával Foglalkozók Nemzetközi Szövetsége (International Association for Official Statistics – IAOS), a Regionális és Városstatisztikusok Állandó Bizottsága (SCORUS) és Spanyolország Nemzeti Statisztikai Intézete (National Statistical Institute of Spain – NSI) 1996. október 14. és 17. között SCORUS-konferenciát rendezett Madridban. A városi és regionális statisztika időszerű kérdéseivel foglalkozó értekezleten részt vett és előadást tartott *dr. Hajnal Béla* kandidátus, a KSH Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Igazgatóságának igazgatója, aki A gazdasági szervezetek és a regionális gazdasági fejlődés című szekcióban előadást tartott „Regionális gazdasági fejlődés egy északkelet-magyarországi megyében” címmel. Ezenkívül szekcióvezetői feladatokat is ellátott az Élet a nagyvárosokban és a városi régiókban címmel tartott szekcióülésen.

A „Statisztikai információs rendszer” című téma bemutatásával vett részt a Központi Statisztikai Hivatal a Gödöllőn, 1996. augusztus 30. és szeptember 8. között megrendezett 72. Országos Mezőgazdasági Élelmiszeripari Kiállításon és Vásáron (OMÉK). A bemutatott anyagot a Mezőgazdasági és Környezeti Statisztikai főosztály koordinálásával az Iparstatisztikai, az Informatikai és az Elnöki főosztályok munkatársai készítették elő. A kiállítás időtartama alatt a Mezőgazdasági és Környezeti Statisztikai, valamint az

Informatikai főosztály munkatársai a téma bemutatásában, az Elnöki főosztály dolgozói a kiadványok és propaganda anyagok terjesztésében vettek részt.

Az OMÉK'96 Informatikai szakbizottságának, illetve a Gödöllői Agrártudományi Egyetem rendezvényein *Németh Ferenc*, a KSH főosztályvezetője Az agrárstatisztikai információs rendszer az EU-csatlakozás tükrében címmel, *Pintér László*, a KSH főosztályvezető-helyettese A KSH agrárinformációs rendszere címmel tartott előadást.

Az agrárágazat statisztikai informatikai hátterének megteremtésében végzett és az Informatikai Szakkiállítás keretében bemutatott munkájáért a Központi Statisztikai Hivatal „OMÉK Nagydíj” kitüntető elismerésben részesült.

A Demográfia 1996. évi 2-3. számának *Tanulmányok* rovatában megjelent *Hausluwka, H. – Karrer, K. – Petrinsky, V.*: A rák nyilvántartásának 25 éve Ausztriában – siker vagy kudarc? című, *Csernák Józsefné*: Házasság és válás Magyarországon, 1870–1994 című, *Vukovich György*: A magyar népesedéspolitikára néhány vonatkozása című és *Kovacsics*

József: Magyarország népességtörténete a konferencia-sorozat tükrében (896–1870) című dolgozata. A *Közlemények* rovat közli *Czibulka Zoltán* az 1996. évi mikrocenzussal foglalkozó és *Lakatos Miklós* a fogyatékosok helyzetét, szükségleteit ismertető tanulmányát. A *Figyelő* rovat hazai és nemzetközi demográfiai eseményekről tudósít. A folyóirat jelen száma a külföldi demográfiai irodalom gazdag szemléjével és külföldi demográfiai folyóiratok tartalmának közlésével zárul.

Kiadvány a budapesti házasságkötésekről. A KSH Budapesti és Pest Megyei Igazgatóságának új kiadványa *A házassági hajlandóság változása és a házasulók főbb jellemzői Budapesten* címmel jelent meg. A kötet sokoldalúan tájékoztat a fővárosban kötött házasságok számáról, a házasulók koráról előző családi állapotáról, iskolai végzettségéről, társadalmi hovatartozásáról stb. A kiadványt gazdag táblázatos anyag és módszertani megjegyzések egészítik ki.

(A házassági hajlandóság változása és a házasulók főbb jellemzői Budapesten. Központi Statisztikai Hivatal Budapesti és Pest Megyei Igazgatósága. Budapest. 1996. 45 old.)

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

GAZDASÁGSTATISZTIKA

ULJUKAJEV, A.:

AZ OROSZORSZÁGI GAZDASÁGI REFORMOK

(Rosszija reformu i szozdanyie predposzúlok dlja perehoda k ekonomicseszkomu rosztu.) – *Voproszú Ekonomiki*. 1996. 2. sz. 51–53 p.

Az orosz gazdasági reformok ellentmondásossága ellenére felismerhetők a fejlődés törvényszerűségei; a Független Államok Közössége (FÁK) többi államaival történő összehasonlítás jól szemlélteti ezeket a folyamatokat. Míg 1991-1992-ben mind az infláció, mind a fogyasztói árak emelkedését bemutató statisztikák szerint Oroszország volt az élen, addig 1993-1994-ben a helyzet megváltozott. Az előző évhez viszonyítva az árak 1991-ben Oroszországban 201, Ukrajnában 194, Belarussziában 199, Kazahsztánban 179 százalékra, 1992-ben a négy államban rendre 2609, 2100, 1071, 1615 százalékra emelkedtek; az 1993-ban bekövetkező változások hatására 940, 10256, 1290, 1758 százalékos, végül 1994-ben 315, 501, 2321, 1977 százalékos emelkedést tapasztaltak.

E négy év mutatói alapján nyilvánvaló, hogy hosszú távon a keményebb határozatok bevezető reformtörekvések váltották ki az alacsonyabb árnyövedési tendenciát.

Az adatok elemzése során kiderült, hogy a reformok első fázisában (1992. január–május), a piacgazdaság megalapozását célzó döntések meghatározták a pénzügyi és gazdasági mutatók további fejlődését. Az árfelszabadítás kiváltotta extrém magas infláció magával vonta az ipari termelés nagymértékű esését, mely nem felelt meg az elméleti elvárásoknak. A reformoknak ebben a stádiumában az állami pénzügyek feletti ellenőrzés visszaállítása volt a fő cél. A költ-

ségvetés hiánya 1991 végén a GDP 20 százalékát tette ki; az árfelszabadítást és a dotációk megvonását követően 1992 elejére csökkent a hiány, sőt költségvetési többlet keletkezett: a GDP 5,1 százalékának megfelelő értékben. A későbbi hónapokban ez az érték 0 százalék határán ingadozott, de májusig a hiány 5 hónap alatt összesített értéke nem haladta meg a 0,5 százalékot (ezt az eredményt legközelebb 1995-ben sikerült elérni). Hasonlóképpen alakult a vállalati és magánhitel, pénztartalékok összegének értéke is, miközben az infláció csökkenő tendenciát mutatott. Az ipari termelés rohamosan esett, amit a megszigorított költségvetési politikával sikerült csak megfékezni.

A második fázisban (1992. június – 1993. január), amikor megteremtették a piacgazdasági fejlődés előfeltételeit, a gazdasági szféra fejlődése egy rövid ideig eltért a pénzügyi szektorétól: növekvő infláció mellett lassult az ipari termelés visszaesése, de ezt az időszakot újabb mélyrepülés követte. Erre a fázisra a pénzügyi és hitelpolitika gyengülése a jellemző, valamint megfigyelhető az árfolyamváltozás befolyása. A vállalatok pénzügyi kötelezettségeinek 1992 szeptemberében lezajlott kölcsönös beszámítása az ipari termelés esési ütemének enyhülését vonta maga után. Az Orosz Központi Bank ukrán mintára a nemzeti valuta kárára próbálta megtartani a termelési mutatók értékeit. A lépcsőzetes politika hosszú távon nem bizonyult hatásosnak, így az ipari termelési mutató 1992 februárjára az 1991. decemberi érték 89 százalékára süllyedt. 1993-ban a havi inflációs index 20 százalék körül mozgott, míg a termelés csökkenése változó értékeket mutatott: a II. félévben az I.-höz viszonyítva másfélszeresére emelkedett. 1994-ben a pénzgazdálkodás nagymértékben ingadozott. A januári infláció

Megjegyzés. A *Statisztikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismertetését), páratlan hónapban *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2–84, az időszaki kiadványokat az MSZ 3424/2–82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapban *Külföldi Folyóiratszemplét* tartalmaz.

magas értéke (17,9 %) később csökkent és elérte az alacsonynak számító átlagos havi 7 százalékot. A második félévben ismét emelkedni kezdett, hogy decemberre újabb negatív csúcsot érjen el (16,4 %). Érdekes módon az ipari szektor mutatói nem követték ezt a tendenciát.

A pénztömeg, az infláció mértéke és a valutaárfolyam közötti szoros kapcsolat miatt fontos figyelemmel kísérni a rubel piaci értékének alakulását. 1994 októberében a rubel valutaárfolyama több mint 28 százalékkal esett, ami az árfolyam-függetlenítési kísérlet kudarcaként értékelhető. 1995 derekára a pénztömeg az arany- és valutatömegnek megfelelően nőtt, a pénzügyi kínálat hatékonyabb ellenőrzése következtében. Mindezek alatt Oroszország exportja is növekedett, pozitív egyenlege 1995 harmadik negyedévében elérte a 6625 milliárd dollárt. (Két év alatt világossá vált – a világszerte bizonyított tapasztalattal megegyezően –, hogy az ipari termelés szintjének inflációs fenntartása nem vezet gazdasági stabilizációhoz. Elemző munkák szerint a GDP változása pozitív, ha az infláció éves mértéke nem haladja meg a 40 százalékot. Az orosz gazdaság fejlődése is alátámasztja ezeket az adatokat: az 1995. év során 8 hónap alatt havi 5,3 százalékos inflációt regisztráltak, ami éves 65 százalékot jelent. Pontosan ebben az időszakban figyelhető meg a termelés stabilizációja: 100–101 százalék az 1994. év megfelelő időszakához képest (ami 1991 decemberéhez képest 45 százalék). A reformok első időszakában lefektetett alapvető irányelvek visszaállításával csökkent az infláció és erősödtek a konkurens tőkeállományok. A privatizációs folyamat folytatásával hatékony tulajdonosok jelentek meg, mind a bank-, mind az ipari szféra elérhetővé vált a befektetők számára.

Az 1995. év során megváltozott a gazdaság fejlődésének éves ciklusa Oroszországban. A korábbi években két ütemre lehetett bontani a helyzet „időfejlődését”: az első félévben szigorú pénzügyi politikával az inflációt a befektetések számára kifizetődő szintre csökkentették, majd az év közepétől egy sor tényező hatására megenyhült az irányítás, ami kivétel nélkül az infláció ugrásszerű emelkedéséhez vezetett. A gazdasági fejlődést befolyásoló tényezők: a mezőgazdaság magas aránya, az elmaradott közlekedési és távközlési hálózat okozta jelentős területi tagoltság és a nyersanyagexport túlzott aránya a teljes kivitelben; míg a szintén szezonálisan váltakozó politikai faktorok közül jelentős az első félévben a szigorú pénzügyi politika hatására fellépő hatalmi gyengülés, a különböző lobbik évszaki tevékenysége, a végrehajtó hatalom lobbista irányításának ellenőrizhetetlensége a politikai aktivitás csökkenésének időszakában (szabadságolások), illetve a fontos politikai döntéseket megelőző felkészülés. 1995-ben a politikai események változtak: a törvényhozó és a végrehajtó hatalom együttműködése ütközésmentesebbé vált, csökkent a kormányzat lobbista szárnyának befolyása és ezzel megerősödött a reformoldal, a legbefolyásosabb lobbikkal kiépített együttműködési rendszer megszüntette a belső pénzügyi szakadás veszélyét. Ily módon:

- Oroszországban piac alapú gazdasági rendszer jött létre az összes törvényszerűségével együtt;
- a gazdaság fejlődésében tapasztalt visszaesések összefüggnek az egyes ágazati és területi lobbik tevékenységével;
- a politika és a gazdaság dinamizmusa szoros kapcsolatban van,
- a volt Szovjetunió 8 országában lezajlott pénzügyi stabilizáció 1996-ban Oroszországban is megvalósulhat.

(Ism.: *Németh Attila*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – DEMOGRÁFIA

PARANT, A.:

ÉLETTARTAM ÉS NYUGDÍJBA VONULÁS FRANCIAORSZÁGBAN

(Longévité et retraite en France.) – *Futuribles*. 1996. 207. sz. 49-54. p.

Az utóbbi 100 esztendő során az átlagos élettartam 3 évenként 1 évvel hosszabbodott Franciaországban: a férfiak esetében 41 évről 74-re, a nőknél 44-ről 82-re. Ez a változás azonban korántsem volt egyenletes. A halandóság csökkenése például a legfiatalabb korosztályok esetében a szóban forgó időszak kezdetétől igen jelentős volt, míg a felnőttek esetében ez a kedvező folyamat csak századunk elejétől figyelhető

meg, mégpedig a férfiaknál kisebb mértékben, mint a nőknél. Az idősebb korcsoportoknál ugyanezt még későbbre, a második világháború körüli időszakra tehetjük. Mivel a fiatalkori halandóság tovább már alig csökkenthető, az átlagos élettartam meghosszabbításában egyre inkább az idős korosztályoké a főszerep. A 60 évesek még várható élettartama 1930 és 1990 között viszonylag gyorsabban nőtt, mint az újszülötteké, főként a nők esetében. Az emberi élet hosszabbodásának alapvetően örvendetes jelensége ugyanakkor számos probléma forrása is. Itt nem egyszerűen a haláltól elnyert további évek értelméről és megélésük körülményeiről van szó, hanem az élettartam meghosszabbodásának és a gazdasági aktivitásból való egyre korábbi kikerülésnek a kombinált hatásairól is.

magas értéke (17,9 %) később csökkent és elérte az alacsonynak számító átlagos havi 7 százalékot. A második félévben ismét emelkedni kezdett, hogy decemberre újabb negatív csúcsot érjen el (16,4 %). Érdekes módon az ipari szektor mutatói nem követték ezt a tendenciát.

A pénztömeg, az infláció mértéke és a valutaárfolyam közötti szoros kapcsolat miatt fontos figyelemmel kísérni a rubel piaci értékének alakulását. 1994 októberében a rubel valutaárfolyama több mint 28 százalékkal esett, ami az árfolyam-függetlenítési kísérlet kudarcaként értékelhető. 1995 derekára a pénztömeg az arany- és valutatömegnek megfelelően nőtt, a pénzügyi kínálat hatékonyabb ellenőrzése következtében. Mindezek alatt Oroszország exportja is növekedett, pozitív egyenlege 1995 harmadik negyedévében elérte a 6625 milliárd dollárt. (Két év alatt világossá vált – a világszerte bizonyított tapasztalattal megegyezően –, hogy az ipari termelés szintjének inflációs fenntartása nem vezet gazdasági stabilizációhoz. Elemző munkák szerint a GDP változása pozitív, ha az infláció éves mértéke nem haladja meg a 40 százalékot. Az orosz gazdaság fejlődése is alátámasztja ezeket az adatokat: az 1995. év során 8 hónap alatt havi 5,3 százalékos inflációt regisztráltak, ami éves 65 százalékot jelent. Pontosan ebben az időszakban figyelhető meg a termelés stabilizációja: 100–101 százalék az 1994. év megfelelő időszakához képest (ami 1991 decemberéhez képest 45 százalék). A reformok első időszakában lefektetett alapvető irányelvek visszaállításával csökkent az infláció és erősödtek a konkurens tőkeállományok. A privatizációs folyamat folytatásával hatékony tulajdonosok jelentek meg, mind a bank-, mind az ipari szféra elérhetővé vált a befektetők számára.

Az 1995. év során megváltozott a gazdaság fejlődésének éves ciklusa Oroszországban. A korábbi években két ütemre lehetett bontani a helyzet „időfejlődését”: az első félévben szigorú pénzügyi politikával az inflációt a befektetések számára kifizetődő szintre csökkentették, majd az év közepétől egy sor tényező hatására megenyhült az irányítás, ami kivétel nélkül az infláció ugrásszerű emelkedéséhez vezetett. A gazdasági fejlődést befolyásoló tényezők: a mezőgazdaság magas aránya, az elmaradott közlekedési és távközlési hálózat okozta jelentős területi tagoltság és a nyersanyagexport túlzott aránya a teljes kivitelben; míg a szintén szezonálisan váltakozó politikai faktorok közül jelentős az első félévben a szigorú pénzügyi politika hatására fellépő hatalmi gyengülés, a különböző lobbik évszaki tevékenysége, a végrehajtó hatalom lobbista irányításának ellenőrizhetetlensége a politikai aktivitás csökkenésének időszakában (szabadságolások), illetve a fontos politikai döntéseket megelőző felkészülés. 1995-ben a politikai események változtak: a törvényhozó és a végrehajtó hatalom együttműködése ütközésmentesebbé vált, csökkent a kormányzat lobbista szárnyának befolyása és ezzel megerősödött a reformoldal, a legbefolyásosabb lobbikkal kiépített együttműködési rendszer megszüntette a belső pénzügyi szakadás veszélyét. Ily módon:

- Oroszországban piac alapú gazdasági rendszer jött létre az összes törvényszerűségével együtt;
- a gazdaság fejlődésében tapasztalt visszaesések összefüggnek az egyes ágazati és területi lobbik tevékenységével;
- a politika és a gazdaság dinamizmusa szoros kapcsolatban van,
- a volt Szovjetunió 8 országában lezajlott pénzügyi stabilizáció 1996-ban Oroszországban is megvalósulhat.

(Ism.: *Németh Attila*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – DEMOGRÁFIA

PARANT, A.:

ÉLETTARTAM ÉS NYUGDÍJBA VONULÁS FRANCIAORSZÁGBAN

(Longévité et retraite en France.) – *Futuribles*. 1996. 207. sz. 49-54. p.

Az utóbbi 100 esztendő során az átlagos élettartam 3 évenként 1 évvel hosszabbodott Franciaországban: a férfiak esetében 41 évről 74-re, a nőknél 44-ről 82-re. Ez a változás azonban korántsem volt egyenletes. A halandóság csökkenése például a legfiatalabb korosztályok esetében a szóban forgó időszak kezdetétől igen jelentős volt, míg a felnőttek esetében ez a kedvező folyamat csak századunk elejétől figyelhető

meg, mégpedig a férfiaknál kisebb mértékben, mint a nőknél. Az idősebb korcsoportoknál ugyanezt még későbbre, a második világháború körüli idősakra tehetjük. Mivel a fiatalkori halandóság tovább már alig csökkenthető, az átlagos élettartam meghosszabbításában egyre inkább az idős korosztályoké a főszerep. A 60 évesek még várható élettartama 1930 és 1990 között viszonylag gyorsabban nőtt, mint az újszülötteké, főként a nők esetében. Az emberi élet hosszabbodásának alapvetően örvendetes jelensége ugyanakkor számos probléma forrása is. Itt nem egyszerűen a haláltól elnyert további évek értelméről és megélésük körülményeiről van szó, hanem az élettartam meghosszabbodásának és a gazdasági aktivitásból való egyre korábbi kikerülésnek a kombinált hatásairól is.

1960-ban, az időskori problémák vizsgálatával foglalkozó Laroque Bizottság megalakításának évében a nyugdíjba vonulók átlagos életkora 65 év, a férfiak ekkor még várható élettartama 12,5 év, a nők 15,5 év volt. Ha a férfiak ma is 65 évesen kezdenék a nyugdíjas életet, átlagosan 16 éven keresztül élvezhetnék azt, míg a nőknél ez valamivel több mint 20 év lenne. Ha tehát a nyugdíjtörvény nem változott volna meg, a halandósági helyzet javulása önmagában is 25–28 százalékkal megnövelte volna a nyugdíjasként leélendő évek számát. A tényleges növekedés azonban ennél jóval jelentősebb, 55–60 százalék lett, ugyanis az 1970-es évektől kezdve számos intézkedés, majd az ezeket szentesítő 1983. évi törvény 60 évre szállította le a nyugdíjkorhatárt. Mellesleg a nyugdíjkor elérése és a gazdasági inaktivitás kezdete egyre gyakrabban elkülönül egymástól: egy friss felmérés szerint a nyugdíjkorba lépők kétharmada már ezt megelőzően is inaktív (munkanélküli, előnyugdíjas, munkaképtelen beteg) volt. A fiatalok későbbi munkába állását is figyelembe véve megállapítható, hogy a nyugdíjasoknak a járulékfizetőkhoz viszonyított arányára kielégítő becslést kaphatunk a 20–59 éves népesség és a 60 éves vagy idősebb korúak számának hányadosával.

Ha a francia Állami Statisztikai és Gazdaságkutató Intézet (INSEE) előreszámításai beválnak, és a nyugdíjkorhatár változatlan marad, a férfiak nyugdíjas élettartama a 2050. évre 31, a nők 38 százalékkal nőhet 1990-hez képest. Ugyanezen időszakon belül a nyugdíjba vonulók (azaz a 60. életévüket betöltő dolgozók) évenkénti száma 2005-ig 550 000–600 000 lenne, majd a második világháborút követő ún. baby-boom korosztályaival hirtelen 800 000-re emelkedne, végül pedig 2030-tól 750 000 körüli szinten stabilizálna. A 60. életévüket elérő személyek száma ettől fogva nagyjából megegyezne a 60 évvel korábbi születések számával, ugyanis a 60 éven aluliak halandósága alacsony (az 1990–1992-es halandósági tábla szerint 18 százalék a férfiak és mindössze 8 százalék a nők esetében), ezt pedig a bevándorlás statisztikailag szinte kiegyenlíti. A teljes nyugdíjra jogosító évek számának megfelelő járulékot befizetett személyek aránya ugyancsak emelkedni fog a női munkavállalók számának növekedése következtében.

A francia nyugdíjrendszer finanszírozási igénye már jelenleg is nagyon magas, ám a jövőben ez még nőni fog. Ezért aztán a nemzeti jövedelem gyors és tartós növekedését feltételezve is elkerülhetetlennek látszik a nyugdíjrendszer átfogó reformja. Ezt az a tény is sürgeti, hogy egy ilyen hatalmas komplexum reakcióideje igen hosszú, és egyik elemét sem lehet brutális hirtelenséggel megváltoztatni. A második világháborút követően létrehozott, ún. elosztási rendszerben a nyugdíjasok jövedelmének alapja a generá-

ciók közötti közvetlen transzfer. Egy tőkeszemléletű rendszer esetén nem lehet figyelmen kívül hagyni az inaktív népesség növekedéséből eredő demográfiai kényszert: az inaktívok jövedelme az aktív keresők által létrehozott értékek megcsapolásából származik. A nyugdíjfinanszírozás nehézségeinek mérséklésére az egyik lehetőség a nyugdíjak szintjének csökkentése, illetve szinten nem tartása. Ezt az utat választotta az 1993 nyarán bevezetett általános francia nyugdíjreform. Ugyanakkor ez az eljárás nem alkalmazható a végtelenségig. Kétségtelen ugyanis, hogy nemcsak az lenne igazságtalan, ha a nyugdíjasok életszínvonala gyorsabban nőne, mint a családot eltartó aktív keresők, hanem az is elfogadhatatlan lenne, ha a politikai szempontból is egyre nagyobb súlyú nyugdíjas rétegek életszínvonala nem fejlődhetne a gazdaságilag aktívakéhoz hasonló ütemben. Ugyancsak kemény politikai ellenállásba ütközik egy másik bizottság 1987-ben megfogalmazott javaslatának a megvalósítása, amelynek lényege, hogy a rendszer bevételeit oly módon próbálja növelni, hogy a munkavállalókra nehezedő terhek lényegesen ne növekedjenek. A továbbiakban a szerző a nyugdíjkorhatár megváltoztatásának a lehetőségeit és hatásait vizsgálja, elvonatkoztatva a munkanélküliség alakulásának hatásaitól.

1995-ben a 20–59 évesek száma 2,7-szerese volt a 60 éves és idősebb népesség létszámának. Ez az arány 2050-ig akár a felére csökkenhet: 1,3–1,8-re a férfiak és 1,0–1,3-ra a nők esetében. Ez a vizsgálat szempontjából, más szavakkal azt jelenti, hogy 10 időszerű személy eltartásának terhe 2050-ben 11–15 kereső korban lévő felnőtt között oszlana meg a jelenlegi 27 helyett. A keresők és eltartottak arányának jelenlegi szintjét tehát csakis a nyugdíjkorhatár jelentős felemelésével lehetne fenntartani. Az említett 2,7 akkor maradhatna meg 2050-ig, ha 2005-ig lassan, mindössze fél évvel nőne a korhatár (60-ról 60,5-re), majd a további 45 év alatt sokkal gyorsabb ütemben, szcenáriótól függően 9–12 évvel. A 70–72 éves korban nyugdíjba vonuló, 1980 körül született férfiak még várható átlagos élettartama a 2050-re előreszámított halandósági táblák szerint 16–18 év lenne, a nőké 20–22 év.

A nyugdíjkorhatár mindenki számára egységes emelése helyett gondolkodni kellene a halandóság szociális differenciálódásának figyelembevételéről, mivel például a férfiak magasabb halandósága az utóbbi időkben sem csökkent. A Tervbizottságnak az időszerűk jövőjével foglalkozó munkacsoportja már 1980-ban ajánlotta, hogy ne általánosságban beszéljenek a nyugdíjkorhatárról és ezzel kapcsolatosan a valamely nyugdíjbiztosítási rendszerhez tartozásról, hanem a járulékfizetés kötelező időtartamát emeljék 40, 42 vagy akár 45 évre. Ezt a javaslatot egyébként az

1993-as nyugdíjtörvény megfogalmazásánál a törvényalkotás részben figyelembe vette, amikor a magánszektor alkalmazottainál a járulékfizetési időszak fokozatos meghosszabbításáról rendelkezett, megtartva ugyanakkor a 60 éves korhatárt a teljes nyugdíjra való jogosultság kritériumaként. 1995-ben a közszolgálati szféra és egyes speciális munkáltatói körök alkalmazottai megkapták azt a kedvezményt, hogy rájuk a járulékfizetés kötelező időszakának meghosszabbítása ne vonatkozzék.

Az áldozatvállalási kötelezettségek megoszlása tehát jelenleg is viták és számítások tárgyát képezi. Senki nem vitatja ugyanakkor, hogy az áldozatokat valamikor, valakiknek meg kell hozniuk.

(Ism.: *Rózsa Gábor*)

REHER, D.:

A GYERMEKKORI HALANDÓSÁG GAZDASÁGI KÖVETKEZMÉNYEI

(Wasted Investments: Some Economic Implications of Childhood Mortality Patterns.) – *Population Studies*. 1995. 3. sz. 519–536 p.

A családok gyermekvállalással kapcsolatos döntéseit a kutatók rendszerint úgy tekintik, mint a racionális választás egyik példáját. Eszerint a párok azért vállalkoznak utódok nemzésére, mert az így elérhető előnyök felülmúlják a gyermekek világrahozatalával és felnevelésével együtt járó költségeket. Ezek az előnyök részint tisztán gazdasági természetűek – a gyermekek segítenek a családon belüli munkavégzésben, életük későbbi szakaszában pedig gondoskodnak idős szüleikről –, részint azonban társadalmi jellegűek: a gyermekek jelenléte a családban olyan érzelemforrás, ami mással alig pótolható.

Bármilyen legyen is azonban az az előny, amit a családalapítás jelent a szülők számára, ahhoz, hogy valóban élvezni lehessen azt, a gyermekeknek nyilvánvalóan fel kell cseperedniük. Az a gyermek, aki fiatalon meghal, bizonyos értelemben elveszett befektetés a család szempontjából: a szülők által vállalt költségek nem térülnek meg a későbbi gazdasági vagy társadalmi haszon formájában. Mindez azt jelenti, hogy a gyermekvállalás révén elérhető előnyök alapvetően függenek a gyermekkori halandóságtól, egyrészt annak szintjétől, másrészt annak életkori megoszlásától. Ott, ahol magas a gyermekkori halandóság mértéke, a gyermekvállalás haszna nyilvánvalóan kisebb, mint ott, ahol kedvezőbbek a gyermekek életben maradási esélyei. Hasonlóképpen, ott, ahol a gyermekek jelentős része már életének korai szakaszában meghal, a gyermekvállalás kisebb előnyt jelent a szü-

lők számára, mint ott, ahol a gyermekek hosszabb túlélésre számíthatnak.

Tanulmányában a szerző arra tesz kísérletet, hogy empirikusan, számszerű formában is kimutassa, miként befolyásolja a gyermekkori halandóság szintje és korstruktúrája a gyermekvállalással kapcsolatos költség-haszon egyensúlyt. Ehhez olyan országok adatait használja fel, amelyek a demográfiai átmenet korai szakaszában voltak, s amelyeket ennek megfelelően viszonylag magas gyermekkori halandóság jellemzett. Ezeknek az országoknak az egyik része a modern kor előtti történelmi fejlődést képviselte – ilyen volt például Finnország az 1900-as évek legelején, vagy Anglia a múlt század végén –, másik részük pedig a mai fejlődő országokból – egyebek mellett Peruból, Szenegálból, Indonéziából és Egyiptomból – állt.

Az empirikus elemzést a szerző három szakaszban végzi el. Első lépésként a halandóság korstruktúráját vizsgálja meg az egyes országokban. Ezt követően arra tesz kísérletet, hogy a rendelkezésre álló információk alapján megbecsülje a gyermekvállalás időráfordításában mért költségét a gyermek fejlődésének különböző szakaszaiban. Végül pedig – az előző két lépés összekapcsolásaként – megpróbálja számszerűsíteni, mekkora a „kádba vesztett” időráfordítás mértéke a különböző halandósági struktúrájú országokban.

A vizsgálat eredményei szerint az egyes országok között igen jelentős eltérések voltak a gyermekkori halandóság életkor szerinti megoszlása szempontjából. Kínában az 1950-es évek derekán például az 5 éves kor alatti halandóságon belül a csecsemőhalandóság viszonylag jelentős, mintegy egyharmados súlyt képviselt, a századfordulós Spanyolországban ugyanakkor ez az arány mindössze 14 százalék volt. Hasonlóan nagymértékű különbségeket mutat az átlagos halálóráskori életkor is, amely 9,8 és 13,9 hónap között változott. Összességében megállapítható, hogy a századközépi Kínában, valamint a századfordulós Németországban és Franciaországban a gyermekek aránylag fiatalon haltak meg, Finnországban és Spanyolországban ezzel szemben a megszületett gyermekek hosszabb túlélésre számíthatnak.

Az elemzés második szakaszában a szerző a családok gyermekekkel kapcsolatos időráfordítását igyekszik megbecsülni a gyermek különböző életszakaszaiban. A számításokat külön végzi el az anya és külön az apa esetében, az előbbieknél 70, az utóbbiaknál 55 órás heti munkaidőt feltételezve. Az eredmények szerint mindkét szülő időráfordítása fordított U alakú görbét mutat: kezdetben, a terhesség első hónapjaiban a ráfordítás alacsony, a szülés időpontjában erősen megugrik, s egészen a gyermek 2 hónapos koráig emelkedik, ettől kezdve azonban fokozatosan csökken.

1993-as nyugdíjtörvény megfogalmazásánál a törvényalkotás részben figyelembe vette, amikor a magánszektor alkalmazottainál a járulékfizetési időszak fokozatos meghosszabbításáról rendelkezett, megtartva ugyanakkor a 60 éves korhatárt a teljes nyugdíjra való jogosultság kritériumaként. 1995-ben a közszolgálati szféra és egyes speciális munkáltatói körök alkalmazottai megkapták azt a kedvezményt, hogy rájuk a járulékfizetés kötelező időszakának meghosszabbítása ne vonatkozzék.

Az áldozatvállalási kötelezettségek megoszlása tehát jelenleg is viták és számítások tárgyát képezi. Senki nem vitatja ugyanakkor, hogy az áldozatokat valamikor, valakiknek meg kell hozniuk.

(Ism.: *Rózsa Gábor*)

REHER, D.:

A GYERMEKKORI HALANDÓSÁG GAZDASÁGI KÖVETKEZMÉNYEI

(Wasted Investments: Some Economic Implications of Childhood Mortality Patterns.) – *Population Studies*. 1995. 3. sz. 519–536 p.

A családok gyermekvállalással kapcsolatos döntéseit a kutatók rendszerint úgy tekintik, mint a racionális választás egyik példáját. Eszerint a párok azért vállalkoznak utódok nemzésére, mert az így elérhető előnyök felülmúlják a gyermekek világrahozatalával és felnevelésével együtt járó költségeket. Ezek az előnyök részint tisztán gazdasági természetűek – a gyermekek segítenek a családon belüli munkavégzésben, életük későbbi szakaszában pedig gondoskodnak idős szüleikről –, részint azonban társadalmi jellegűek: a gyermekek jelenléte a családban olyan érzelemforrás, ami mással alig pótolható.

Bármilyen legyen is azonban az az előny, amit a családalapítás jelent a szülők számára, ahhoz, hogy valóban élvezni lehessen azt, a gyermekeknek nyilvánvalóan fel kell cseperedniük. Az a gyermek, aki fiatalon meghal, bizonyos értelemben elveszett befektetés a család szempontjából: a szülők által vállalt költségek nem térülnek meg a későbbi gazdasági vagy társadalmi haszon formájában. Mindez azt jelenti, hogy a gyermekvállalás révén elérhető előnyök alapvetően függenek a gyermekkori halandóságtól, egyrészt annak szintjétől, másrészt annak életkori megoszlásától. Ott, ahol magas a gyermekkori halandóság mértéke, a gyermekvállalás haszna nyilvánvalóan kisebb, mint ott, ahol kedvezőbbek a gyermekek életben maradási esélyei. Hasonlóképpen, ott, ahol a gyermekek jelentős része már életének korai szakaszában meghal, a gyermekvállalás kisebb előnyt jelent a szü-

lők számára, mint ott, ahol a gyermekek hosszabb túlélésre számíthatnak.

Tanulmányában a szerző arra tesz kísérletet, hogy empirikusan, számszerű formában is kimutassa, miként befolyásolja a gyermekkori halandóság szintje és korstruktúrája a gyermekvállalással kapcsolatos költség-haszon egyensúlyt. Ehhez olyan országok adatait használja fel, amelyek a demográfiai átmenet korai szakaszában voltak, s amelyeket ennek megfelelően viszonylag magas gyermekkori halandóság jellemzett. Ezeknek az országoknak az egyik része a modern kor előtti történelmi fejlődést képviselte – ilyen volt például Finnország az 1900-as évek legelején, vagy Anglia a múlt század végén –, másik részük pedig a mai fejlődő országokból – egyebek mellett Peruból, Szenegálból, Indonéziából és Egyiptomból – állt.

Az empirikus elemzést a szerző három szakaszban végzi el. Első lépésként a halandóság korstruktúráját vizsgálja meg az egyes országokban. Ezt követően arra tesz kísérletet, hogy a rendelkezésre álló információk alapján megbecsülje a gyermekvállalás időráfordításában mért költségét a gyermek fejlődésének különböző szakaszaiban. Végül pedig – az előző két lépés összekapcsolásaként – megpróbálja számszerűsíteni, mekkora a „kádba vesztett” időráfordítás mértéke a különböző halandósági struktúrájú országokban.

A vizsgálat eredményei szerint az egyes országok között igen jelentős eltérések voltak a gyermekkori halandóság életkor szerinti megoszlása szempontjából. Kínában az 1950-es évek derekán például az 5 éves kor alatti halandóságon belül a csecsemőhalandóság viszonylag jelentős, mintegy egyharmados súlyt képviselt, a századfordulós Spanyolországban ugyanakkor ez az arány mindössze 14 százalék volt. Hasonlóan nagymértékű különbségeket mutat az átlagos halálóráskori életkor is, amely 9,8 és 13,9 hónap között változott. Összességében megállapítható, hogy a századközépi Kínában, valamint a századfordulós Németországban és Franciaországban a gyermekek aránylag fiatalon haltak meg, Finnországban és Spanyolországban ezzel szemben a megszületett gyermekek hosszabb túlélésre számíhattak.

Az elemzés második szakaszában a szerző a családok gyermekekkel kapcsolatos időráfordítását igyekszik megbecsülni a gyermek különböző életszakaszaiban. A számításokat külön végzi el az anya és külön az apa esetében, az előbbieknél 70, az utóbbiaknál 55 órás heti munkaidőt feltételezve. Az eredmények szerint mindkét szülő időráfordítása fordított U alakú görbét mutat: kezdetben, a terhesség első hónapjaiban a ráfordítás alacsony, a szülés időpontjában erősen megugrik, s egészen a gyermek 2 hónapos koráig emelkedik, ettől kezdve azonban fokozatosan csökken.

A halandóság korstruktúrája és a gyermekekkel kapcsolatos időráfordítás eloszlása alapján meghatározható az az időmennyiség, ami elveszettnek tekinthető abban az esetben, ha a gyermek a felnőtt kor elérése előtt meghal. A vizsgálat harmadik szakaszában a szerző ennek a mennyiségnek az országonkénti kiszámítására vállalkozik. Az eredmények jelentősen eltérnek az egyes országok között: míg például a századfordulós Németországban – ahol a halálozási életkor viszonylag alacsony volt – az anyák „mindössze” 1200, az apák pedig „csupán” 95 órát veszítettek abban az esetben, ha gyermekük 5 éves kor előtt meghalt, addig a korabeli Spanyolországban – ahol a gyermekek hosszabb túlélésre számíthattak – a veszteség a nőknél közel 1600, a férfiaknál pedig több mint 120 óra volt.

(Ism.: *Moksony Ferenc*)

WINGEN, M.:

A CSALÁDPOLITIKA ELMÉLETÉRŐL ÉS GYAKORLATÁRÓL

(Zur Theorie und Praxis der Familienpolitik.) Schriften des Deutschen Vereins für Öffentliche und Private Fürsorge. Frankfurt am Main. 1994. 422 p.

Max Wingen, aki a bochumi és konstanzi egyetemeken tanított és a baden-württembergi statisztikai Hivatalban dolgozott, egész életpályája során a németországi családpolitika elveinek megfogalmazásán, a nagyközönséggel való megismertetésén és a konkrét kormányintézkedések előkészítésén munkálkodott. Ebben a kötetben az utolsó években írott tanulmányait tette közzé. Számunkra azért érdekesek ezek a tanulmányok, mert betekintést engednek egy német családpolitikus gondolkozásába és a német családpolitika körüli viták érveibe.

A német családpolitika számára máig súlyos teherként jelent a nemzeti szocialista népesedéspolitika története. Ez utóbbi elsősorban kényszeren, a művi abortusz tilalmán alapult, továbbá egyértelműen az volt a célja, hogy a német népesség minél jobban szaporodjék. Ez a negatívan megítélt örökség volt az oka, hogy a háború utáni Nyugat-Németországban viszonylag későn vezettek be a családokat támogató juttatásokat, és hogy a népesedéspolitika kifejezés helyett mindig következetesen a családpolitika elnevezést használják, hangsúlyozva, hogy annak célja nem a népesség alakulásának befolyásolása, hanem az optimális feltételek megteremtése a családok számára, hogy funkcióikat elláthassák.

A családról és családpolitikáról való németországi gondolkodásban nagy szerepet játszottak a

„családjelentések”. 1965-ben bízta meg a parlament a kormányt, hogy készíttessen rendszeresen családjelentéseket. Ezeknek a többszáz oldalas jelentéseknek a megfogalmazásában a tudósok és családpolitikai szakértők széles köre vesz részt. Eddig öt családjelentés készült el, az első és a harmadik átfogóan foglalkozott a családok helyzetével, a másodiknak, a negyediknek és az ötödiknek speciális témája volt: a családi szocializáció, az idős emberek helyzete és a család szerepe az emberi vagyon (tőke) létrehozásában és fenntartásában. A következő, hatodik jelentés ilyen súlyponti témája a gyermekek helyzete lesz. Max Wingen közreműködött ezekben a családjelentésekben.

A német családpolitika azokon az értékeken alapul, amelyek a német szociális piacgazdaság alapját is képezik: a szabadságon, szolidaritáson, igazságosságon, vagy részletesebben kifejtve: az egyes emberek személyes kibontakozásának tiszteletben tartásán, a nemek egyenlőségén, a különböző családokból származó gyermekek egyenlő startfeltételein és fejlődési esélyein. Wingen hivatkozik *R. Dahrendorf* szociológusnak arra a gondolatára, hogy a társadalmi fejlődés lényege az életesélyek növelése, és *H. Jonas* morálfilozófusnak a távoliakért való felelősségről szóló gondolataira. Az utóbbiba beleértendő, hogy felelősök vagyunk azért is, hogy az utánunk következő nemzedékek milyen körülmények között fognak élni. Ebbe beleértendő a társadalom, a népesség reprodukciója is. A mai családpolitikai és társadalmpolitikai tevédek a jövő nemzedékek életesélyeit csorbíthatják.

A családpolitikában megnyilvánuló értékek problémájának egy másik megközelítésében Wingen táblázatos formában mutatja be, hogy az 1968. évi teheráni emberi jogi nyilatkozatban szereplő követelmények, nevezetesen, hogy az emberek és párok „szabadon, felelősségteljesen és tájékozottan” dönthessenek a gyermekek számáról és megszületésük idejéről, hogyan érvényesülnek a mindennapi életben Németországban, és hogyan lehet családpolitikai eszközökkel a szabad, felelősségteljes és tájékozott döntést elősegíteni. A szabad döntéshez szükséges az esélyegyenlőség biztosítása a különböző gyermekszámú családok számára. A döntés felelős voltát elősegíti az, ha a családpolitika nem ötletszerű, hanem átfogó és hosszú távon stabil. A tájékozottságot segíti többek között a demográfiai információ és képzés, egyebek között az iskolákban.

A német családpolitika számára döntő jelentőségű az alkotmánybíróknak az az 1990. évi döntése, hogy a gyermekek létminimumához szükséges jövedelmet nem szabad megadóztatni.

A Wingen által bemutatott családpolitikai elképzelések és javaslatok egyrésztől messzemenően tiszte-

A halandóság korstruktúrája és a gyermekekkel kapcsolatos időráfordítás eloszlása alapján meghatározható az az időmennyiség, ami elveszettnek tekinthető abban az esetben, ha a gyermek a felnőtt kor elérése előtt meghal. A vizsgálat harmadik szakaszában a szerző ennek a mennyiségnek az országonkénti kiszámítására vállalkozik. Az eredmények jelentősen eltérnek az egyes országok között: míg például a századfordulós Németországban – ahol a halálozási életkor viszonylag alacsony volt – az anyák „mindössze” 1200, az apák pedig „csupán” 95 órát veszítettek abban az esetben, ha gyermekük 5 éves kor előtt meghalt, addig a korabeli Spanyolországban – ahol a gyermekek hosszabb túlélésre számíthattak – a veszteség a nőknél közel 1600, a férfiaknál pedig több mint 120 óra volt.

(Ism.: *Moksony Ferenc*)

WINGEN, M.:

A CSALÁDPOLITIKA ELMÉLETÉRŐL ÉS GYAKORLATÁRÓL

(Zur Theorie und Praxis der Familienpolitik.) Schriften des Deutschen Vereins für Öffentliche und Private Fürsorge. Frankfurt am Main. 1994. 422 p.

Max Wingen, aki a bochumi és konstanzi egyetemeken tanított és a baden-württembergi statisztikai Hivatalban dolgozott, egész életpályája során a németországi családpolitika elveinek megfogalmazásán, a nagyközönséggel való megismertetésén és a konkrét kormányintézkedések előkészítésén munkálkodott. Ebben a kötetben az utolsó években írott tanulmányait tette közzé. Számunkra azért érdekesek ezek a tanulmányok, mert betekintést engednek egy német családpolitikus gondolkozásába és a német családpolitika körüli viták érveibe.

A német családpolitika számára máig súlyos teherként jelent a nemzeti szocialista népesedéspolitika története. Ez utóbbi elsősorban kényszeren, a művi abortusz tilalmán alapult, továbbá egyértelműen az volt a célja, hogy a német népesség minél jobban szaporodjék. Ez a negatívan megítélt örökség volt az oka, hogy a háború utáni Nyugat-Németországban viszonylag későn vezettek be a családokat támogató juttatásokat, és hogy a népesedéspolitika kifejezés helyett mindig következetesen a családpolitika elnevezést használják, hangsúlyozva, hogy annak célja nem a népesség alakulásának befolyásolása, hanem az optimális feltételek megteremtése a családok számára, hogy funkcióikat elláthassák.

A családról és családpolitikáról való németországi gondolkodásban nagy szerepet játszottak a

„családjelentések”. 1965-ben bízta meg a parlament a kormányt, hogy készíttessen rendszeresen családjelentéseket. Ezeknek a többszáz oldalas jelentéseknek a megfogalmazásában a tudósok és családpolitikai szakértők széles köre vesz részt. Eddig öt családjelentés készült el, az első és a harmadik átfogóan foglalkozott a családok helyzetével, a másodiknak, a negyediknek és az ötödiknek speciális témája volt: a családi szocializáció, az idős emberek helyzete és a család szerepe az emberi vagyon (tőke) létrehozásában és fenntartásában. A következő, hatodik jelentés ilyen súlyponti témája a gyermekek helyzete lesz. Max Wingen közreműködött ezekben a családjelentésekben.

A német családpolitika azokon az értékeken alapul, amelyek a német szociális piacgazdaság alapját is képezik: a szabadságon, szolidaritáson, igazságosságon, vagy részletesebben kifejtve: az egyes emberek személyes kibontakozásának tiszteletben tartásán, a nemek egyenlőségén, a különböző családokból származó gyermekek egyenlő startfeltételein és fejlődési esélyein. Wingen hivatkozik *R. Dahrendorf* szociológusnak arra a gondolatára, hogy a társadalmi fejlődés lényege az életesélyek növelése, és *H. Jonas* morálfilozófusnak a távoliakért való felelősségről szóló gondolataira. Az utóbbiba beleértendő, hogy felelősök vagyunk azért is, hogy az utánunk következő nemzedékek milyen körülmények között fognak élni. Ebbe beleértendő a társadalom, a népesség reprodukciója is. A mai családpolitikai és társadalmpolitikai tevédek a jövő nemzedékek életesélyeit csorbíthatják.

A családpolitikában megnyilvánuló értékek problémájának egy másik megközelítésében Wingen táblázatos formában mutatja be, hogy az 1968. évi teheráni emberi jogi nyilatkozatban szereplő követelmények, nevezetesen, hogy az emberek és párok „szabadon, felelősségteljesen és tájékozottan” dönthessenek a gyermekek számáról és megszületésük idejéről, hogyan érvényesülnek a mindennapi életben Németországban, és hogyan lehet családpolitikai eszközökkel a szabad, felelősségteljes és tájékozott döntést elősegíteni. A szabad döntéshez szükséges az esélyegyenlőség biztosítása a különböző gyermekszámú családok számára. A döntés felelős voltát elősegíti az, ha a családpolitika nem ötletszerű, hanem átfogó és hosszú távon stabil. A tájékozottságot segíti többek között a demográfiai információ és képzés, egyebek között az iskolákban.

A német családpolitika számára döntő jelentőségű az alkotmánybírósnak az az 1990. évi döntése, hogy a gyermekek létminimumához szükséges jövedelmet nem szabad megadóztatni.

A Wingen által bemutatott családpolitikai elképzelések és javaslatok egyrésztől messzemenően tiszte-

letben tartják az egyének döntési szabadságát, ezen belül azt is, hogy milyen családfórmában kívánnak élni, másrészt nagyon átfogóak, a családi pótléktól, a gyermekgondozási szabadsághoz hasonló juttatástól az óvodai ellátáson keresztül a rugalmas munkaidőig és a gyermekneveléssel töltött éveknek a nyugdíj jogosultságnál való figyelembevételéig terjednek.

A családpolitika hatását illetően az Európai Közösség egyik dokumentumát idézi: „Illúzió lenne azt képzelni, hogy a demokratikus állam megfelelő eszközökkel a termékenységi szint radikális változását idézheti elő. De ugyanilyen tévedés azt állítani, hogy az

állam semmit sem tud elérni. Befolyásolási lehetőségek léteznek, és ha ezek szerények is, nem jelentéktelenek. Hosszabb távon döntő fontosságuk lehet.”

Végül a kötet utolsó és egyben egyik legfrissebb tanulmányának két gondolatát idézném: 1. A család jövője része egy sokkal általánosabb kérdésnek: társadalmunk, gazdasági-társadalmi rendszerünk és kultúránk jövőjének. 2. Amikor a családpolitikáról gondolkozunk, nem ringathatjuk magunkat illúziókba, de nagyon szükséges és indokolt „egy adag realiztikus utópia”.

(Ism.: *Andorka Rudolf*)

KÖRNYEZETI STATISZTIKA

BURKE, M.:

EURÓPA KÖRNYEZETVÉDELMI HELYZETE

(Health of a continent.) – *Environmental Science and Technology*. 1996. 4. sz. 162A–167A p.

Az Európai Unió 1995-ben közzétette a földrész környezeti helyzetét bemutató, az ENSZ szakosított intézményeivel közösen készített tanulmányát a „Dobris-vizsgálat” eredményeivel, amelyek a súlyos környezeti károsodásra utaló jeleket és ezek feltételezett okait foglalják össze. A vizsgálatot annak a határozatnak az alapján végezték, amelyet 36 európai ország környezetvédelmi minisztereinek 1991 októberében, Szófiában tartott tanácskozásán fogadtak el.

A dolgozat ismerteti az Európa országaira kiterjedő vizsgálat módszertani alapjait, valamint (külön mellékletben) az összehasonlítható nemzetközi statisztikai adatok hiányosságait. A tanulmány hitelt érdemlő tényekkel bizonyítja, hogy a célként megjelölt eredmények a földrész egészét átfogó környezetvédelmi erőfeszítések révén érhetők el. Az Európai Környezetvédelmi Ügynökség (European Environmental Agency – EEA) a vizsgálat eredményeit, bár azok nem teljes körűek, megfelelő alpnak tekinti hatásos akciók megvalósításához.

A kontinens földrajzi jellemzői alapján 4 körzetet különböztet meg a vizsgálat, amely Törökországra, valamint a legkisebbekre: Andorrára, Lichtensteinre, San Marinora és Vatikán Államra is kiterjed:

– az északi-európai régióba sorolták Finnországot, Izlandot, Norvégiát és Svédországot;

– a kelet-európai régióba tartozik Bulgária, a Cseh Köztársaság, Észtország, Fehéroroszország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Moldávia, a FÁK országai, Románia, Szlovákia és Ukrajna;

– a dél-európai régió országai: Albánia, Bosznia-Hercegovina, Ciprus, Görögország, Horvátország, Macedónia, Málta, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Szerbia-Montenegró (Kis-Jugoszlávia) és Szlovénia;

– Nyugat-Európa országai: Ausztria, Belgium, Dánia az Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Németország és Svájc.

A megfigyelt európai országok egymással nem összehasonlítható, nem kellően hitelesített, nehezen összeilleszthető (nem kompatibilis) környezeti adatai ellenére az alapkérdésre egyértelmű választ ad a vizsgálat eredménye. Eszerint Európa környezete rossz minőségű. Sok fontos adat hiányzik a korábban tervgazdaságot folytató kelet- és dél-európai országok (különösen az egykori Szovjetunió utódállamai) környezetéről, emiatt a tanulmány csak hozzávetőlegesen jellemzi a környezet ottani súlyos állapotát.

Az Európai Unió tanulmánya 56 környezeti tényezőt vizsgált, a korábban figyelmen kívül hagyott környezeti hatások közül, például a vidéki (falusi) környezet, a szolgáltatások, a bányászat és más tevékenységek, a katonai tevékenységek, a természet hátrányos hatásait stb.

Az első részben a szerző az Európa klímájára, földrajzi sajátosságaira vonatkozó tényeket foglalja össze és bemutatja, hogy a földrész demográfiai és gazdasági fejlődése milyen környezeti hatásokkal jár. Kiemelt vizsgálat vonatkozik az ipar és a közlekedés miatt keletkező környezeti károsodásra, például a hulladéokra, a zajra és hasonlókra. A vizsgálatok a nyolcvanas évek végétől 1993-ig terjedő időszak adataira épülnek.

A Föld szárazföldi területének mintegy 7 százalékát kitevő Európában a világ népességének 12,8 százaléka él. A szennyező hatás ennél lényegesen nagyobb arányú: Európából származik például a kén-dioxid-, valamint nitrogén-dioxid-emisszió egynegyede, az ózonpajzsot károsító klórozott-fluorozott szénhidrogének, halonok emissziójának 35–40 százaléka, a szén-dioxid 25 százaléka, a metán 16 százaléka.

A frissvíz-kitermelés és -felhasználás a Föld összes megújuló felszíni vízkészletének átlagosan 8 szá-

letben tartják az egyének döntési szabadságát, ezen belül azt is, hogy milyen családfórmában kívánnak élni, másrészt nagyon átfogóak, a családi pótléktól, a gyermekgondozási szabadsághoz hasonló juttatástól az óvodai ellátáson keresztül a rugalmas munkaidőig és a gyermekneveléssel töltött éveknek a nyugdíj jogosultságnál való figyelembevételéig terjednek.

A családpolitika hatását illetően az Európai Közösség egyik dokumentumát idézi: „Illúzió lenne azt képzelni, hogy a demokratikus állam megfelelő eszközökkel a termékenységi szint radikális változását idézheti elő. De ugyanilyen tévedés azt állítani, hogy az

állam semmit sem tud elérni. Befolyásolási lehetőségek léteznek, és ha ezek szerények is, nem jelentéktelenek. Hosszabb távon döntő fontosságuk lehet.”

Végül a kötet utolsó és egyben egyik legfrissebb tanulmányának két gondolatát idézném: 1. A család jövője része egy sokkal általánosabb kérdésnek: társadalmunk, gazdasági-társadalmi rendszerünk és kultúránk jövőjének. 2. Amikor a családpolitikáról gondolkozunk, nem ringathatjuk magunkat illúziókba, de nagyon szükséges és indokolt „egy adag realiztikus utópia”.

(Ism.: *Andorka Rudolf*)

KÖRNYEZETI STATISZTIKA

BURKE, M.:

EURÓPA KÖRNYEZETVÉDELMI HELYZETE

(Health of a continent.) – *Environmental Science and Technology*. 1996. 4. sz. 162A–167A p.

Az Európai Unió 1995-ben közzétette a földrész környezeti helyzetét bemutató, az ENSZ szakosított intézményeivel közösen készített tanulmányát a „Dobris-vizsgálat” eredményeivel, amelyek a súlyos környezeti károsodásra utaló jeleket és ezek feltételezett okait foglalják össze. A vizsgálatot annak a határozatnak az alapján végezték, amelyet 36 európai ország környezetvédelmi minisztereinek 1991 októberében, Szófiában tartott tanácskozásán fogadtak el.

A dolgozat ismerteti az Európa országaira kiterjedő vizsgálat módszertani alapjait, valamint (külön mellékletben) az összehasonlítható nemzetközi statisztikai adatok hiányosságait. A tanulmány hitelt érdemlő tényekkel bizonyítja, hogy a célként megjelölt eredmények a földrész egészét átfogó környezetvédelmi erőfeszítések révén érhetők el. Az Európai Környezetvédelmi Ügynökség (European Environmental Agency – EEA) a vizsgálat eredményeit, bár azok nem teljes körűek, megfelelő alpnak tekinti hatásos akciók megvalósításához.

A kontinens földrajzi jellemzői alapján 4 körzetet különböztet meg a vizsgálat, amely Törökországra, valamint a legkisebbekre: Andorrára, Lichtensteinre, San Marinora és Vatikán Államra is kiterjed:

– az északi-európai régióba sorolták Finnországot, Izlandot, Norvégiát és Svédországot;

– a kelet-európai régióba tartozik Bulgária, a Cseh Köztársaság, Észtország, Fehéroroszország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Moldávia, a FÁK országai, Románia, Szlovákia és Ukrajna;

– a dél-európai régió országai: Albánia, Bosznia-Hercegovina, Ciprus, Görögország, Horvátország, Macedónia, Málta, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Szerbia-Montenegró (Kis-Jugoszlávia) és Szlovénia;

– Nyugat-Európa országai: Ausztria, Belgium, Dánia az Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Németország és Svájc.

A megfigyelt európai országok egymással nem összehasonlítható, nem kellően hitelesített, nehezen összeilleszthető (nem kompatibilis) környezeti adatai ellenére az alapkérdésre egyértelmű választ ad a vizsgálat eredménye. Eszerint Európa környezete rossz minőségű. Sok fontos adat hiányzik a korábban tervgazdaságot folytató kelet- és dél-európai országok (különösen az egykori Szovjetunió utódállamai) környezetéről, emiatt a tanulmány csak hozzávetőlegesen jellemzi a környezet ottani súlyos állapotát.

Az Európai Unió tanulmánya 56 környezeti tényezőt vizsgált, a korábban figyelmen kívül hagyott környezeti hatások közül, például a vidéki (falusi) környezet, a szolgáltatások, a bányászat és más tevékenységek, a katonai tevékenységek, a természet hátrányos hatásait stb.

Az első részben a szerző az Európa klímájára, földrajzi sajátosságaira vonatkozó tényeket foglalja össze és bemutatja, hogy a földrész demográfiai és gazdasági fejlődése milyen környezeti hatásokkal jár. Kiemelt vizsgálat vonatkozik az ipar és a közlekedés miatt keletkező környezeti károsodásra, például a hulladéokra, a zajra és hasonlókra. A vizsgálatok a nyolcvanas évek végétől 1993-ig terjedő időszak adataira épülnek.

A Föld szárazföldi területének mintegy 7 százalékát kitevő Európában a világ népességének 12,8 százaléka él. A szennyező hatás ennél lényegesen nagyobb arányú: Európából származik például a kén-dioxid-, valamint nitrogén-dioxid-emisszió egynegyede, az ózonpajzsot károsító klórozott-fluorozott szénhidrogének, halonok emissziójának 35–40 százaléka, a szén-dioxid 25 százaléka, a metán 16 százaléka.

A frissvíz-kitermelés és -felhasználás a Föld összes megújuló felszíni vízkészletének átlagosan 8 szá-

zalékát éri el, Európa országaiban ez az arány átlagosan 15 százalék. Európa ipari és nagyvárosi körzetei aránytalanul nagy (legalább 60) százalékban termelik ki talajvízkészleteiket. Európa népességének közel kétharmada talajvízre alapozott vizet használ, ugyanakkor a növényvédőszeres, nitrátok növekvő koncentrációja következtében romlik a talajvíz minősége.

A Dobris-vizsgálat fő érdeme, hogy nemzetközi összehasonlítás keretében korábban tudományos igényvel még nem elemzett háttér-információkat rögzít. A fejezeteken belüli esettanulmányok az egyes országok sajátosságait a vizsgált tényezők alapján elemzik. A kiadvány bázisadatai összehasonlítási alapként hasznosíthatók a későbbi felmérésekhez. A nemzetközi szervezetek az együttműködő európai országokkal egyeztetve rögzítették a nemzeti adatokra vonatkozó igényeiket (elsősorban a levegőre, a vízre, a talajra). Az Európai Unió és az EFTA-tagországok adatait az 1993. októberben megalakult Európai Környezeti Információs és Megfigyelési Hálózat (European Environment Information and Observation Network – EIONET) gyűjti és értékeli. A tanulmány külön mellékletben értékeli az információk minőségét, például az elérhető adatok körét, azok összehasonlíthatóságát. Az adatok fogyatékoságait részletezve a hiányos adatok, valamint a fogalmi meghatározások, módszerek nagymértékű eltérését említi.

Az Európára kiterjedő környezeti információk összevethetőségét az a megfigyelési gyakorlat is gátolja, amely meghatározott ágazatra, témacsoportra összpontosít, rendszerint szigorúan kötött földrajzi körzetre korlátozva. Az európai országok a megfigyelés hosszabb távú terveiben gyakran figyelmen kívül hagyják az átfogó, a globális és a földrészt érintő információs szükségleteket, emiatt a részadatokból nem állítható össze Európa környezeti helyzetének átfogó képe.

A Dobris-vizsgálat szerzői arra a következtetésre jutnak, hogy minden szempontból koordinált európai adatgyűjtési rendszerre van szükség. Az Európai Unió

érdekel abban, hogy a földrész harmonizált információival összekapcsolhassák az integráción kívüli (például a „visegrádi-”) országok adatait. Európa országainak környezetvédelmi miniszterei tanácskozásukon megállapodtak azokban az elvekben, amelyekre az Európai Unió határain túli hálózat építhető. Ilyen irányú akció azonban csak akkor jöhet létre, ha Kelet-Európa érintett országai az Európai Unió teljes jogú tagjává válnak. Ez azonban nem zárja ki, hogy informális kapcsolatok révén addig is megszerezzék a szükséges környezeti adatokat. A tanácskozás nyugat-európai résztvevői felismerték, hogy csak kellő pénzügyi támogatással jöhet létre Közép- és Kelet-Európában a szorgalmazott környezeti információs hálózat. Ez elsősorban Németország érdeke, hiszen az észlelt szennyeződések tekintélyes részét a cseh, a szlovák és a lengyel emissziós források okozzák.

A tudományos vizsgálatokhoz nem kapcsolódnak határidőhöz kötött költség- és döntési változatok. Több milliárd dollárra tehető Közép- és Kelet-Európa esetében a környezet minőségét javító programok ráfordításai, de nyitva marad az a fontos kérdés, hogyan teremthetők meg a szükséges pénzügyi források. A folyamatok háttérét dokumentáló tanulmánykötet részletezett programok hiányában is hasznos, hiszen rávilágít például a talajvízszennyezés, a talajerózió okozta és hasonló károokra. A tanulmányban közölt adatok a közvélemény formálására is felhasználhatók, és alkalmasak arra, hogy az emberek felismerjék a kontinens országai közötti környezetvédelmi együttműködés fontosságát.

Az Európai Unió környezetvédelmi ügynöksége úgy döntött, hogy 26 nyelvre lefordítatják ezt a tanulmánykötetet is, továbbá azt tervezi, hogy népszerűbb és rövidebb változatban, valamint CD-ROM-on is kiadja ezt az eredetileg 676 oldalas gyűjteményt. Környezeti térképek kiadását is tervezik.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

Annuaire de statistiques régionales / Institut national de statistique. - Bruxelles : INS, [1993]. - 322 p.

Belgium területi statisztikai évkönyve, 1992.

I-038-B-0189/1992

Annuaire statistique de la Belgique / Institut national de statistique. - Bruxelles : INS, [1995]. - XIII, 822 p., [4] t.fol.

Belgium statisztikai évkönyve, 1994.

I-038-B-0051/1994

Anuario estadístico de España / Instituto Nacional de Estadística. - Madrid : INE, 1996. - XXI, 880 p., [16] t.

Spanyolország 1995. évi nemzeti statisztikai évkönyve.

I-034-C-0024/1995

Anuario estadístico de los Estados Unidos Mexicanos / Instituto Nacional de Estadística Geografía e Informática. - México : INEGI, 1995. - XIV, 790 p.

Mexikó statisztikai évkönyve, 1995.

I-073-B-0001/1995

zalékát éri el, Európa országaiban ez az arány átlagosan 15 százalék. Európa ipari és nagyvárosi körzetei aránytalanul nagy (legalább 60) százalékban termelik ki talajvízkészleteiket. Európa népességének közel kétharmada talajvízre alapozott vizet használ, ugyanakkor a növényvédőszeres, nitrátok növekvő koncentrációja következtében romlik a talajvíz minősége.

A Dobris-vizsgálat fő érdeme, hogy nemzetközi összehasonlítás keretében korábban tudományos igényvel még nem elemzett háttér-információkat rögzít. A fejezeteken belüli esettanulmányok az egyes országok sajátosságait a vizsgált tényezők alapján elemzik. A kiadvány bázisadatai összehasonlítási alapként hasznosíthatók a későbbi felmérésekhez. A nemzetközi szervezetek az együttműködő európai országokkal egyeztetve rögzítették a nemzeti adatokra vonatkozó igényeiket (elsősorban a levegőre, a vízre, a talajra). Az Európai Unió és az EFTA-tagországok adatait az 1993. októberben megalakult Európai Környezeti Információs és Megfigyelési Hálózat (European Environment Information and Observation Network – EIONET) gyűjti és értékeli. A tanulmány külön mellékletben értékeli az információk minőségét, például az elérhető adatok körét, azok összehasonlíthatóságát. Az adatok fogyatékoságait részletezve a hiányos adatok, valamint a fogalmi meghatározások, módszerek nagymértékű eltérését említi.

Az Európára kiterjedő környezeti információk összevethetőségét az a megfigyelési gyakorlat is gátolja, amely meghatározott ágazatra, témacsoportra összpontosít, rendszerint szigorúan kötött földrajzi körzetre korlátozva. Az európai országok a megfigyelés hosszabb távú terveiben gyakran figyelmen kívül hagyják az átfogó, a globális és a földrészt érintő információs szükségleteket, emiatt a részadatokról nem állítható össze Európa környezeti helyzetének átfogó képe.

A Dobris-vizsgálat szerzői arra a következtetésre jutnak, hogy minden szempontból koordinált európai adatgyűjtési rendszerre van szükség. Az Európai Unió

érdekel abban, hogy a földrész harmonizált információival összekapcsolhassák az integráción kívüli (például a „visegrádi-”) országok adatait. Európa országainak környezetvédelmi miniszterei tanácskozásukon megállapodtak azokban az elvekben, amelyekre az Európai Unió határain túli hálózat építhető. Ilyen irányú akció azonban csak akkor jöhet létre, ha Kelet-Európa érintett országai az Európai Unió teljes jogú tagjává válnak. Ez azonban nem zárja ki, hogy informális kapcsolatok révén addig is megszerezzék a szükséges környezeti adatokat. A tanácskozás nyugat-európai résztvevői felismerték, hogy csak kellő pénzügyi támogatással jöhet létre Közép- és Kelet-Európában a szorgalmazott környezeti információs hálózat. Ez elsősorban Németország érdeke, hiszen az észlelt szennyeződések tekintélyes részét a cseh, a szlovák és a lengyel emissziós források okozzák.

A tudományos vizsgálatokhoz nem kapcsolódnak határidőhöz kötött költség- és döntési változatok. Több milliárd dollárra tehető Közép- és Kelet-Európa esetében a környezet minőségét javító programok ráfordításai, de nyitva marad az a fontos kérdés, hogyan teremthetők meg a szükséges pénzügyi források. A folyamatok háttérét dokumentáló tanulmánykötet részletezett programok hiányában is hasznos, hiszen rávilágít például a talajvízszennyezés, a talajerózió okozta és hasonló károokra. A tanulmányban közölt adatok a közvélemény formálására is felhasználhatók, és alkalmasak arra, hogy az emberek felismerjék a kontinens országai közötti környezetvédelmi együttműködés fontosságát.

Az Európai Unió környezetvédelmi ügynöksége úgy döntött, hogy 26 nyelvre lefordíttatják ezt a tanulmánykötetet is, továbbá azt tervezi, hogy népszerűbb és rövidebb változatban, valamint CD-ROM-on is kiadja ezt az eredetileg 676 oldalas gyűjteményt. Környezeti térképek kiadását is tervezik.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

Annuaire de statistiques régionales / Institut national de statistique. - Bruxelles : INS, [1993]. - 322 p.

Belgium területi statisztikai évkönyve, 1992.

I-038-B-0189/1992

Annuaire statistique de la Belgique / Institut national de statistique. - Bruxelles : INS, [1995]. - XIII, 822 p., [4] t.fol.

Belgium statisztikai évkönyve, 1994.

I-038-B-0051/1994

Anuario estadístico de España / Instituto Nacional de Estadística. - Madrid : INE, 1996. - XXI, 880 p., [16] t.

Spanyolország 1995. évi nemzeti statisztikai évkönyve.

I-034-C-0024/1995

Anuario estadístico de los Estados Unidos Mexicanos / Instituto Nacional de Estadística Geografía e Informática. - México : INEGI, 1995. - XIV, 790 p.

Mexikó statisztikai évkönyve, 1995.

I-073-B-0001/1995

Asia-Pacific in figures / Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. - New York : UN, 1996. - XI, 55 p.

Azsia és a Csendes-óceáni térség számokban, 1995.
I-072-B-0603/1995

Republica Moldova in cifre : Culegere succinta de informatii statistice = Republic of Moldova in figures : Statistical pocket book / Departamentul de stat pentru statistica al Republicii Moldova. - Chisinau: Logos, 1992. - 151 p.

Moldova számokban, 1991.
I-042-C-0471/1991

Statistical abstract of the region of the Economic and Social Commission for Western Asia / United Nations Economic and Social Commission for Western Asia. - Baghdad : UN ESCWA, 1994. - XXXV, 586 p.

Az ESCWA-országok statisztikai összefoglalója, 1983-1992.

I-104-B-0011/1983-1992

Statistical yearbook of the Netherlands / Netherlands Central Bureau of Statistics. The Hague : CBS, 1996. 599 p.

Hollandia statisztikai évkönyve, 1996.
I-037-B-0001/1996

Statistical yearbook of the Republic of China / Directorate-General of Budget, Accounting and Statistics. - Taipei : DGBAS, 1993. - VIII, 312 p.

A Kínai Köztársaság (Tajvan) évkönyve, 1993.
I-052-B-0010/1993

Statisticheski godishnik na Narodna Republika Bahlgarija = Statistical yearbook / Komitet za socialna informacija. - Sofija : KSI, 1996. - XXIII, 565 p., [8] t.

Bulgária statisztikai évkönyve, 1995.
I-045-B-0058/1995

Statistisches Jahrbuch : Berlin / Statistisches Landesamt. - Berlin : Kulturbuch-Verl., 1995. - 641 p. + mell. (54 p.)

Berlin statisztikai évkönyve, 1995.
I-029-D-0013/1995

Tokyo statistical yearbook / Tokyo Metropolitan Government. - Tokyo : TMG, 1996. - 20, 535 p.

Tokió statisztikai évkönyve, 1994.
I-051-C-0073/1994

Year book Australia / Australian Bureau of Statistics. - Canberra : ABS, 1996. - XII, 729 p.

Ausztrália statisztikai évkönyve, 1996.
I-091-C-0003/1996

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

Annual report on international statistics / publ. by the International Statistical Institute ... in cooperation with the Institut National de la Statistique et des Études Économiques 1995. - Voorburg : ISI ; Paris : INSÉE, 1995. - 101 p.

Éves jelentés a nemzetközi statisztikai intézményekről.

472791/2

GAZDASÁGSTATISZTIKA

68 cities: report on the retail price survey for ten years / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo] : Stat. Bureau, 1995. - 23, 648 p.

Japán kiskereskedelmi áralakulásának tízéves felmérése: 68 város adatai, 1981-1990.

I-051-C-0099/1981-1990

Ageing populations, pension systems and government budgets: how do they affect saving?. - Paris : OECD, 1995. - 94 p. : ill.

A népesség előregedése, nyugdíjrendszerek és kormányzati költségvetés.

817419

Agrarpreise : Preisindizes und absolute Preise = Agricultural prices = Prix agricoles. - Luxembourg : EUROSTAT, 1996. - XLV, 312 p.

Az Európai Közösségek mezőgazdasági árai, 1985-1994.

I-030-B-0051/1985-1994

The agricultural outlook / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1995. - 98 p.

Az OECD-országok mezőgazdasági előrejelzései, 1995-2000.

I-033-B-0495/1995-2000

Agricultural policies, markets and trade : Monitoring and outlook / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1996. - 47 p. + 233 p.

Mezőgazdasági politika, piac és kereskedelem az OECD-országokban, 1996.

I-033-C-0231/1996/[1-2]

Algemene milieustatistiek = General environmental statistics / Centraal Bureau voor de Statistiek. - 's-Gravenhage : CBS, 1994. - 334 p.

Hollandia környezetstatisztikája, 1994.
I-037-C-0068/1994

Annual bulletin of steel statistics for Europe = Bulletin annuel de statistiques de l'acier pour l'Europe = Ezhegodnyij bjulleten' evropejskojj statistiki chernojj metallurgii / Economic Commission for Europe. - New York : UN, 1996. - 253 p.

Európa acélstatisztikájának éves jelentése, 1991-1994.
I-072-B-0333/1991-1994

Annual report on the consumer price index / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - Tokyo : Stat. Bureau, 1996. - 510 p.

Japán fogyasztói árindexének éves felmérése, 1995.
I-051-C-0059/1995

Aussenhandel. Aussenhandel nach Ländern und Gütergruppen der Produktionsstatistiken : Spezialhandel / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 129 p.

A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme. Külkereskedelem országok, valamint árucsoportok szerint, 1994.

I-004-B-0181/1994

Aussenhandel. Aussenhandel nach Ländern und Warengruppen (Spezialhandel) / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 592 p.

A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme. Külkereskedelem országok és termékcsoportok szerint, 1995.

I-004-B-0095/1995

Bank profitability : Statistical supplement : Financial statements of banks = Rentabilité des banques : Comptes des banques / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1996. - 196 p.

Bankjövedelmezőség. Az OECD-országok bankjainak pénzügyi helyzete, 1985-1994.

I-033-B-0467/1985-1994

Bautätigkeit und Wohnungen. Bautätigkeit / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 169 p.

A Német Szövetségi Köztársaság építőipari és lakásstatisztikája. Építkezések, 1994.

I-004-B-0072/1994

Busygina, I.: Der Ferne Osten Russlands: Ökonomisch-politische Situation und Entwicklungsperspektiven. - Köln: BIOst, 1995. - 40 p. : ill.

Oroszország távol-keleti régióinak gazdasági és politikai helyzete, kilátások.

817280

Byggearealstatistikk = Building statistics. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 1995. - 78 p.

Norvégia lakásépítési statisztikája, 1994.

I-040-B-0061/1994

Consumer policy in OECD countries / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1995. - 274 p.

Az OECD-országok fogyasztási politikája, 1991-1992.

I-033-C-0240/1991-1992

Dairy sector indicators = Indicateurs du secteur laitier / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1994. - 225 p.

Az OECD-országok tejszektorának statisztikai jelzőszámai, 1994.

I-033-B-0489/1994

Deakin, B. M.: The youth labour market in Britain: the role of intervention. - Cambridge : Cambridge Univ. Press, cop. 1996. - XVI, 223 p.

A fiatal munkavállalók helyzete és a kormányzati intervenció Angliában.

721936

Economic accounts for agriculture = Comptes économiques de l'agriculture / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1996. - 252 p.

Az OECD-országok mezőgazdasági elszámolásai, 1981-1994.

I-033-B-0466/1981-1994

Economic survey of Latin America and the Caribbean / Economic Commission for Latin America and the Caribbean. - Santiago : UN ECLAC, 1995. - 332 p.

Latin-Amerika és a Karib-térség gazdasági áttekintése, 1994-1995.

470190/1994-1995

Eingeführte Motorfahrzeuge = Véhicules ... moteur importés. - Bern : BFS, 1996. - 22 p.

Svájci gépjármű-behozatala, 1995.

I-031-B-0258/1995

Energieversorgung Österreichs : Energiebilanz / hrsg. vom Österreichischen Statistischen Zentralamt in Zusammenarb. mit dem Bundesministerium für Wirtschaftliche Angelegenheiten und dem Bundeslastverteiler. - Wien : ÖStZ, 1995. - p. 618-629.

Ausztria energiaellátása, 1992.

I-002-B-0263/1992

Energy statistics of OECD countries = Statistiques de l'énergie des pays de l'OCDE / International Energy Agency. - Paris : OECD IEA, 1996. - 330 p., [3 fol.]

Az OECD-országok energiastatisztikája, 1993-1994.

I-033-B-0143/1993-1994

FAO trade yearbook = Annuaire FAO du commerce = Anuario FAO de comercio. - Rome : FAO, 1995. 354 p.

A FAO kereskedelmstatistikai évkönyve, 1994.

I-032-B-0172/1994

Foreign trade statistics for Africa. Ser. C, Summary tables = Statistiques africaines du commerce extérieur. Sér. C, Tableaux récapitulatifs / Economic Commission for Africa. - New York : UN, 1994 [1995]. - XXVII, 220 p.

Afrika külkereskedelmi statisztikája. Összefoglaló táblák, 1995.

I-069-B-0012/11-12

Handbook of international trade and development statistics = Manuel de statistiques du commerce international et du développement / United Nations Conference Trade and Development. - New York : UN, 1995. - XXII, 431, 57 p.

Az UNCTAD nemzetközi kereskedelmi és fejlesztési statisztikai kézikönyve, 1994.

I-072-B-0312/1994

Industrial subsidies: a reporting manual / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, cop. 1995. - 73 p.

Az OECD-országok ipartámogatási rendszerének felmérését szolgáló kérdőív.

817300

Industry and development : Global report / United Nations Industrial Development Organization. - New York : UN, 1995. - XI, 242 p.

Ipar és fejlesztés. Az UNIDO jelentése a világ országainak ipari fejlődéséről, 1995.

I-002-B-0197/1995

Input-output tabeller og analyser = Input-output tables and analyses / Danmarks Statistik. - København : Danmarks Stat., 1996. - 175 p.

Dánia input-output táblái és elemzésük, 1992.

I-039-B-0045/1992

Insurance statistics yearbook = Annuaire des statistiques d'assurance / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1996. - 252 p.

Az OECD-országok biztosítástatisztikai évkönyve, 1987-1994.

I-033-B-0482/1987-1994

Jaarstatistiek van de buitenlandse handel = Annual statistics of the Dutch foreign trade / Central Bureau voor de Statistiek. - Voorburg : CBS, 1996. - 782 p.

Hollandia 1994. évi külkereskedelmi statisztikai évkönyve.

I-037-B-0175/1994

Jahresstatistik des Aussenhandels der Schweiz = Statistique annuelle du commerce extérieur de la Suisse / hrsg. von der Eidgenössischen Oberzolldirektion. - Bern : Eidgenössische Oberzolldirektion, [1996]. - 728 p.

Svájc külkereskedelmi statisztikája, 1995.

I-031-A-0009/1995/2

Kommunikationsdienste : Jährliche Statistiken = Communication services : Annual statistics = Services des communications : Statistiques annuelles. - Luxembourg : EUROSTAT, 1994. - 356 p.

Az Európai Közösségek hírközlési szolgáltatásstatisztikája, 1980-1992.

I-030-B-0227/1980-1992

Landbouwcijfers = Agricultural data / Landbouweconomisch Instituut ; Centraal Bureau voor de Statistiek. - 's-Gravenhage : LEI ; Voorburg : CBS, 1996. - 273 p. + mell. (1 t.fol.)

Hollandia mezőgazdasági adatai, 1996.

I-037-C-0058/1996

Landbrugsstatistik for bog = Agrarstatistisches Jahrbuch. - Luxembourg : EUROSTAT, 1996. - 256 p.

Az Európai Közösségek országainak mezőgazdasági statisztikai évkönyve, 1996.

I-030-C-0017/1996

Landesmann, M.: Balance of payments constrained growth in Central and Eastern Europe and scenarios of East-West integration. - Wien : WIIW, 1995. - 30, [25] p. : ill.

A fizetési mérleg által korlátozott növekedés Közép- és Kelet-Európában és a kelet-nyugati integráció.

817562

- Löhne und Gehälter. Dienstbezüge der Bundesbeamten / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 8 p.
Bérek és fizetések a Német Szövetségi Köztársaságban. A szövetségi alkalmazottak szolgálati illetményei, 1995.
 I-004-B-0294/1995
- Nationalregneskabsstatistik = National accounts / Danmarks Statistik. - København : Danmarks Stat., 1996. - 212 p.
Dánia nemzetgazdasági elszámolásai, 1994.
 I-039-B-0042/1994
- OECD financial statistics. Financial accounts of OECD countries. United States = Statistiques financières de l'OCDE / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1996. - 51 p.
Az OECD-országok pénzügyi statisztikája. Amerikai Egyesült Államok, 1979-1994.
 I-033-B-0440/1979-1994
- OECD financial statistics. Financial accounts of OECD countries. Germany = Statistiques financières de l'OCDE / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1996. - 45 p.
Az OECD-országok pénzügyi statisztikája. Német Szövetségi Köztársaság, 1979-1994.
 I-033-B-0435/1979-1994
- The OECD jobs study. Investment, productivity and employment = L'étude de l'OCDE sur l'emploi: investissement, productivité et emploi / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, cop. 1995. - 184 p. : ill.
Az OECD munkaügyi vizsgálódása: beruházás, termelékenység és foglalkoztatottság.
 817306
- Preise. Preise und Preisindize für Verkehr und Nachrichtenübermittlung / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 42 p.
Árak a Német Szövetségi Köztársaságban. A közlekedési szolgáltatások árai és árszindexei, 1995.
 I-004-B-0171/1995
- Produzierendes Gewerbe. Beschäftigung, Umsatz und Gerätebestand der Betriebe im Baugewerbe / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 122 p.
A Német Szövetségi Köztársaság ipara. Az építőipari üzemek foglalkoztatottsága, forgalma és gépállománya, 1995.
 I-004-B-0071/I/1995
- Reiselivsstatistikk = Statistics on travel. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 1996. - 102 p.
Norvégia idegenforgalmi statisztikája, 1994.
 I-040-B-0130/1994
- Report on the special survey of the labour force survey. - Tokyo : Stat. Bureau, 1995. - 243 p.
Jelentés Japán speciális munkaerő-felméréséről, 1995.
 I-051-C-0036/1995
- Rohstoffe : Eg-Bilanzen = Raw materials : EC balance sheets = Matières premières : Bilans CE. - Luxembourg : EUROSTAT, 1990. - 202 p.
Az Európai Közösségek nyersanyag-mérlegei, 1983-1986.
 I-030-B-0152/1983-1986
- Sirketler kooperatifler ve firma istatistikleri = Statistics on companies, cooperatives, and firms / Devlet Istatistik Enstitüsü. - Ankara : DIE, 1996. - XXIII, 118 p., [1] t., [1]
Törökország társaságainak, szövetkezeteinek és vállalatainak statisztikája, 1994.
 I-050-B-0040/1994
- Speur- en ontwikkelingswerk in Nederland = Research and development in the Netherlands / Centraal Bureau voor de Statistiek. - Voorburg [etc.] : CBS, 1995. - 73 p.
Hollandia kutatás-fejlesztési statisztikája, 1993.
 I-037-B-0181/1993
- Statistiek financiën van ondernemingen = Statistics of finances business corporations / Centraal Bureau voor de Statistiek. - Voorburg : CBS, 1996. - 54 p.
Hollandia üzleti szervezeteinek pénzügyi statisztikája, 1994.
 I-037-B-0151/1994
- Statistiek van de investeringen in vaste activa in de nijverheid = Statistics on fixed capital formation in industry / Centraal Bureau voor de Statistiek. - 's-Gravenhage : CBS, 1994 [1996]. - 40 p.
Hollandia iparának állótőke-beruházási statisztikája, 1994.
 I-037-B-0104/1994
- Steuerbelastung in der Schweiz. Natürliche Personen nach Gemeinden = Charge fiscale en Suisse. Personnes physiques par communes / Eidg. Steuerverwaltung. - Bern : Eidg. Steuerverwaltung, 1996. - 56 p.
Svájc adórendszere. Magánszemélyek adóügyi községként, 1995.
 I-031-B-0234/1995
- Su ürünleri istatistikleri = Fishery statistics / Devlet Istatistik Enstitüsü. - Ankara : DIE, 1996. - VIII, 32, [16] p. [1] t. fol.
Törökország halászati statisztikája, 1994.
 I-050-B-0049/1994
- Suomen yritykset = Finlands företag = Corporate enterprises and personal businesses in Finland. - Helsinki [etc.] : Tilastokeskus, 1996. - 109 p.
Ipari nagy- és kisvállalatok Finnországban, 1994.
 I-043-B-0222/1994
- Taxation and household saving / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, cop. 1994. - 308 p.
Adórendszer és a háztartási megtakarítások az OECD-országokban.
 817091
- Technology change and female labour in Japan / ed. by Masanori Nakamura. - Tokyo [etc.] : UN Univ. Press, cop. 1994. - XIII, 217 p. : ill.
Technológiai fejlődés és a női munkaerő Japánban.
 721935
- Teollisuuden vuosikirja = Årsbok för industrin = Yearbook of industrial statistics. - Helsinki : Tilastokeskus, 1996. - 253 p. + 276 p.
Finnország iparstatisztikai évkönyve, 1996.
 I-043-B-0020/1996/1-2
- Trade and environment: processes and production methods. - Paris : OECD, cop. 1994. - 165 p.
Kereskedelem és a környezet védelme: műszaki eljárások és termelési módszerek. Konferenciaanyag.
 817082
- Trends : A compendium of data on global change / Carbon Dioxide Information Analysis Center. - Oak Ridge, Tenn. : CDIAC, 1994. - XXIX, 984, [23] p.
A világ éghajlati változásának trendjei, 1993.
 I-072-B-0655/1993
- Tuloja varallisuustilasto = Inkomst- och förmögenhetsstatistik = Statistics of income and property. - Helsinki : Tilastokeskus, 1996. - 83 p.
Finnország jövedelem- és vagyonstatisztikája, 1994.
 I-043-B-0084/1994

Työllisyys, työttömyys ja työolot : Työvoiman vuosihaastattelu. Työelämän muutoksia laman aikana = Employment, unemployment and employment conditions : Changes in working life during the recession. - Helsinki : Tilastokeskus, 1995. - 160, [16] p.

Foglalkoztatottság, munkanélküliség és munkakörülmények Finnországban, 1993.

I-043-C-0050/1993/Suppl.

UNCTAD commodity yearbook = CNUCED annuaire des produits de base / United Nations Conference on Trade and Development. - New York : UN, 1995. - XX, 428 p.

Az UNCTAD nyersanyag-statisztikai évkönyve, 1995.

I-031-B-0254/1995

Uranium : Resources, production and demand : A joint report by the OECD Nuclear Energy Agency and the International Atomic Energy Agency. - Paris : OECD, 1996. - 361 p.

Az urániumtartalékok: -termelés és -kereslet, 1995.

I-033-B-0258/1995

Utenrikshandel = External trade. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 1996. - 380 p.

Norvégia külkereskedelmi statisztikai évkönyve, 1995.

I-040-B-0079/1995

Vahnsna tahgovija na Narodna Republika Bahlgarija : Statisticheski danni = Vnesnjaja trgovlja Narodnoj Respubliki Bolgarii / Centralno statistichesko upravljenje. - Sofija : CSU, 1996. - 336 p., [8] t.

Bulgária külkereskedelmi statisztikai évkönyve, 1995.

I-045-B-0056/1995

Währungsreformen im Vergleich : Monetäre Strategien in Russland, Weissrussland, Estland und der Ukraine / Claudia M. Buch [et al.]. - Tübingen : Mohr, 1995. - 214 p. : ill.

Pénzügyi reform és monetáris stratégia Oroszországban, Belorussziában, Észtországban és Ukrajnában.

720924

Wirtschaftsstatistik ... der Elektrizitätsversorgungsunternehmen : Beschäftigte, Brutto- und Nettoproduktionswerte, Personalaufwand, Vorleistungen, Investitionen und Abschreibungen. - Wien : ÖStZ, 1996. - 55 p.

Ausztria áramszolgáltató vállalatának gazdaságstatisztikája, 1994.

I-002-B-0214/1994

Zivilluftfahrt in Österreich. - Wien : ÖStZ, 1996. - 153 p.

Ausztria polgári légiforgalma, 1995.

I-002-B-0211/1995

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – EGÉSZSÉGÜGY – KULTÚRSTATISZTIKA

Bildung und Kultur. Personal an Hochschulen. Statistisches Bundesamt. - Stuttgart : Metzler-Poeschel, 1996. - 240 p.

A Német Szövetségi Köztársaság oktatásügye és művelődésügye. A főiskolák személyzete, 1992.

I-004-B-0317/1992

Criminaliteit en strafrechtspleging = Criminality and criminal justice / Centraal Bureau voor de Statistiek. - Voorburg [etc.] : CBS, 1995. - 48 p.

Hollandia igazságügyi és bűnügyi statisztikája, 1993-1994.

I-037-B-0165/1993-1994

Faerdselsuheld = Road traffic accidents / Danmarks Statistisk. - København : Danmarks Stat., 1995. - 129 p.

Dánia közúti közlekedési baleseti statisztikája, 1994.

I-039-C-0053/1994

Gesundheitswesen. Grunddaten der Krankenhäuser und Vorsorge- oder Rehabilitationseinrichtungen / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 116 p.

A Német Szövetségi Köztársaság egészségügye. Kórházak, 1994.

I-004-B-0299/1994

National crime statistics : January to December 1994 / Australian Bureau of Statistics. - Canberra : ABS, 1995. - VI, 61 p.

Ausztrália igazságügyi statisztikája, 1994.

I-091-B-0078/1994

Das Schulwesen in Österreich : Schuljahr. - Wien : ÖStZ, 1996. - 491 p.

Ausztria oktatásügye, 1994-1995.

I-002-B-0226/1994-1995

Sociale verzekering, pensioenverzekering, levensverzekering = Social security, pension funds and life insurance / Centraal Bureau voor de Statistiek. - Voorburg : CBS, 1995. - 19 p.

Hollandia társadalombiztosítási, nyugdíjalap- és életbiztosítási statisztikája, 1990-1994.

I-037-B-0185/1990-1994

Takayama N.: The 1994 reform bill for public pensions in Japan: its main contents and related discussion. - Tokyo : Hitotsubashi Univ., 1995. - p. 45-65. : ill.

A nyugdíjkorhatár emeléséről szóló 1994. évi törvény módosítás.

721083

Väestön koulutusrakenne kunnittain. - Helsinki : Tilastokeskus, 1996. - 89 p.

Finnország felsőoktatási statisztikája, 1994.

I-043-B-0204/1994

Zdraveopazvane / Nacionalen statisticheski institut, Ministerstvo na zdraveopazvaneto. Sofija : NSI, 1996. 153 p.

Bulgária egészségügyi statisztikai évkönyve, 1994.

I-045-B-0059/[1994]

DEMOGRÁFIA

1990 Population census of Japan : As of October 1, 1990 : Final report of the 1990 population census : Summary report / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo] : Stat. Bureau, 1995. - 522 p. : ill.

Japán 1990. évi népszámlálása. Összefoglaló jelentés.

I-051-B-0035/[2]

China population statistics yearbook. - [Beijing] : [SSB], 1995. - 2, 14, 467 p.

Kína népességstatisztikai évkönyve, 1995.

I-052-B-0015/1995

Dödsorsaker = Causes of death. - Stockholm : SCB, 1996. - 269 p. + mell. (1 floppy)

Svédország halálhálósága, 1994.

I-041-B-0122/1994

Vital statistics Japan / Statistics and Information Department Ministry of Health and Welfare. - [Tokyo] : MHW, [1995]. - 458, [1] p.

Japán népmozgalmi statisztikája, 1994.

I-051-C-0024/1994/1

Women's education & fertility behaviour : Recent evidence from the demographic and health surveys / Department for Economic and Social Information and Policy Analysis. - New York : UN, 1995. - VIII, 113 p. : ill.

A nők képzettsége és a termékenység közötti összefüggés a legújabb felmérések tükrében.

818132